

Ministerstvo strachu ?

NE SKARTOVANÉ
VZPOMÍNKY GENERÁLA LORENCE

Editorské reflexe o setkání s šéfem StB...

S bývalým prvním náměstkem Federálního ministerstva vnitra, generálporučíkem Bezpečnosti ing. Alojzem Lorencem, CSc., jsem se měl setkat jednu letní sobotu v devět hodin dopoledne před Domem novinářů, v němž sídlí i vydavatelství Tatrapress.

Tvářil jsem se, že čtu noviny, ale ve skutečnosti jsem sledoval levou stranu malého náměstí, odkud měl vrchní velitel tajného impéria bývalé Československé socialistické republiky přijít. Z blízkého Kapucínského kostela se právě vyhrnuli účastníci mše.

Generála jsem neznal. Uvažoval jsem, jak asi vypadá. Představoval jsem si rázného robustního bezpečáka s tvrdou, odměřenou tváří, nelitostným pohledem. Zatím se postava takového druhu na náměstí nevyskytovala...

Mnozí z nás, kteří jsme za normalizace přicházeli do styku s „tvrdou pěstí dělnické třídy“, jsme se shodli v názoru, že estébáci byli většinou lidé, kteří budovali své štěstí na neštěstí jiných. Státní bezpečnost již od svého vzniku šířila mezi lidmi hrůzu a strach. Ze začátku byli do jejich řad vybíráni většinou oddaní, nemyslicí fanatikové, někteří z nich se v praxi řídili výrokem římského tyрана Caliguly: At' mne nenávidí, hlavní je, že se mne bojí!

Ochránci budování socialismu v letech 1948-1968 „odhalili“ víc než 200 tisíc nepřátel krásnějších zítřků. V jáchymovských a příbramských táborech hynulo 35 tisíc novodobých otroků. Čtyřicet tisíc osob bylo odsouzeno k trestu vyššímu než deset let. Podle paragrafu 231 zákona č. 48 Sb. – pověstného to zákona na ochranu republiky, bylo 232 lidí odsouzeno k trestu smrti (178 popraveno). Osm tisíc vězňů bylo ve vězení ubito nebo zemřelo na následky vězení.

Normalizační období (1970-1989) již nemá na svém kontě takovou hrůznou bilanci. Formy represe se změnily. Půl milionu „protisocialistických živlů“ bylo odehnáno od svých profesí a odsunuto na periferii života. Z jejich rodinných příslušníků se stali rukojmí.

Represe nepostihovaly jenom lidi, ale také knihy, publikace a noviny z „krizových let“. Ve společnosti se otevřel prostor pro opatrníky, konjunkturalisty, hlupáky. Většina lidí se přizpůsobila zásadě „když nic neudělám, nic nepokazím a navíc neohrozím sebe“.

Státní bezpečnost sloužila totalitě věrně. Musela. Schizofrenická teorie o diktatuře proletariátu a třídním boji platila nadále. Inspirovala k nenávisti a přikazovala tvrdě postihovat člověka s jinými názory.

Trvalo to do 17. listopadu 1989.

Po převratu začal speciální vyšetřovací tým vojenské obvodové prokuratury trestní stíhání proti některým příslušníkům StB a Veřejné bezpečnosti. Obvinil je ze zneužití pravomoci veřejného činitele při nepřiměřeném zásahu proti pokojné demonstraci na Národní třídě v Praze. Bylo provedeno 4002 výslechů svědků, napsáno 132 protokolů s 35 obviněnými. Z nich 28 bylo postaveno před soud. V rámci vyšetřování se uskutečnilo 594 rekognicí a 38 konfrontací. Přísná zákonná hlediska celého vyšetřování podporují závěry 82 znaleckých posudků, expertiz a odborných vyjádření a 248 lékařských zpráv.

Za celou historii vojenské justice v Československu se tak rozsáhlé vyšetřování neuskutečnilo.

Na soud čeká i generál Lorenc.

Máme na Slovensku dalšího exemplárního zločince?

Narozen roku 1939 v Trenčíně. V roce 1954 přijat na vojenské gymnázium. V letech 1965-70 studuje na Vojenské akademii Antonína Zápotockého v Brně, obor radiolokace. Roku 1970 přechází z Československé armády na Federální ministerstvo vnitra do funkce kryptolo-

ga. Pak aspirantura na Českém vysokém učení technickém v oboru technická kybernetika. Autor šifrovacího automatu, který převzaly všechny země Varšavské smlouvy. Od roku 1977 náčelníkem Zvláštní Správy FMV. Od roku 1981 náčelníkem Správy SNB hl. města SSR Bratislavy a Západoslovenského kraje. Roku 1983 povýšen na generála. Od roku 1985 prvním náměstkem federálního ministra vnitra. Od prosince 1989 do února 1990 poradcem ministra vnitra R. Sachra. Má za sebou tři zatknutí a jedenáct měsíců vyšetřovací vazby. Bydlí v Bratislavě, je ženatý a má tři děti.

V prosinci 1991 začalo s ním, s bývalým ministrem vnitra Kinclem a bývalým náčelníkem kontrarozvědky Vykypělem soudní líčení, které však bylo odročeno.

Generál A. Lorenc je obviněn ze dvou trestných činů:

Z omezování účasti organizátorů a dalších osob na nepovolených demonstracích, z podílu na skartaci materiálů StB.

Mnozí se tehdy ptali, proč na lavici obžalovaných neusedli také ti, kteří dávali výkonným příslušníkům StB pokyny? Proč nejsou souzeni odpovědní funkcionáři ÚV KSČ, ÚV KSS, krajských, městských, okresních a obvodních výborů komunistické strany, kteří StB řídili?

„Na obmedzovaní občianskych práv a slobod som sa nikdy nepodielal. Nikdy som nerozhodoval o represívnych plánoch a opatreniach,“ prohlašuje jeden z hlavních totalitních představitelů a normalizátorů Vasil Bilak. Unisono s ním se vykrucuje Miloš Jakeš a další. Všichni jsou nevinní jako beránkové.

Dokumenty však říkají, že předsednictvo ÚV KSČ již 13. listopadu 1970 schválilo „Směrnice pro založení a vedení centrální evidence exponentů pravice“.

František Ondřích 4. ledna 1971 předložil na schůzi ÚV KSČ rozšířené směrnice pro vedení centrální evidence pravicových oportunistů, organizátorů protisocialistických a protisovětských kampaní a akcí. Po jedné hodině a čtyřiceti minutách „zdravé jádro KSČ“ – Vasil Bilak, Jan Fojtík, Miloslav Hruškovič, Gustáv Husák, Alois Indra, Oldřich Švestka, Miloš Jakeš, František Ondřích – materiál jednohlasně schválilo. Josef Kempný, Jozef Lenárt, Miroslav Moc, Josef Valenta se omluvili.

Hon na lidi, jejich sledování, lidskou a odbornou degradaci schválilo 8. ledna 1971 i předsednictvo ÚV KSČ. Do seznamu odpovědných osob přibylo jméno vykonavatele Viliama Šalgoviče.

Do konce roku 1971 byl ÚV KSČ předložen seznam 10 754 konkrétních nepřátel socialismu. Z tohoto seznamu bylo vyřazeno několik zakládajících a předúnorových členů KSČ. Počet se snížil na 9 700 osob.

Seznam byl předán StB a co pak následovalo, je všeobecně známo. Komunistická strana Československa nebyla politickou silou, která vydávala jenom politická rozhodnutí. Evidentně nese odpovědnost také za represe, které StB ochotně realizovala. Přenášela k nám zkušenosti uplatňované v SSSR. Bohužel, náš veliký vzor byl již od svého vzniku teroristickým státním policejním státem. ČEKA za prvních 18 měsíců své existence popravila jen ve středním Rusku 8 000 lidí. Vražednými orgiemi, zejména pod vedením Lavrentije Beriji, bylo zlikvidováno 4,2 milionu lidí (přiznala to i KGB). Alexandr Solženicyn napočítal až 60 milionů obětí. Odhady západních odborníků se pohybují kolem 35 milionů.

Jednotky KGB střílely na lidi v pobaltských zemích i v době srpnového puče roku 1991 v Moskvě. Krvavě skončil zásah Securitate v Rumunsku...

V zájmu objektivitvy nutno připomenout, že 17. listopadu 1989 (málokdo již dává této události textilní přívlastek) bylo proti demonstrantům postupováno tvrdě, ale na demonstrující nikdo nevystřelil...

Tato skutečnost vyvolává v mnohých hlavách fantasmagorické představy. Objevují se různá tvrzení. Převrat v listopadu byl prý inscenován a předem připraven.

Podle studie M. Dolejšího z prvních 217 signatářů Charty 77 bylo 156 bývalých komunistů. Podle něho však Charta nebyla schopna připravit politický převrat. Tento úkol byl prý svěřen profesionálním organizacím (KGB, CIA, StB).

Autoři některých vážných i méně vážných analýz 17. listopadu 1989 považují generála Lorence za jednoho z hlavních režisérů převratu. Scénář byl prý připraven v Moskvě. Zástupce šéfa KGB V. Krjučkova, generál Gruško, se skupinou specialistů v předvečer, ba i přímo 17. listopadu v Praze skutečně byli. Zajišťovali snad, aby nedošlo ke krveprolití a aby do vyvíjející se situace nezasáhli sovětsí vojáci?

JUDr. Blahoš, bývalý ředitel Ústavu státu a práva ČSAV byl 17. listopadu shodou okolností v Moskvě. Gorbačovův poradce Šachnazarov mu řekl: „V nejbližších dnech dojde u vás zřejmě k něčemu podobnému jako v Německu. Byli bychom velmi nešťastni, kdyby mělo dojít ke krveprolití před schůzkou Gorbačova s Bushem na Maltě.“

Jiří Ruml, předseda parlamentní komise pro dohled nad vyšetřováním událostí 17. listopadu, řekl: „SSSR se neoficiálními cestami snažil podnítit dialog s opozicí. Za Smrkovského zetěm přišli 23. listopadu dva Rusové se vzkazem: Moskva souhlasí s tím, aby se KSČ vzdala vedoucí úlohy a usedla ke kulatému stolu. Zaručuje, že Sovětská armáda nezasáhne. Ručí prý také za naši armádu a Bezpečnost, ale nikoliv za milice, na něž nemá žádný vliv.“ Později Jiří Ruml o 17. listopadu prohlásil: „Nebyla to revoluce, ale převrat. Verzí je několik. Jejich podstatou je – a v tom se všechny shodnou –, že šlo o předem připravený scénář. Chtěli bychom zjistit, zda jeho autorem byla naše Státní bezpečnost, anebo zda se na něm podílela také KGB. Scénář existoval, ale jeho realizace se autorům vymkla z rukou. Účast KGB je nesporná.“

Ladislav Adamec, bývalý předseda vlády: „Víme, že všechno řídili Hegenbart a generál Lorenc.“

Pavel Rychetský, místopředseda federální vlády: „Sedmnáctý listopad byl politicko-policejním spiknutím, které však skončilo jinak, než si to autoři představovali.“

Václav Bartuška, student, člen parlamentní komise pro dohled nad vyšetřováním událostí 17. listopadu: „Mám dojem, že tuto slavnou revoluci připravil Lorenc ruku v ruce s Hegenbartem a dalšími partajníky a že se předem dohodli s některými lidmi v opozici. Kontakty s Chartou byly velmi intenzivní a zdaleka nebyly jen pracovní. V každém případě jsem o kontaktech mezi stranickými a také bezpečnostními složkami a některými lidmi z nelegálních struktur něco málo zaslechl. Je-li to pravda, odehrálo se v této zemi jedno z největších pimprlových představení v dějinách lidstva.“

JUDr. Josef Danisz, člen Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných: „Pravdu tak jako tak nemůžete najít. Je na ni příliš brzy. Mohla by poškodit mnohé mýty, a to by bylo velice nebezpečné, zvláště v tomto období. Mýty jsou někdy velmi konstruktivní. Vždyť my jsme tu svobodu dostali úplně zdarma ve srovnání s jinými. Přece nebudeme toho (myslel tím Lorence?), kdo nás k ní postrčil, soudit pro pár zlomených kostí!“

Václav Bartuška byl již od prosince 1989 přesvědčen o možnosti spiknutí. Chyběl jen důkaz. Výpověď agenta StB poručíka Žifčáka alias Růžičky, který na demonstraci hrál zraněného studenta, domněnku o politicko-policejním puči umocnila, dostala dokonce mezinárodní dimenzi.

Role zraněného studenta byla prý součástí širšího plánu, schváleného prvním náměstkem Lorencem, náčelníkem kontrarozvědky Vykypělem a vedoucím 13. oddělení ÚV KSČ He-

genbartem, jehož cílem bylo odstranit některé vedoucí funkcionáře. Žifčák si domyslel, že šlo o Jakeše a Štěpána.

Výpověď o tom, že Bytčánek, náčelník Správy StB v Praze vytroubil poručíkovi Žifčákovi plán generála Lorence a cíle spiknutí je víc než pochybná. Ve Státní bezpečnosti platila tvrdá utajovací pravidla, zvláště když se jednalo o státní převrat...

Rudolf Hegenbart na margo těchto úvah říká: „V čele žiadneho centra som nikdy nestál, ani som sa o to neusiloval. Pravda však je, že som sa stotožňoval s tisícami vzdelaných ľudí, ale aj radových pracovníkov, s myšlienkou nevyhnutnosti zmien politiky. Všeobecne bolo známe, že som sa niektorými svojimi názormi a praktickým konaním vymykal z názorových kolají vtedajších predstaviteľov.“

Ludvík Vaculík, spisovatel: „Není rozhodující, jak se této hry zúčastňovali estébáci – důležité je, jak hra dopadla. Hra skončila nekrvavě, beze ztrát na životech.“

Kdo má pravdu? Vítězové vyslovují o revoluci pochybnosti a porážení mlčí. A já mám naivní představu o tom, že poraženého generála A. Lorence přesvědčím, aby pro naši edici SVĚ-DECTVA napsal své vzpomínky. Je devět hodin, měl by zde již být.

Přišel přesně. Z opačné strany. Očekával jsem estébáckou příšeru, ruku jsem však podával vcelku příjemnému člověku a po chvíli jsem v snackbaru Polom na náměstí SNP již popíjel kávu s bývalým generálem Bezpečnosti, o němž jsem se v té chvíli ještě domníval, že je nejnebezpečnějším mužem ve společnosti.

Již zmíněný V. Bartuška v parlamentní komisi upozorňoval: „Copak nevidíte, že se Lorence všichni bojí? Na každého, kdo něco znamená, může mít fascikl s nějakým soukromým svinstvem.“ Dále na generálovu adresu řekl: „Ať bude v nejbližší době v této zemi jakákoliv vláda, on v ní bude mít tři ministry.“ Generál Lorenc prý na to odpověděl: „Podceňujete ma...“ Nikdo nedovedl posoudit, zda to myslel vážně, nebo sarkasticky.

Objektivní experti se o A. Lorencovi vyjádřili jako o nejvlivnějším a nejinteligentnějším muži, jaký v posledních letech na Federálním ministerstvu vnitra pracoval.

Na první schůzce jsme hovořili o všem možném. O mých zkušenostech s StB, o skartaci, o vyšetřování 17. listopadu parlamentní komisí, o jeho vazbě na Pankráci, o strachu, který z něj mají někteří současní politici, a hlavně o tom, zda režíroval „něžnou revoluci“. Na otázku odpověděl hned. Věty formuloval úsporně. Připomínaly mi vědecké přednášky, srozumitelné a informačně bohaté, ale jeho vypravěčské postupy nezářily pestrými barvami.

Vyhýbal se detailům, hrdiny jednotlivých událostí nejmenoval, příběhy nezalidňoval...

Podstatný byl ovšem jeho slib, že pro Tatrapress napíše své vzpomínky. V nich vysvětlí, jakou roli sehrál 17. listopadu.

Považoval se za profesionála se vším, co k tomu patří. Politické ambice prý neměl. Ano, byl šéfem StB. President USA G. Bush byl také ředitelem CIA. Dnes o jeho etických principech nikdo nepochybuje. V poznámkách z tohoto našeho setkání mám napsáno jeho vyjádření: „Robil som zpravodajskú službu. V mojom prístupe k povinnostiam nebola nikdy politická ani ľudská nenávisť! Nebudete mi veriť, ale nemal som ambície ľudí porážať. Skôr získavať. K tomu som viedol aj svojich podriadených.“

Nevelel zaopatřovacímu ústavu. Přísaha jej zavazovala bránit socialismus. Vývoj situace ve státě, zejména v posledních pěti letech, všelicos naznačoval. Gorbačov nastolil otázky nového chápání socialismu.

Státní bezpečnost věděla o ztrátě důvěry v KSČ. Poslední průzkumy z léta 1989 hovořily o tom, že pouhých 23 procent občanů důvěřovalo vedení KSČ. Změny ve vedení KSČ si přálo 88 procent občanů. Na FMV a v kontrarozvědce si uvědomovali, že procesy, které ve společ-

nosti probíhaly, mají politický charakter a efektivně jim lze čelit pouze politickými prostředky. Jenom v krajním napětí se politické prostředky nahrazují mocenskými.

Při našem dalším setkání jsem se ho zeptal: „Prečo sa vedenie KSČ už skôr nepridalo ku Gorbačovovi?“ Odpověděl: „Klíčovou otázkou bola nepochybně patologická neschopnost zásadnej zmeny v hodnotení obdobia rokov 1968-1969.“

Často jsme pak spolu seděli nad stránkami jeho rukopisu a filozofovali o různých věcech. Hlavní strážce socialismu ve svém rukopisu rozváděl, proč se totalita z večera do rána zhroutil, a navíc bez krveprolití.

Socialismus se z hlav některých potentátů vypařil dřív, než fyzicky zahynul. Mnohých funkcionářů se zmocnila touha po bohatství, osud prostých lidí je přestal zajímat. Mezi radovánkami středověkých baronů a socialistické „rudé šlechty“ (viz případ Babinský), nebyl rozdíl. Na ÚV KSČ se vzájemně hlídali. Zmocňovala se jejich hrůza při pouhém náznaku, že by měli přistoupit k přehodnocení roku 1968.

Komunismus hodlal žít věčně a za každou cenu. Neuznával žádné ústupky. Buď všechno, nebo nic. V době karibské krize, kdy hrozila třetí světová válka, napsal Fidel Castro Chruščovovi: „Kuba bude zničena, ale v konečném důsledku to bude triumf marxismu-leninismu!“ Stejně ochotně chtěl na oltář vítězství komunismu položit životy milionů Číňanů velký Mao.

Pravda, víc jsme mluvili o minulosti než o budoucnosti. Konec konců, kdo dnes dovede říci, co nás čeká? Neznáme svou budoucnost, ale návrat do minulosti již není možný a také ho nechceme.

Demokracie má u nás perspektivu. Její předností, na rozdíl od totality, je, že se smíří i s koncepcí porážky. Poražení nejsou likvidováni, nýbrž přecházejí do opozice.

„Vy ste porazený generál, prejdete do opozície?“ zeptal jsem se ho s troškou ironie.

Mrzutě mávl rukou: „Hlavným zmyslom demokracie by malo byť ľudí získavať, nie ich porážať.“

Někteří lidé o něm záměrně vytvářejí obraz mimořádně nebezpečného člověka. Jakoby vítězové byli velcí jenom tehdy, když tvrdě zúctují s nepřítelem. Také jeho chce někdo pokořit za to, že vcelku úspěšně organizoval zpravodajskou činnost kontrarozvědky. Odborníci na demokracii nám připomínají, abychom si nedělali iluze. Agenti byli za socialismu a budou i v demokracii. Jinak jí hrozí smrtelné nebezpečí. A propos, za totality existovalo víc než 100 tisíc agentů a konfidentů. Přesto zkrachovala.

Mnozí mají A. Lorencovi za zlé, že nedal skartovat všechny materiály o spolupracovnících StB. Nebyly by lustrace a hlavně by se tyto materiály nevyužívaly k politickým cílům jistých skupin. Známa aféra s košickým archivem StB to potvrzuje. Chodilo se do něj jako do bufetu. Svazky agentů si funkcionáři VPN půjčovali, kdykoli se jim zachtělo. Některé vůbec nevrátili. Můj host mlčel a bezradně krčil rameny, na kterých již ovšem scházely generálské epolety.

Alojz Lorenc ve své knize zdůvodňuje, proč dělal to, co dělal.

„Viem, akú funkciu som vykonával, viem, aké mi z nej vyplývali povinnosti. V nijakom prípade sa nezbavujem akejkoľvek funkčnej zodpovednosti – nielen za to, o čom som sám rozhodol, ale aj za to, čo vykonali moji podriadení, hoci som to nemohol vždy ovplyvniť. Som ale hlboko presvedčený, že som nespáchal trestný čin. Ani v jednom prípade, pretože som postupoval tak, ako mi to určoval výklad zákona a ako bol dlhodobo v praxi uplatňovaný. A to bez akýchkoľvek námietok prezidenta, predsedu parlamentu, kohokolvek. Podľa môjho názoru súd nemôže preukázať nič iné,“ prohlásil po prvním soudním přelíčení.

Generál Lorenc je pro někoho největším totalitním viníkem.

V době, kdy začal jeho proces, vyšel v Reflexu rozhovor s federálním premiérem Mariánem Čalfou.

Jeho životní osud je podobný osudu generála Lorence. Marián Čalfa vstoupil do rodné KSČ po dovršení osmnáctého roku. Byl předsedou ZO KSČ na Úřadě předsednictva vlády. Od roku 1988 členem totalitní vlády (!). Proč významný legislativec M. Čalfa neprotestoval, když StB používalo proti chartistům nezákonné represivní prostředky? V Rudém právu z 18. března 1989 zdůrazňoval svrchovanost a moc pracujícího lidu, vedoucí úlohu dělnické třídy a jejího předvoje – KSČ. Opíral se o citáty čelného normalizátora M. Jakeše. Připravoval novou socialistickou ústavu. Činil se v rámci politických limitů. Také generál Lorenc se pohyboval v rámci politických limitů. Ten první je nyní premiérem; druhý zločincem?

Zákon generálu Lorencovi dovoľoval, aby v napjaté situaci použil nejkrajnějších mocenských prostředků. Nepoužil je. Možná proto, že byl zapleten do převratu, ale možná také proto, že „jeho syntetické myšlení je špičkově analytické, které prozrazuje, že je vynikající matematik. Díky jeho kombinačnímu umění není snadné nalézt pro něj při konfrontaci v odborné problematice StB důstojného partnera.“ Tak zhodnotil kvality A. Lorence hlavní vojenský prokurátor JUDr. M. Křiženecký.

Porevoluční ministr vnitra R. Sachr na otázku, v jakém stavu resort převzal, odpověděl: „Vycházel jsem z faktu, že StB byla jednou z nejkrajnějších složek tohoto druhu v Evropě. Musel jsem však přihlídnout i k tomu, že v posledních dvou letech jsme byli svědky rozdílného hodnocení politického vývoje u nás. Na jedné straně konzervativní vedení KSČ a na druhé straně StB se schopností dokonale analyzovat nynější vývoj s odhadem tendencí. V posledním období totality byla zřejmá snaha některých složek Bezpečnosti distancovat se od některých neprozíravých kroků politického vedení. Nakonec 17. listopad – politická dohoda – a nikoliv revoluce, jednání u kulatých stolů dost viditelně naznačovala, že trasa dalšího vývoje může mít rysy ‚španělské cesty‘, že to může být bezkonfliktové východisko.“

Autor šifrovacího automatu, vynikající kybernetik, uznávaný profesionál zpravodajské služby čeká na rozsudek. Co bude pak? Půjde do kotelny...?

Opět někdo roztáčí mlýny pomstychtivosti. Opět se někdo snaží postavit občany proti sobě. Opět je slyšet volání po hledání podezřelých...

Nenapравujme křivdy minulosti novými křivdami.

Básník Milan Rúfus v této souvislosti upozorňuje: „História nám zorganizovala vyúčtovanie také názorné, že by učebnu látku musela pochopit aj somárska lavica. Zástav a transparentov sme zažili vela. Sedemnásty november nám pripomínal medové týždne s ľudským snom – po nich prišlo manželstvo s realitou.“

Nad všemi pravdami se vznáší prostá pravda matek, derivát pravdy bytí – nad všemožnými prapory a symboly musí vlát prapor lidskosti. Lidskost je skutečně srozumitelná. Buď zde je – nebo není. Nic mezi tím neexistuje.

Budeme-li lidskost přehlížet, opět na to doplatíme.

Žádná demokracie nemůže být budována na pomstě. Neštěstím v podstatě všech revolucí byla pomsta vítězů na poražených.

Vydavatelství Tatrapress si již při svém vzniku předsevzalo, že bude dávat slovo i poraženým. Snaží se objasňovat významné, třebaže rozporuplné, osobnosti, které se narodily na Slovensku.

Generál Ing. A. Lorenc, CSc., velel složce, která naháněla strach. Půl roku jsem se snažil vypátrat hlavní důvod mé novinářské zvědavosti: organizoval generál Lorenc 17. listopadu 1989 převrat, nebo nikoliv? Logické důvody pro to měl. Především nebyl fanatik, slepě po-

slušný estébák, ale člověk nadměrné inteligence, jako matematik, kybernetik si snadno spočítal, kam tehdejší vedení společnost vedlo. Fandil Gorbačovovi a upřímně cítil potřebu vylepšení socialismu. V rozhodujícím okamžiku nedal rozkaz bránit socialismus „do poslední kapky krve“.

V hlavě mi vířila i další fakta a současně i pochybnosti.

Mezitím začal s generálem A. Lorencem soudní proces.

JÁN SMOLEC

PROLOG

Dvacátého pátého října 1990 mě probudil zvonek u dveří. Ještě v županu, avšak již s vědomím, že opět, jako v dubnu 1989, na čas opustím svou rodinu, jsem otevřel. V šest hodin ráno se na neohlášené návštěvy nechodí. Takže vše bylo jasné.

Návštěvu jsem pozval do bytu a usadil v obývacím pokoji. Přečetl jsem si zatykač.

Šestá hodina ranní je opravdu příhodný čas. Rodina byla ještě pohromadě, takže každý její člen hned věděl, o co jde. S překvapením jsem si uvědomil, že rodinný mechanismus začal okamžitě fungovat, jakoby mé zatčení bylo běžnou záležitostí.

Manželka nabídla hostům kávu a pomohla mi sbalit nejnnutnější věci. Měla již zkušenosti. Dcera rychle připravila snídani a syn se věnoval našemu psu Bobovi. Ten jediný nechápal onen neobvyklý ranní shon a rušil vážnost úředního výkonu.

Všichni jsme se snažili být věcní a mechanickým vykonáváním potřebných úkonů se od-poutávali od pocitů, jež v rodině vyvolala realita.

— Vezmi si ten lepší oblek a nezapadni na fajky, – radila mi manželka.

Zdálo se mi, že lepšímu obleku bude lépe doma než ve vězeňském skladě na Pankráci. A tak jsem si oblékl všední, služebně cestovní. Ale dýmky jsem si měl vzít. Mám je už víc než dvacet let a v poslední době jsem se k nim občas s chutí vracel.

Nevzal jsem si je z trucu. Nechtěl jsem podlehnout sentimentu, a udělal jsem chybu. Později mi je manželka, samozřejmě, přinesla.

Téměř mě mrzí, že tuto událost mého života nemohu popsat nějak dramatičtěji. Nekonalý se žádné zatýkácí manévry, tajné signály sousedům nebo manželce, pokusy o únik a pronásledování. Na rozdíl od mého prvního zatčení v dubnu, zatýkající komando již vědělo, kde bydlím. O tom však později. Bez většího rozruchu jsem se tedy krátce rozloučil s rodinou a následoval čtyři muže, kteří přišli vykonat tu pro ně zjevně nepříjemnou, ale rutinní práci. Před domem jsem nasedl do šestsetřináctky a jako mnohokrát předtím, při mých častých služebních cestách do Prahy, automobil vyrazil do ranního ruchu bratislavských ulic směrem k pražské dálnici. Další auto nás, pochopitelně, provázelo.

Navenek vypadalo všechno tak obyčejně. Jenom já jsem jinak vnímal bratislavské domy, lidi stojící na autobusových zastávkách a pak už jen informační tabule na dálnici...

Už jsme na Moravě, už jsme za Brnem.

Jak bývalo zvykem, u Devíti křížů za Brnem zastavujeme, abychom natankovali benzín. Konstatuji, že počasí je pěkné.

Vystupujeme z auta a chvíli se procházíme kolem motorestu, stejně jako mnoho těch, kteří jedou do Prahy buď služebně, nebo soukromě. Na pohled všichni vypadáme stejně a nelze postřehnout, kdo z nás bude za dvě tři hodiny v cele, kdo bude mít radost ze setkání se svými přáteli nebo blízkými a kdo se rozběhne po úřadech.

Je natankováno, nasedáme a po dalších dvou hodinách jízdy se ocitáme na Pankráci.

Na prokuratuře mi oznamují nové obvinění. Někdy koncem listopadu nebo začátkem prosince 1989 jsem prý vydal ústní příkaz ke zničení dokumentů týkajících se akce NORBERT. Tak tedy opět do vazby. Abych, nedejbož, po stech dnech vazby, od dubna do července, a přibližně po uplynutí sta dní na svobodě neuprchl a neskrýval se. Nebo abych nezačal ovlivňovat svědky.

Byl jsem přesvědčen, že toto obvinění, které je těžké pochopit, budou nuceni v krátké době zrušit. Vždyť stačilo přímo se zeptat člověka, jenž měl údajně takový příkaz ode mne obdržet. Nevím, proč tak nebylo učiněno ještě před mým obviněním. Protestuji a podávám stížnost

proti obvinění i proti vazbě, ale stížnost nemá odkladný účinek. Po krátkém výslechu jsem se ocitl již v důvěrně známé cele.

— Tak už jste tady zase, pane generále?

Personál věznice mě vítal jako starého recidivistu. Plechové dveře cely se zabouchly. Zůstal jsem sám se svými starostmi.

Když se lidé dostanou do vězení, reagují různě. Někteří zarytě mlčí, jiní nadávají nebo jinak dají průchod své bezmocné zlosti. Často jsem však potkal i lidi zlomené. Uvědomil jsem si známou pravdu, že kyslík nám chybí, až když ho skutečně nemáme. Čím méně lidé vnímají bohatost života a vše to krásné, co jim svoboda poskytuje, tím intenzivněji pociťují, když o ni přicházejí.

Mým nejsilnějším pocitem byla touha po nějaké činnosti. O co méně prostoru člověku zůstalo, o to má najednou víc času. Zvláštní. Zákon zachování časoprostoru? Jsem v cele sám a kromě úvodního výslechu mi moji vyšetřovatelé po dlouhé týdny nevěnovali pražádnou pozornost. Protože k přemýšlení nepotřebuji pohodlí, s blížícím se koncem roku 1990 se do mého prostoru, možná osmi metrů čtverečních, začaly vkrádat události prožitých let a postavy jejich aktérů. Ve vzpomínkách se mi začalo jasně vybavovat vše, co jsem prožil, a vytvářelo představy o skutečném životě.

Vzpomínky na minulost vytvořily kolem mne silové pole, a to odpuzovalo nepodstatné vjemy vězeňského prostředí. Jasně jsem si uvědomoval, že existuje nejen plus nekonečno kolem nás, ale také mínus nekonečno v nás. Všechny prožité události a lidé začali najednou odněkud z mého nitra vystupovat do vězeňské cely. Samozřejmě, nic objeveného. Je však zvláštní prožívat v cele věznice, jak matematické symboly nabývají formy reálné interpretace.

Tyto vzpomínky doby předvánoční mne vrátily do poloviny roku 1989...

Dvacátý první červen 1989 již brzy zrána sliboval horký den. Ale ne proto jsem si vzal dovolenou. Je mi padesát. Přijedou přátelé a kolegové a s každým jsem chtěl strávit alespoň chvíli v soukromí. Při mém pracovním zatížení jsem mnohým z nich byl takovou chvíli dlužen.

Padesátku jsem oslavil bez nostalgie. Spíš s plány do budoucna než v sentimentálních úvahách o minulosti. Rok 1989 již od ledna naznačoval, že se blíží doba podstatných změn v našem životě. Společnost dosáhla stavu, kdy již nebyly velké rozdíly v diagnóze problémů, ať již o nich mluvil komunista, nestraník, státní úředník nebo disident. Rozdíly byly pouze v názorech na terapii.

V této souvislosti jsem si uvědomoval svou povinnost vůči kolegům, kteří mi přicházeli blahopřát a projevit úctu a důvěru.

Když všichni gratulanti odešli a já osaměl, snad únava, snad přece jen trochu nostalgie ze setkání se spolupracovníky z různých úseků práce, jimiž jsem od roku 1970 prošel, mne vrátila k prožitým létům. Tehdy mě poprvé napadlo, že o době, v níž jsem žil, o své práci a o lidech, které jsem v životě potkal, někdy napíši.

Bylo to však více narozeninové předsevzetí než skutečný záměr. Ve víru dalších událostí roku jsem na něj rychle zapomněl.

Netuše, že za tak krátkou dobu, a ještě k tomu v cele pankrácké věznice, se k tomuto nápadu vrátím a myšlenky na prožitá léta se tam stanou mým jediným společníkem. Společníkem připomínajícím mou životní cestu, ale také kladoucím otázky s žádostí o odpovědi.

Nemám po ruce dobové dokumenty. Nechybějí mi. Vždyť raději než interpretovat doklady, které často tolik dokazují, ale současně neméně skrývají, chci podat své vlastní vnímání událostí a dějů. Chci provést jeden z velkého počtu řezů života a zachytit několik momentek z

minulé doby a jejích událostí. Přesvědčuji se, že snad právě ty neobvyklé podmínky v cele, v nichž se reálný svět redukuje na svět myšlenek, jsou pro psaní vzpomínek a úvah specificky vhodným prostředím.

Je zde ještě další otázka, s níž se musím vyrovnat. Od mnoha ostatních událostí nemám zatím potřebný časový odstup. Z mého vnímání událostí ještě nevyrchaly emoce, ty ale přece k momentkám doby a jejího vnímání člověkem nerozlučně patří.

Druhá stránka problému se mi zdá ještě vážnější. Zřetězení semen a plodů politiky a zejména činnosti zpravodajských služeb přežívá generace. Rodokmeny událostí jsou příliš dlouhé a indiskrétnost nepatří k mým vlastnostem. Naštěstí indiskrétnost nepovažuji za nutnou podmínku pravdy.

Do mé cely však nevstupují pouze vzpomínky na minulost. Prostřednictvím novin a rozhlasu sem proniká i současné dění u nás. Nejvíce mě, pochopitelně, podněcují zprávy týkající se ministerstva vnitra a nejrůznější senzační odhalení o pozadí událostí 17. listopadu. Uvědomuji si, jak má vzpomínková exkurze do oblasti politických, organizačních i technologických otázek bezpečnostních služeb s podstatou událostí 17. listopadu souvisí.

Byl jsem svědkem i aktérem listopadových událostí, proto chci vyjádřit své pocity z prožitého. Nechci se hádat s historiky, kteří by mohli chtít dokazovat, že „to bylo jinak“. Já jsem prožil události tak, jak o nich budu psát. Nechci s nikým polemizovat, protože jsem události, jevy i lidi vnímal tak, jak to popisuji. Svými vzpomínkami jistě na některé otázky nedám vyčerpávající odpověď; něco jen naznačím a na některé otázky nemohu a nechci odpovědět.

Je tedy rozhodnuto – píš!

KŘÍŽOVATKY

Půjdeš-li doprava, půjdeš-li doleva, půjdeš-li rovně.

Každý člověk se na své pouti životem občas dostane na křižovatku, kde se musí rozhodnout, kterou cestou půjde dál. Někdy se rozhoduje zcela podvědomě, jindy uvědoměle. Jeho rozhodnutí je odrazem jeho vnitřní motivace. Je těžké rozlišit, co vyplývá z genů, co předurčuje původ, co je důsledkem životních zkušeností a co vyvoláno vlivem momentálních vnějších okolností. Nakonec se vše projeví ve vlastním rozhodnutí člověka.

Vždy je zde možnost volby pro a volby proti. Jsem přesvědčen, že člověk udělá jenom to, co udělat skutečně chce.

Na onu křižovatku, na níž jsem se rozhodl vstoupit do bezpečnostních služeb, jsem se dostal v roce 1970, po ukončení studia na fakultě elektroinženýrství Vojenské akademie A. Zápotockého v Brně. Již před vstupem na vysokou školu jsem propadl kouzlu matematiky a fyziky. Rozsah vědomostí z těchto předmětů vyžadovaný fakultou jsem v podstatě ovládal. Mé vášni se na vojenské akademii dostalo plného pochopení a po prvním semestru také možnosti podílet se na výzkumné činnosti katedry radiolokace.

V období let 1966-1970 jsem tedy strávil víc času ve studovně brněnské univerzitní knihovny a ve výpočetním středisku školy než na přednáškách. Měl jsem individuální program studia.

Mým odborným vedoucím byl ing. B. Macek. Citlivý, vzdělaný člověk. Moc jsem mu vděčen za pozornost a orientaci ve studiu i v problematice mé výzkumné práce. Pochopení jsem však nacházel u všech pedagogů školy. Zkoušky byly náročné, ale já je považoval spíše za prestižní odborné debaty o daných problémech.

Smyslem mé výzkumné práce bylo rozpracování matematického modelu sekvenčních radiolokačních systémů. Šlo o model radiolokátoru, který by prohledával vzdušný prostor se zadanou spolehlivostí, ale mnohem větší rychlostí než klasické radiolokátory. Problém úzce souvisel s teorií informace a statistického rozhodování. Obě tyto teorie mne zaujaly obrovskou šířkou aplikací v nejrůznějších sférách přírody a lidské činnosti. Byl jsem fascinován řádem přírody a úlohou informací v ní. Studium abstraktních disciplín vždy v člověku posiluje potřebu mít jistý, pevný bod názoru na podstatu světa a jeho zákonitostí. Když jsem o těchto otázkách přemýšlel, uvědomil jsem si, že člověk při hledání pevného bodu dříve nebo později dospěje k základní otázce filozofie, ke vztahu hmoty a vědomí.

Navzdory principiálnosti problému se mi zdálo, že stačí málo, aby člověk při hledání svého pevného bodu dospěl k různým, dokonce i protikladným závěrům. Vždyť jde „jen“ o to, zda uznáme nebo neuznáme existenci informace bez signálu, tedy bez hmoty a energie, zda se ztotožníme s možností existence prvotní příčiny, která příčinu nemá – Causa prima non causata, anebo zda takovou nezapříčiněnou příčinu odmítáme.

Neuznal jsem existenci nehmotné informace, ani východiskovou tezi Tomáše Akvinského. Všechno, co jsem z Marxe a Engelse stihl přečíst, mi připadalo logické a v souladu s dialektikou přírody i s dějinami společenského pohybu.

Robespiera, Dantona, Delescluze, L. Michelovou a další z Velké francouzské revoluce a Pařížské komuny, stejně jako Johna Browna a Abrahama Lincolna z americké revoluce, také Lenina, Rosu Luxemburgovou a J. Dimitrova jsem vnímal jako hrdiny společenského pohybu své doby. Bylo v nich spojeno to, co k sobě patří: myšlenka a čin.

Svobodu jsem chápal jako povinnost a etiku konání jsem měřil mírou jeho prospěchu pro vývoj lidské společnosti. Věděl jsem, že nedovedu život prožít bez toho, abych se nepokusil

změřit hloubku svých schopností či dimenzí. Cena takového pokusu nebyla pro mne rozhodující.

Měl jsem tedy svůj pevný bod, ale nevyznačoval jsem se žádnou ideovou či politickou nesnášenlivostí. Nepocíťoval jsem netolerantnost k lidem s jinými názory. Spíš jsem se snažil pochopit jejich argumenty. Ctil jsem Lincolново „With malice towards none“. A tak jsem žil s nenávisť k nikomu...

Léta 1966 až 1970 byla přirozeně i léty mé myšlenkové konfrontace s politickou činností.

V pevné víře ve všechno, co jsem se pokusil vysvětlit, jsem snad ani nemohl problémy naší společnosti chápat jinak než jako selhání politiky, jako deformaci pravých základů socialismu, nebo dokonce jeho popírání. Proto jsem události po lednu 1968 uvítal jako zákonitý, dialektický vývoj. Současně však musím přiznat, že některé důsledky politického uvolnění té doby vyvolávaly ve mně obavy. Vždy jsem byl tak nějak přísnější k nedokonalostem změn než k nedokonalostem daného stavu.

Dnes s časovým odstupem, jenž odváá detaily, vzpomínám na dvě skutečnosti, které ovlivnily vývoj mých postojů.

Byl to především můj zorný úhel pohledu na bezpečnost našeho státu. Považoval jsem za fakt, že pro vznik první republiky, obnovení republiky po druhé světové válce a pro charakter jejího vývoje byly určující mezinárodní faktory. Proto jsem vnímal kriticky, když se po lednu 1968 tato skutečnost nebrala příliš v úvahu. Svět i Evropa té doby byly rozděleny a velmoci vzájemně respektovaly daný stav. Každý vývoj, jenž byl v rozporu s touto skutečností, byl chápán jako destabilizující, a tudíž pro mír a rovnováhu sil nebezpečný faktor. Domníval jsem se, že tato skutečnost se v našem vnitrostátním dění prostě nedá nerespektovat. Doktor E. Beneš ve svých Pamětech rekapituloval postup rozkladu Versailleské mírové smlouvy a varoval před nebezpečím, že by se po druhé světové válce mohl celý postup analogicky opakovat. Tento závěr se mi zdál logický a podpořil mé přesvědčení o správnosti naší zahraničně politické orientace. Proto se mi všechny koaliční rozpory, které vznikly v letech 1968-1969, nelíbily. Z těchto problémů jsem neobviňoval pouze naše politické vedení. Situaci jsem chápal jako krizi koaliční politiky.

Druhou skutečností bylo, že mne zneklidňovala entropie společenského vývoje. Musím přiznat, že jsem se nikdy příliš neztotožňoval s názorem T. Jeffersona, že nejlepší vláda je ta, která vládne co nejméně. Cítil jsem potřebu racionálně vládnoucí vlády a vadily mi projevy tendencí vyhovět nejrůznějším skupinovým tlakům.

Za mnoha takzvanými politickými požadavky jsem viděl nízké kariéristické zájmy jednotlivců.

Nebyl jsem mezi posluchači vojenské akademie jediný, kdo prožíval zvláštní dilema. Nutnost polednového vývoje ve společnosti byla zřejmá, současně ale problémy, jež s sebou přinesl, zneklidňovaly. Tento rozpor způsobil, že každý z nás v té době projevil v diskusích a sporech tolik nejrůznějších názorů a postojů, že později u stranických prověrek záleželo jen na tom, které z nich chtěla komise akcentovat. Každý z naší studijní skupiny mohl být stejně tak dobře prověřen jako neproověřen.

Vedoucím prověřkové komise v naší stranické organizaci byl Janko Lesák, čestný a rozvážný člověk. Nikdo z naší studijní skupiny nebyl zbaven členství v KSČ. I když jsem v žádné prověřkové komisi nepůsobil, vím, že na vojenské akademii, konkrétně v organizacích pedagogů, se prověrkami způsobilo hodně neštěstí a zbytečných škod. Víc než skutečné politické postoje rozhodovaly o osudech lidí subjektivní mezilidské vztahy a lidský oportunistismus. Za vážné politické postoje se často považovaly jen emoce vyvolané a zcela pochopitelné

projevy lidí. Nikdo příliš nezkoumal jejich skutečný vztah k ideám socialismu. Komunistická strana se zbavila velkého množství schopných lidí a tím se sama potrestala.

Když dnes píš tyto úvahy týkající se politiky, musím ovšem přiznat, že v letech 1969 a 1970 jsem se v podstatně větší míře věnoval výzkumné práci a studiu než politickým úvahám a ve svém vcelku zvláštním individualismu jsem si nikým a ničím nenechal „ničít své kruhy“.

Ve výzkumné práci se mi podařilo vyřešit některé zajímavé problémy. Šlo o vypracování matematického aparátu, použitelného k optimalizaci mnohokanálového sekvenčního testu statistických hypotéz. Potřebovali jsme ho k syntéze modelu radiolokačního systému. Blížil se konec studia a považoval jsem za samozřejmé, že budu ve vědecké práci pokračovat v rámci vojenské akademie. Na ministerstvu národní obrany měli ovšem jiný názor a trvali na mém zařazení k bojovému útvaru. Téměř současně však přišla nabídka z Federálního ministerstva vnitra, že mohu nastoupit na „nově vytvořené výzkumné pracoviště“. Stál jsem uprostřed křižovatky a musel jsem se rozhodnout.

Jak to všechno vlastně bylo?

Jednoho dne mne v rámci právě probíhajících kádrových pohovorů o dalším zařazení absolventů školy navštívili dva pomenší muži a nabídli mi práci v oboru teorie informací na Federálním ministerstvu vnitra v Praze. O předmětu výzkumu mi odmítli něco bližšího říci. Dodali jen, že jsou připraveni zajistit dobré podmínky pro mou vědeckou práci a v krátké době také pro život mé rodiny v Praze.

Touha po teoretické vědecké práci byla pro mne tenkrát, a dosud je, prioritní. Dlouho jsem neváhal a nabídku přijal. Vstoupil jsem do organizace, která byla významnou složkou československé Státní bezpečnosti.

Jak se pak ukázalo, ti dva muži z vnitra byli mými náčelníky. A protože život je dlouhý a jeho cesty spletité, zároveň byli také mými pozdějšími podřízenými.

Ve službách Federálního ministerstva vnitra jsem prožil dvacet let. Je možná divné, že dnes se v sobě vůbec nepokouším hledat nebo snad vyvolávat pocity přesvědčení o správnosti mého prvního kroku, nebo dokonce lítosti nad tím, že jsem jej udělal. To přece nemá smysl. Spíš se zamýšlím nad otázkou předurčenosti lidí, kteří svůj život spojili s bezpečnostní službou. Jejich život zřídka končí klidným stářím a oceněním jejich práce. Pro některé je život příliš krátký, pro jiné zase příliš dlouhý pro to, aby se dočkali uznání.

Svět se vyvíjí a mění. Mění se i barvy, jimiž se označuje dobro a zlo. Černá barva se střídá s bílou a pouze ti šedivě zbarvení snadno procházejí změnami. Bez ohledu na pozitiv nebo negativ politické fotografie ti šedí zůstávají. Pro pracovníky bezpečnostních služeb jsou však tyto změny barev často velmi významné.

Navzdory uvedeným skutečnostem a riskantní perspektivě mnozí nedovedou odolat jakési zvláštní přitažlivosti práce v bezpečnostních službách.

Proč?

Je to dáno původem člověka? Je to v genech? Je to extrémní stupeň ztotožnění se s ideály? Je to touha po moci nebo představa hmotných výhod? Nebo jsou to jiné faktory charakteru člověka? Asi ze všeho trochu.

Odpověď hledám.

Pochybují, že by mě můj rodinný původ předurčil pro práci v bezpečnostních službách státu. Jistě to nebyla ani politika, i když s ideály socialismu jsem se ztotožňoval. Cítil jsem rozpor doby a politiky, ale byly pro mne spíš výzvou k aktivnímu podílu na jejich řešení než k rezignaci. Mé kroky řídil odborný zájem. Byl jsem přesvědčen, že má práce bude sloužit zá-

jmům občanů našeho státu. Jedinou mou ambicí bylo vložit do ní vše, co mi mé schopnosti dovolí.

Když vyjadřuji tyto myšlenky, uvědomuji si, že má slova mohou vyznívat jako nějaká obhajoba, nebo dokonce jako politické školení. Nesnažím se ani o jedno, ani o druhé. Tak jsem to prostě cítil. Tak jsem žil.

Gentleman si vzájemně nečtou dopisy?

V letech 1970-1990 jsem absolvoval tolik cest do Prahy, že počet ujetých kilometrů by stačil na více okruhů kolem zeměkoule. O té říjnové v roce 1990 jsem psal v předchozí kapitole. Na první služební cestu jsem jel ze svého rodiště Trenčína rychlíkem via Púchov.

Po osmihodinové pouti, vybaven telefonním číslem, jsem se z Hlavního nádraží vydal na Letnou, do sídla Federálního ministerstva vnitra, do známé „kachlíkárny“. Tam mě po stručném telefonátu vyzvedl osobní řidič mého budoucího náčelníka. Špejcharem a Chotkovými sady mě černá Tatra 603 přivezla k Pražskému hradu. Vystoupil jsem na Jiřském náměstí. Bylo 1. září 1970.

Stal jsem se tedy kryptologem zvláštního odboru Federálního ministerstva vnitra. Obsahem mé funkce byl výzkum teoretických problémů šifrování informací.

Pokud by sám název mé nové profese nestačil k tomu, aby mi zamotal hlavu až do neschopnosti dělat cokoli jiného, než popíjet kávu a v rozjímání hledět dolů z Hradu, pak k tomu přispěl pohled z okna na stověžatou Prahu. A trvalo skutečně několik dní, než jsem úchvatnost tohoto pohledu zvládl do té míry, abych se mohl soustředit na práci.

Zvláštní odbor FMV, později Zvláštní správa FMV, měl postavení ústředního orgánu šifrové služby státu. Úkolem odboru bylo připravovat organizační, kádrová a technická opatření pro ochranu informací přenášených šifrovými sítěmi diplomatických, vojenských a hospodářství řídicích struktur státu a zabezpečit pro ně potřebné šifrovací prostředky: Samostatným problémem byl výzkum a výroba šifrovacích prostředků pro československou rozvědku. Po vytvoření Zvláštní Správy se kompetence útvaru rozšířila také o úkoly luštění a dešifrování informací cizích sítí šifrového spojení. V rozhodující míře šlo o spojovací sítě států, které nepatřily do koalice Varšavské smlouvy.

Nebyl to velký útvar. Přímo na správě pracovalo něco přes sto lidí. Správa však odborně řídila resortní šifrové orgány na dalších ministerstvech, jež měla šifrová spojení. Nejvýznamnější z nich bylo pracoviště na ministerstvu zahraničních věcí a osmé oddělení generálního štábu československé armády.

Práce na Zvláštní správě Federálního ministerstva vnitra byla po odborné stránce velmi náročná. Kromě toho, anebo možná právě proto, jsem se musel vyrovnat s nemalým psychickým problémem. Měl jsem totiž tak trochu strach, zda v takové práci mohu vůbec uspět. Ve výzkumné práci jsem nebyl úplný začátečník, proto jsem věděl, že všechny mé předchozí úspěchy nebudou nic platné, pokud propadnu v plnění úkolů, které pro mne vyplývaly z nového povolání. „Tabule zásluh“ a kladných hodnocení byla čerstvě setřená a argumenty mého sebevědomí i renomé jsem si musel začít budovat znovu. Přirozeně, tehdy jsem vůbec netušil, kolik takových situací mě v životě ještě čeká.

Vzdor mému poměrně technokratickému přístupu k práci i k životu vůbec neobvyklá působnost nového pracoviště vyvolávala otázku etiky mé práce.

Uvědomuji si, že pokud lidé vůbec dokázali něco dovést téměř do dokonalosti, pak je to právě schopnost zdůvodnit všechny své kroky těmi nejušlechtlejšími pohnutkami. Já přiznávám, že jsem nebyl na úrovni etického standardu Henryho Stimsona, státního tajemníka USA, který se zhrozil nad drzostí expertů kryptoanalytické služby Spojených států amerických, když mu v roce 1929 předložili vylouštěnou korespondenci japonského diplomatického spojení. Místo očekávaného uznání prosadil rozpuštění kryptoanalytického pracoviště, tzv. Black Chamber, slovy: „Gentlemen don't read each others mail.“ Jeho výrok jsem si půjčil pro název této kapitoly.

Nové povolání jsem chápal jako logický důsledek politické reality, na níž se podílely obě koalice. Vždyť již v armádě jsme, byť jen na mapách, vybojovali hodně válek s „modrými“, jak byla označována vojska koalice směrem na západ od našich hranic. Těch cvičení Winterschild na druhé straně hranic také nebylo málo. Tam se zase bojovalo proti „rudým“. V armádě jsem prožil i berlínskou a karibskou krizi, kdy šlo již doopravdy do tuhého. Tehdy jsem si uvědomil, že zpravodajské služby pracují a budou pracovat bez ohledu na potřásání rukou a úsměvy v Ženevě nebo ve Vídni. Takže naše úkoly jsem chápal jako etické, protože jsem je považoval za prospěšné pro naši republiku. O naší pravdě jsem nepochyboval.

Nicméně Henry Stimson vešel svým výrokem do historie jako unikátní etik, protože před ním i po něm gentlemani velmocí dělali všechno pro to, aby se k utajovaným informacím jiných zemí dostali a aby tyto informace využili. Je známo, že před druhou světovou válkou kryptoanalytici opět dešifrovali japonské diplomatické zprávy mezi Tokiem a Washingtonem.

Po druhé světové válce vzplanula mezi bývalými spojenci studená válka. Lidé ji vnímali jako rozdělení světa, omezení společenských a kulturních styků, hospodářské embargo, vzájemnou nepřátelskou propagandu, jako politické a občas také vojenské napětí mezi nově vytvořenými koalicemi. Kótami válečného terénu, které byly dobývány, a zároveň bojovou municí této zvláštní podoby války byly informace. Politické, vojenské a hospodářské informace. Význam šifrové a kryptoanalytické služby neobyčejně vzrostl.

V době, kdy jsem nastoupil na Zvláštní odbor Federálního ministerstva vnitra, byla již ve Spojených státech vybudována kolosální organizace National Security Agency (NSA) s víc než 18 000 zaměstnanci. Úkolem této organizace, jejíž finanční rozpočet vysoko přesahuje rozpočet CIA, je pomocí technických prostředků získávat komplexní zpravodajské informace ze všech zájmových oblastí světa včetně zemí, jež jsou spojenci USA. Významnou složkou NSA je Office of Production. Tato složka, vybavená nejmodernějšími počítači a zaměstnávající tisíce pracovníků, slouží právě k získávání informací ze šifrových sítí cizích států, hlavně Sovětského svazu a zemí východní Evropy.

Práci na Zvláštní správě jsem chápal jako normální specifickou profesi a otázka její etiky dostala podobu splnění nebo nesplnění toho, co se ode mne očekává.

Úlohou kryptologů Zvláštní Správy bylo navrhovat pro náš stát a pro jeho instituce spolehlivé šifry a současně hledat cesty k získání informací z utajované korespondence cizích států.

Dějiny šifer jsou řetězem tvrzení o spolehlivých šifrových systémech a naopak důkazů o jejich nespolehlivosti. Odolám lákavému vzpomínání na všechny ty články řetězu, který je snad stejně dlouhý, jak je stará komunikace mezi lidmi a jejich snaha chránit informace o svých zájmech a současně získat informace o zájmech jiných lidí. Odolám také pokušení poskytnout čtenáři školení o používání či luštění šifer. Některá zásadní technická východiska však musím uvést.

Luštění šifer spočívá především ve využití statistických zákonitostí výskytu písmen v textech jednotlivých jazyků. Například ve slovenštině se písmeno „i“ vyskytuje mnohem častěji než „w“ a po „i“ častěji následuje „e“ než „y“. To znamená, že problém spolehlivé šifry je v principu prostý. Stačí danou zprávu zašifrovat tak, aby se každý znak zprávy náhodně a se stejnou pravděpodobností změnil na kterýkoli znak abecedy, v níž je zpráva napsána. Pak se v šifrované zprávě vyskytují všechna písmena přibližně stejně často a jejich výskyt nezávisí na předchozích písmenech. Přirozeně, dešifrace takto zašifrované zprávy vyžaduje, aby adresát vlastnil použitý předpis změn znaků.

Takové šifry v té době Zvláštní správa FMV vyráběla pomocí fyzikálního generátoru náhodných znaků, který pracoval s využitím náhodnosti radioaktivního rozpadu a později s vyu-

žitím náhodnosti v činnosti šumových diod. Byla to robustní zařízení a říkalo se jim ZEBRA a KRTEK. Šifry vyráběné těmito zařízeními se používaly k ručnímu i mechanizovanému šifrování zpráv v radiových či dálkopisných sítích přenosu informací. Šlo o bločky, v nichž byly vytištěny pětimístné skupiny náhodně vybraných čísel nebo pásky s vyděrovanými náhodně zvolenými dálkopisnými znaky. Při šifrování se „heslo“, jak se takovým skupinkám čísel nebo vyděrované posloupnosti dálkopisných znaků říká, sečítalo ručně nebo mechanizovaně, pomocí jednoduchého algoritmu s písmeny utajované zprávy. Výsledek byl takový, jaký je žádoucí pro spolehlivé utajení zprávy.

Je samozřejmé, že spolehlivost takto šifrovaných zpráv závisí především na ochraně šifer před odcizením a kopírováním. Neméně podstatné ovšem je, že každou část šifry lze použít pouze jednou. Důležité jsou však i další zásady používání šifer, jejichž nedodržení znehodnocuje i teoreticky spolehlivou šifru.

Na Zvláštní správě byla pravidla používání šifer i zabezpečení bloků a kotoučů šifer mechanickými i chemickými metodami proti kopírování a dodržování zásad a pravidel šifrování důkladně promyšlena.

Pro větší operativnost utajovaných zpráv se pro šifrové služby odedávna vyvíjely nejrůznější mechanické a elektromechanické přístroje. Jak se ukázalo, snaha nahradit přirozený prvek náhodnosti a stejné pravděpodobnosti šifry jakkoli složitým algoritmem činnosti takových strojů nevedla k dlouhotrvajícímu úspěchu. Dřív nebo později našli kryptoanalytici způsob, jak takovou šifru vyluštit a algoritmus činnosti stroje rekonstruovat.

Rozvoj elektroniky výrazně ovlivnil i možnost konstrukce šifrovacích strojů. Starší typy nepřiliš spolehlivých strojů Hagelin, používané v diplomatickém spojení některých zemí po druhé světové válce do šedesátých až sedmdesátých let, nahradily modernější typy nebo stroje typu Gretag. Objevily se také další šifrovací stroje. Rozvoj výpočetní techniky ovšem výrazně změnil i možnosti kryptoanalýzy. Věda a technika dávají nové šance i nové možnosti. Tento proces se nezastaví. V období, o němž píší, byla za reálnou mez možností počítačů považována rychlost šíření elektromagnetických vln v pevných tělesech, to znamená asi miliardu operací za sekundu. To však dnes již neplatí a zásluhou rozvoje optoelektroniky nutno počítat s rychlostí operací počítačů větší o několik řádů. Mimo to mikroelektronika poskytuje možnosti konstrukce specifických počítačů s paralelní činností obrovského množství procesorů, a to rozhodujícím způsobem urychluje řešení kryptoanalytických úkolů. Faktem ovšem je, že nové technologie poskytují stejné možnosti i pro syntézu šifrovacích strojů, a tak ve skutečnosti cena, kterou nutno za vyluštění šifer zaplatit, mnohonásobně stoupne.

S bločkem šifer, papírem a tužkou lze zašifrovat krátké oznámení, pár vět. Stránka, to je již v dnešním světě, kdy čas je vzácností, dřina. Mechanizovaně lze zašifrovat i dlouhé zprávy. Sotva však výstupy z počítačů, zejména mají-li spolu komunikovat přímo za chodu. Nutné je utajování i telefonických a radiových přenosů.

Požadavky na objem informací přenášených v šifrových dálkopisných sítích, plány rozvoje sítí přenosu utajovaných dat, jakož i další požadavky na přenos utajovaných informací postavily Zvláštní správu FMV před problém vývoje automatického šifrovacího zařízení. Proto krátce po mém nástupu na Zvláštní správu FMV jsem spolu s dalšími mladými erudovanými matematiky a inženýry dostal náročný úkol navrhnout matematický model spolehlivého šifrovacího automatu jako základu pro jednotlivé aplikace v systémech digitálního přenosu utajovaných informací.

V roce 1970 měly již tento problém vyřešen především Spojené státy americké a Sovětský svaz. Výsledky jejich výzkumu, které bychom mohli použít, však v té době nebyly pro nás dostupné.

Problémy spojené s návrhem šifrovacího automatu nejsou jednoduché. Šifrovací automat musí umět vytvořit velké množství, řekněme miliardu bilionů, různých šifer. Posloupností písmen nebo číslic. Takový automat v každém z nastavených programů pracuje podle přesného algoritmu, ale výstupní šifru nelze ani přísnými statistickými či korelačními testy rozlišit od náhodných a stejně pravděpodobných znaků.

Tím však škála nároků nekončí.

Nesmí existovat analytická možnost z šifry generované automatem rekonstruovat jeho algoritmus a program. Stejně, jako čísla z prvního tahu sportky jsou nám málo platná pro tipování druhého tahu. Kromě toho je zapotřebí, aby ani skutečnost, že nepovolaný kryptoanalytik vlastní šifrovací automat „in natura“, neohrozila spolehlivost šifry, pokud nezná konkrétní program určený pro den přenosu zprávy.

Zkrátka, šifrovací automat je stroj, který pracuje přísně algoritmicky, i když navenek se chová jako fyzikální generátor náhodných znaků. Taková algoritmizovaná ZEBRA nebo KR-TEK. Důležité je, aby všechny požadované vlastnosti šifrovacího automatu – jeho chování, byly jednoznačně prokázány matematickou teorií a aby reálná spolehlivost šifry byla kvantitativně ohodnocena.

Bádali jsme. Zajímaly nás vlastnosti posuvných registrů s lineární zpětnou vazbou, které sice generovaly posloupnosti „0“ a „1“ s dokonalou imitací náhodnosti a stejné pravděpodobnosti, avšak jejich algoritmus činnosti byl analytickými metodami snadno zjištělný. Ještě více nás zajímaly registry s nelineárními vazbami. Slibovaly pro náš cíl víc, jenomže odolávaly našim pokusům matematicky v potřebné míře popsat jejich „chování“. Důležité byly také vlastnosti speciálních funkcí třídy „dvě na dvě na n “, které pro $2n$ kombinací skupin n znaků „0“ a „1“ dávaly na výstupu stejný počet znaků „0“ a „1“.

Úkol jsme tedy chápali jako něco víc než dobrodružství poznání. Celý problém měl zvláštní charakter. Zdálo se nám, že náš výzkum čím dál tím víc otázek otevírá než řeší. Vyjádřím to alegorií. Pokud jsme nevěděli, kudy kráčíme, vnímali jsme, že ještě nejsme u cíle. Když se nám již zdálo, že se přibližujeme k cíli, nevěděli jsme už, kde se nacházíme. Tato situace v mladém kolektivu vedla občas ke skeptickým náladám, k nimž se však nikdo z nás nechtěl přiznat. Všichni jsme se tvářili, že je vše ok, i když situace někdy vypadala spíš na k.o.

Zneklidňovala mne skutečnost, že v našem výzkumu sice přibývalo zajímavých poznatků, ale stále nám chyběla představa o celku. Jinak řečeno, představa o syntéze šifrovacího automatu, která by soustředila naše úsilí na konkrétnější otázky. Naopak, záběr výzkumu se neustále rozšiřoval o další zajímavé problémy.

Měl jsem pocit, že všechno, co s problémem souvisí, jsem již prostudoval a že to stačí jenom spojit nebo transformovat do inspirace. Věřil jsem, že trpělivost a soustředění se na problém musí zrodit inspiraci, jsem-li vůbec takové inspirace schopen. Pokud nejsem, mohu již pro věc sotva víc udělat. Bylo pro nás posilou, že náčelník Správy i jeho zástupce soustavně projevovali důvěru v úspěšný výsledek, a tím pro naši práci vytvářeli velmi příznivé podmínky.

V té době pracovaly na správě dvě kategorie osob: „stará garda“ lidí, kteří v SNB působili od jeho vzniku nebo vstoupili do sboru krátce po roku 1948. Velmi dobře ovládali praktické otázky šifrové služby i rutinní problémy luštění a dešifrace. Tito zkušení pracovníci však většinou neměli předpoklady k řešení našeho úkolu. Druhou kategorií pracovníků Zvláštní Sprá-

vy jsme tvořili my „noví“, kteří jsme nastoupili v letech 1969-1970. Bez zkušeností v praxi šifrové a luštitelské služby, zato s potřebnou přípravou pro teoretickou práci v této oblasti a s náležitým nadšením pro výzkum náročného problému.

Mezilidské vztahy na správě, odmyslíme-li si drobnosti, byly dobré, třebaže „stará garda“ se na nás nově dívala s jistou ostražitostí z obavy, že by snad mezi námi mohly vzniknout nějaké elitářské tendence. Byl to důsledek dřívějších vztahů na správě. Nemyslím, že nám to hrozilo, spíš hrozila deprese z možného neúspěchu.

Hlavní a citlivou politickou otázkou byly postoje v období let 1968-1969. V této věci kolektiv Správy nepřipouštěl žádnou toleranci a každá pochybnost nebo výhrada k „Poučení“ se posuzovala velmi kriticky. Domnívám se, že většina z nás nových chápala události podobně, jak jsem již uvedl. Rok 1968 jsme nezažili na FMV a lidi, kteří museli po prověrkách odejít, jsme neznali. Touto minulostí jsme tedy nebyli zatíženi tak jako naši starší kolegové. Z toho, co jsem se dověděl, vyplývalo, že mou zkušenost prožitou v akademickém prostředí v Brně vůbec nebylo možné srovnávat s tvrdým mocenským bojem na ministerstvu vnitra, který začal vlastně již v lednu 1968. Tehdy jsme to chápali jako pragmatické a racionální východisko ze situace, do níž se stát dostal. Měli jsme před sebou úkol, jehož splnění vyžadovalo klid, a považovali jsme za správné, že vedení resortu i Správy nám jej poskytlo.

Je třeba říci, že to tak nebylo na celém ministerstvu, i když byl již rok 1970.

Ministrem vnitra byl Radko Kaska. Ve vedení resortu i na řadě útvarů doznávaly ještě události vzrušeného politického období. Radko Kaska požíval velké důvěry vedení KSČ. V resortu měl ovšem víc problémů s radikálními postoji některých funkcionářů a příslušníků ministerstva než s pravicovými tendencemi.

V letech 1969 až 1970 bylo v mocenských orgánech ještě stále hodně zastánců „princiální-
nějšího řešení“ a sám Gustáv Husák neměl příliš velkou důvěru nositelů těchto názorů. Podezřívali ho z ústupků pravici a z oportunistu. Kontrarozvědka dokonce zjistila pokus o vytvoření jakési konspirativní „vojenské sekce“, jejímž cílem bylo dosáhnout dalších kádrových změn ve vedení státu i v resortech FMV a MNO. Dokumenty o této „vojenské sekci“ se mi dostaly do rukou, až když jsem se stal prvním náměstkem ministra vnitra.

Radko Kaska dokázal situaci na FMV stabilizovat a všechny tendence pokračovat v diskusích o tom, co a jak by se mělo řešit, ukončil. Zanedlouho však zahynul při leteckém neštěstí v Polsku. Tuto tragickou událost nelze ovšem dávat do souvislosti s politickou situací ve státě nebo v resortu. Tehdejší politické problémy však byly mimo kolektiv Zvláštní Správy, která v té době byla již vcelku konsolidovaným útvarem FMV a nikdo z nás se doznávajícím politikařením nezabýval.

Měli jsme plnou hlavu odborných starostí. Vzájemně jsme se povzbuzovali a projevovali radost nad každým dílčím úspěchem kohokoliv z nás. Nebylo to lidsky tak zcela samozřejmé. Každý z nás představoval sebevědomou individualitu. Zřejmě jsme si ale všichni byli vědomi, co úspěch jednotlivce znamená pro nás všechny. Přátelské vztahy nám pomáhaly odreagovávat psychickou zátěž z náročné práce. Společně jsme prožívali i všechny osobní a rodinné starosti a strasti. Nebylo jich málo. Kolegové se ženili a rozváděli, měli bytové problémy, jejichž řešení nebylo snadné ani pro FMV. Nezřídka bylo třeba lidské problémy překonat vážným nebo raději žertovným slovem.

Vzpomínám si, jak jeden z kryptologů, který dojížděl za manželkou až někam ke Kyjovu na Moravě, již ztrácel trpělivost. Byl přesvědčen, že takový resort, jakým je FMV, musí přece mít pár bytů stále v rezervě, kdyby snad některému pracovníkovi ministerstva třeba vyhořel byt. Dostalo se mu od kolegů „povzbudivé“ odpovědi, že má pravdu, protože se doslechli, že

takové rezervní byty pro vyhořelé příslušníky jsou na Pohořelci. Jinou šancí vyřešit bytový problém našeho nešťastného kolegy bylo získat „provalený“, tj. dekonspirovaný, konspirační byt. Svorně jsme kolegu utěšovali, že nějaký ten „konspirák“ se musí již každou chvíli „provalit“, aby ještě vydržel.

Pracoval jsem prakticky nepřetržitě. Často se mi přihodilo, že jsem i v noci vstal a začal rozpracovávat myšlenku, která mě napadla ve snu. Byl jsem posedlý prací a tento virus zachvátil celé oddělení. Vždyť jsme měli romantický cíl.

Filozofický problém vztahu zákonitého a nahodilého lidí vzrušuje odněpaměti. Je to tím, že nahodilost je vnímána jako nepoznaná zákonitost. Náš odborný problém byl ovšem opačný. Potřebovali jsme dosáhnout, aby se „nahodilost“ stala zákonitostí.

Mám zvláštní vztah k lidem, které jsem sice nikdy neviděl, ale četl jsem jejich články nebo knihy. Často jsem o autorech, zejména odborných děl, tak intenzívně přemýšlel ve snaze pochopit jejich myšlenkové pochody, až jsem získal dojem kontaktu s nimi, jejich fyzické přítomnosti a spolupráce.

V mé nové práci k již předtím mým „známým“ A. Waldovi, C. Shannonovi přibyli především N. Wiener a akademik Gluškov. Nejzajímavější však byla má duševní spřízněnost s M. Hellmanem, americkým vědcem, jenž se zabýval teorií rozhodovacích automatů. Tato teorie úzce souvisela s mou disertační prací, proto jsem Hellmanovy práce z této oblasti pečlivě prostudoval. Je zajímavé, že později, kdy náš šifrovací automat byl již na světě, vyšla další Hellmanova práce. Popsal v ní přístup k syntéze šifrovacích automatů způsobem velice blízkým tomu, který jsem si před několika lety zvolil já.

Je nutné dodat, že tyto otázky souvisely s rozhodovacími automaty pouze okrajově. Jak spleť jsou cesty myšlenek!

Spleť jsou i lidské osudy. Vzpomínám si, že jednou z prací, které jsem tenkrát o konečných automatech četl, byly stati I. M. Havla *The Regular Events and Regular Expressions*, uveřejněné v časopisu *Kybernetika*. Ivan M. Havel se vrátil ze stáže ve Spojených státech amerických u profesora Brzozowského a uvedené stati byly výsledkem jeho práce v USA. Obávám se, že dnes jsou již „regulární události a regulární výrazy“ Ivanu Havlovi stejně vzdáleny jako mně. Oba máme již jiné starosti.

V druhé polovině roku 1971 jsem konečně předložil ideu teoretického modelu šifrovacího automatu. Mnoho dní nepřetržitě práce, mnoho zklamání i nadšení, několik tisíc prostudovaných stránek a stovky stránek dílčích výzkumných zpráv se scvrklo do několika málo stránek zprávy „Koncepte šifrovacího automatu ŠA 1“ a do velké nejistoty, zda zvolená cesta je správná a zda navrhovaná koncepce bude vyhovovat všem matematickým i technickým požadavkům, jež v koncepci bylo možno pouze odhadnout, ne však dokázat.

Byly to velmi vážné otázky, protože přijetí předložené koncepce znamenalo soustředit práci celého oddělení i pracovníků dalších úseků Zvláštní Správy na řešení matematických a inženýrských úkolů syntézy a analýzy návrhu šifrovacího automatu typu ŠA 1. V případě, že by koncepce byla „slepou uličkou“, vznikly by nezanedbatelné časové i hmotné ztráty. Mnoho získaných teoretických výsledků bylo pro danou koncepci prakticky málo použitelných a bylo třeba získat výsledky nové. Zůstalo hodně nedořešených technických otázek. Výzkumné a vývojové práce jsme odhadovali přibližně na dva roky.

„Don't be too optimistic. The light at the end of the tunnel may be another train.“ Práce ve výzkumu mne již naučila skromnosti, a tak v duchu uvedeného přísloví jsem nebyl přílišným optimistou, protože světlo na konci tunelu skutečně mohlo být protijedoucím vlakem. Cítil

jsem vnitřní jistotu, i když jsem v minulosti zažil již hodně nadšení, po němž následovalo zklamání. Ve výzkumu je to běžné.

Proto jsem rozhodnutí náčelníka Správy návrh přijmout jako základ pro další práci, ale současně požádat vedení KGB SSSR o konzultaci specialistů sovětské šifrové služby, uvítal. Žádosti bylo vyhověno. Plán mezinárodních styků pro rok 1972 byl již uzavřen a ke konzultaci jsme museli připravit podkladové materiály. Do Moskvy jsme tedy odjeli až začátkem roku 1973.

Byla to moje první cesta do Moskvy. První návštěva Bolšovou divadla (Boris Godunov), Vasilij Blažený, Kreml, hodiny na Spaské věži, to vše jsou nezapomenutelné okamžiky. A vnímal jsem zejména srdečnost a bezprostřednost lidí na ulici, v obchodech, v hotelu. Byli veselí a sebevědomí.

Přístup sovětských kolegů k nám udělal na mne silný dojem. Zvláště jejich odborná erudice, otevřenost a plné respektování naší snahy o vytvoření vlastního šifrátoru. Existovala totiž možnost šifrátorů pro utajení dat koupit od Sovětského svazu a přizpůsobit je některým potřebám našich aplikací.

K tomu je ale nutné uvést dvě skutečnosti:

Šifrátor T-226, který byl v Sovětském svazu k dispozici, by stál asi půl milionu korun a vyžadoval by technický vývoj interface pro námi zamýšlené aplikace. Potřeba se odhadovala na stovky kusů šifrovacích zařízení.

Kromě toho nám nešlo pouze o účelové zajištění šifrátoru ad hoc, ale o rozvoj celkové úrovně šifrovací služby ve státě. A tak poznání získané výzkumem a vývojem vlastního šifrátoru bylo pro naše další záměry podstatné.

Proto když jsme po týdnu nastoupili v Šeremetěvu do letadla, směřujícího do Prahy, naši únavu neustále prorážela věta, kterou nám plukovník Bobylev téměř slavnostním hlasem oznámil, že podle názoru sovětských specialistů koncepce a matematické principy, které míníme k syntéze šifrovacího automatu použít, umožňují takový záměr uskutečnit. Ruština navíc sama o sobě má při oficiálních jednáních osobitý patos.

Závěr konzultace byl pro nás velice důležitý. Doma se již prováděly výzkumně vývojové práce na armádním systému přenosu utajovaných dat s názvem PÁSKA a začal také výzkum koncového zařízení ADAM pro přenos utajovaných telefonních rozhovorů. Uvažovali jsme o nové generaci šifrátorů dálkopisných zpráv (později úkol PALCÁT). Potřebovali jsme tedy model aplikovatelného šifrovacího automatu již dost naléhavě.

V letadle jsem seděl zamyšleně. Kolega vedle mne se zeptal:

— Doufám, že jsi spokojen?

— Som trochu namrzený. Uvedomil si si, že to šampaňské, ktoré sme pili cez antrakt v Bolsom teatri, bola rumunská Zarea? Mám rád, keď je všetko také, ako má byť. Teda v Bolsom teatri Boris Godunov a cez antrakt, samozrejme, ruské šampaňské,

— odpověděl jsem, s námahou udržuje vážnou tvář. Ve skutečnosti jsem ale vychutnával pohodu úspěchu a únava byla příjemná.

Další období znamenalo pro nás všechny hodně práce. Bylo nutno exaktně dokázat kryptologickou spolehlivost konkrétního návrhu šifrovacího automatu a vyřešit mnoho technických problémů, jejichž nekvalitní vyřešení by mohlo zcela znehodnotit jakkoli promyšlené kryptologické schéma šifrátoru. O co šlo?

Šifrovací automat musí být velmi dokonalé zařízení. Po zapnutí se musí sám otestovat a potvrdit, že ani jeden jeho blok nepracuje jinak, než je předepsáno. Během šifrování musí nepřetržitě kontrolovat svou činnost, a kdyby zjistil poruchu, která by mohla ovlivnit kvalitu

utajení, ihned přerušit přenos informací. Šifrátor nesmí dopustit únik informací o algoritmu své činnosti a samozřejmě nesmí umožnit únik šifrovaných informací elektromagnetickým vyzařováním do prostoru nebo do napájecí sítě. Zvláštním problémem je zajištění synchronního chodu šifrátorů na vysílací a přijímací straně přenosu informací. Komplex šifrátor – koncové zařízení přenosu informací musí zabránit alespoň nejhrubším, pro ochranu přenášených informací nejpodstatnějším chybám obsluhy. Šifrátor by měl být tak trochu i trezorem. Zejména ochrana nastaveného programu šifrovacího automatu před neautorizovaným zájmem by měla být velmi spolehlivá.

Požadavků bylo tedy ještě hodně.

Mnohé z nich nebyly při vývoji automatizovaných technických zařízení neobvyklé. Problém byl v tom, že náš automat se navenek choval jako náhodný zdroj, a to komplikovalo možnost použití obvyklých metod řešení. Optimální přístupy k řešení musely respektovat specifickou strukturu automatu a někdy se tato struktura musela naopak přizpůsobit požadavku optimálního řešení technicko-systémových problémů. Takové změny, přirozeně, komplikovaly práci kolegů, kteří analyzovali vlastnosti šifrovacího automatu, a každá změna nás nutila vrátit se k již vykonané práci.

Přesto práce úspěšně pokračovala. V roce 1974 byly zásadní teoretické práce hotovy a ve spolupráci s Výzkumným ústavem VÚ 060 v Praze byl postaven i funkční vzorek šifrátorů PAŠA, jak jsme náš automat nazvali.

O oponenturu práce jsme opět požádali specialisty KGB. Hlavním důvodem pro to bylo, že v našem státě neexistovalo jiné pracoviště, které by se na potřebné úrovni zabývalo teorií kryptologie a problematikou šifrování informací. Aplikace šifrovacích automatů třídy ŠA 1 v armádních zařízeních přenosu utajovaných dat předpokládaly také možnost koaličního využití. Takže jsme byli rádi, že vedení KGB s naší žádostí souhlasilo.

Specialisté sovětské šifrové služby provedli přísnou oponenturu. Nasvědčovala tomu některá jejich doporučení, která se po naší opětovné analýze ukázala jako velmi prospěšná. Podstatný byl závěr oponentury, uvedený v dopise předsedy KGB J. Andropova našemu ministru vnitra J. Obzinovi. V něm dosažené výsledky považoval za úspěch a vysoko ocenil naši práci.

K vychutnání úspěchu nebylo příliš mnoho času. Od roku 1975 jsem převzal řízení celého výzkumně vývojového odboru, jenž zajišťoval přípravu sériové výroby dálkopisného šifrátoru BLANÍK, vývoj šifrátoru PAŠA, vývoj telefonního utajovače ADAM. Byly zpracovávány také další aplikace třídy šifrátorů typu ŠA pro systém přenosu dat i pro dálkopisná spojení. Předběhneme-li trochu události, můžeme říci, že kromě úkolu ADAM, při němž se ukázalo, že pražská telefonní síť neumožňuje nasazení systému přenosu telefonních hovorů digitalizovaných principem adaptivní delta modulace, všechny ostatní hlavní úkoly výzkumu a vývoje byly úspěšně dokončeny.

Zde bych velmi rád napsal něco o svých spolupracovnících, kteří vykonali kus kvalifikované práce. Je mi líto, že jsem se rozhodl ponechat konkrétní osoby v anonymitě. Mnozí z nich si však začali budovat nový život a já jim ho nechci komplikovat. Ať mi tedy prominou.

Nelíbilo se mi, když funkcionářům a zasloužilým pracovníkům byla u příležitosti jejich narozenin udělována různá státní vyznamenání a řády. Vždyť dotyčný člověk neměl zásluhu na tom, že se narodil. Jestliže mu za jeho práci patřilo vyznamenání, pak je měl dostat tehdy, kdy ji udělal. Proto jsem byl rád, když nikoli k výročí založení odboru, ale po úspěšné výzkumné a vývojové práci dostal náš odbor od presidenta republiky vyznamenání Za vynikající práci.

Můj snad příliš podrobný výklad technických problémů šifrové služby má dva důvody. Především jsem chtěl zaznamenat několikaleté úsilí nadšených lidí, v jejichž životě v té době

zůstalo jen málo místa pro cokoli jiného. Pak také proto, že dnes při vzpomínkách, stejně jako hostitel, jenž ukazuje hostům své album fotografií, i já se domnívám, že to pro jiné není nezájímavé. Nechť mi tedy čtenář prokáže stejnou shovívavost, jakou host obvykle v takovýchto případech prokazuje hostiteli. Já alespoň nenutím k dalším a dalším hrníčkům čaje jako pan Leacock Melpomena Jonese v jeho Literárních poklescích.

V roce 1977 jsem byl pověřen řízením Zvláštní Správy FMV. Znamenalo to další rozšíření mé odpovědnosti a spoustu organizačních úkolů souvisejících s řízením šifrové služby ve státech. Zejména to však byla odpovědnost za činnost úseku kryptoanalytické služby, luštění a dešifraci šifer cizích zemí.

Šifrované zprávy cizích států byly získávány radiorozvědkou, radiokontrarozvědkou a především monitorováním diplomatického spojení cizích zastupitelských úřadů v Praze s jejich centrály.

Na Zvláštní správě jsme analyzovali druh použité šifry, její kvalitu, dodržování pravidel spolehlivého použití šifry. V součinnosti s operativními útvary kontrarozvědky a útvarem zpravodajské techniky jsme zkoumali způsoby ochrany šifrových prostředků a možnosti jejich získání. Soustřeďovali jsme informace o kryptologicko-technických parametrech užívané šifrové techniky, hledali nedokonalosti. Výsledkem takové analýzy byly jisté závěry o možnosti vyloučit nebo dešifrovat zachycené šifrované zprávy.

Na tomto stromě však visí ovoce příliš vysoko. Přesto dlouhodobá systematická práce vedla často k úspěchu.

Ještě v sedmdesátých letech některé země používaly šifrovací stroje, které neposkytovaly zašifrovaným zprávám potřebnou spolehlivost utajení. Užívaly také nám již známých kódů. Moderní šifrovací stroje a bezpečné ruční nebo strojové šifry však nezřídka znesnadňovaly luštění korespondence klasickým způsobem, proto odhalené chyby v použití šifry a technicko-operativní metody kombinované s kryptoanalýzou měly pro nás čím dál tím větší význam.

Stávalo se také, že chybou šifréra nebo použitím nevhodných programů činnosti i spolehlivých šifrovacích strojů docházelo k opakovanému použití šifry pro zašifrování dvou částí zprávy nebo dvou samostatných zpráv. Pro kryptoanalytika to byla veliká šance, protože taková chyba umožňuje zpracováním obou zašifrovaných zpráv vyřadit použitou šifru a postupně obě zprávy i použitou šifru rekonstruovat. Časté byly případy, že se operativním útvarem kontrarozvědky podařilo získat autentické ruční nebo strojové šifrovací prostředky, případně „klíče“ k nastavení programů šifrovacích strojů. Práce pak spočívala především v překonání ochrany těchto prostředků a v získání jejich kopií, pochopitelně, bez dekonspirujících stop, aby nevzniklo podezření o kompromitaci šifry. Často se to podařilo a v případech, kdy byl daný šifrový systém namodelován v počítači, dešifrace byla již jen otázkou rutiny.

Čekání na chybu protivníka vyžadovalo systematickosti a trpělivosti. Šifréři cizích států, jejich povahové vlastnosti, návyky a denní režim jsou vždy předmětem intenzivního zájmu kontrarozvědky. Každé jejich slabé místo totiž poskytuje vítané šance, stejně jako každá technická nedokonalost šifrovací techniky nebo slabá ochrana šifrových prostředků.

Náčelník luštitelského odboru, introvertní typ člověka, pedant se vztahem k efektivnímu přístupu k úkolům v luštitelské službě, přicházel ke mně denně se svodkami vyluštěných a dešifrovaných zpráv. Ty pak byly k dispozici rozvědce, kontrarozvědce a ministři, aby mohl informovat vedení státu.

Na jaře 1977 jsem se v Berlíně setkal s Maxem Christiansenem Klausenem, členem snad nejlegendárnější zpravodajské skupiny za druhé světové války. Max Klausen byl radistou a šifrérem skupiny, kterou vedl dr. Richard Sorge.

Bylo to velmi zajímavé setkání. Lidsky i profesionálně. Vzpomínka na něj usměrňuje mé další myšlenky.

Spojení a spojovací prostředky jsou nejslabším článkem bezpečnosti agentů zpravodajských služeb. Z historie zpravodajských služeb jsou známy případy odhalení velmi významných skupin právě na základě jejich radiových spojení s řídicí centrálou.

Agenti zpravodajských služeb cizích států, pokud nemohli jezdit do ciziny, byli z jejich centrálního řízení radiovým vysíláním a pomocí mrtvých schránek, v nichž byly uloženy nové pokyny, peníze, spojovací a šifrovací pomůcky. Zprávy pro centrálu agenti zasílali na určené krycí adresy do ciziny v obyčejných dopisech, které jim byly z centrály předem dodány. Do těchto dopisů vpisovali pomocí tajnopisu zašifrované zprávy.

Jakkoli zní pojem „mrtvá schránka“ románově, tato cesta zpravodajského spojení je stále aktuální, přes všechnu dnešní elektroniku používanou zpravodajskými službami. Umísťují se tam, kde návštěva není podezřelá, v kamuflážních předmětech, jež nebudí zájem nezainteresovaného člověka. Jejich založení řídicí centrálou bývá agentu oznámeno šifrou v radiodepeši. Zpravidla pokaždé na jiném, agentu předem neznámém místě. Příjem pokynu nebo vybrání mrtvé schránky signalizují agentu pozornost nevzbuzujícími značkami křídou na domluveném místě, na zdi nebo plotě.

Technická správa FMV měla dobré vybavení pro identifikování podezřelých dopisů směřujících do ciziny a případný tajnopis uměla pomocí moderních metod fyziky a chemie odhalit a vyvolat. Agenturní zprávy však byly zašifrovány spolehlivou šifrou, proto bez získání šifry nebylo možné zjistit obsah zpráv, jež jsou pro kontrarozvědku jistě významnou informací při jejím pátrání po „odesilatech“.

Podezřelý dopis do zahraničí. Na pohled obyčejný. Bez odesilatele nebo s odesilatelem vybraným z telefonního seznamu. Podezřelý může být neaktuálností svého obsahu. Není-li sníh, nelze lyžovat, i když je leden. Víc napoví přístroje. Zjistí okem neviditelné stopy, otisky vepsaných písmen i pokus o jejich zahlazení. Ještě víc napoví chemická expertiza. Jistotou je zahraniční adresa, pokud kontrarozvědka ví, kdo na ní bydlí.

Bezpečnost agenta tedy závisí na dokonalosti šifry a jejího fyzického utajení, protože odhalení šifrových a spojovacích prostředků je pro kontrarozvědku nejvýznamnějším důkazem o zpravodajské činnosti agenta. Na případném prokázání obsahu zpráv odeslaných agentem závisí ovšem také jeho další osud po odhalení. Proto ochrana šifrových prostředků a přísné dodržování pravidel jejich používání, hlavně zásady okamžitého zničení po použití, patří k nejzákladnější zpravodajské abecedě.

Vyskytly se případy, kdy československá kontrarozvědka získala šifrovací prostředky také proniknutím vlastních agentů do agenturní sítě cizích rozvědek nebo odhalením agentů. Vzpomínám si, že v době mého působení na Zvláštní správě získala kontrarozvědka šifrovací prostředky při odhalení agenta německé zpravodajské služby BND v akci PES a později agenta CIA v akci JESTŘÁB. Ve druhém případě se kontrarozvědce podařilo pomocí získaných šifrovacích prostředků udržovat spojení agenta s centrálou až do odhalení kádrového rozvědčíka v diplomatické funkci na cizím zastupitelském úřadě v Praze, který pak po flagrantním důkazu o činnosti neslučitelné s diplomatickým posláním musel opustit republiku.

V roce 1977 jsem byl nejmladším náčelníkem centrální Správy na ministerstvu. I když mí zástupci a další příslušníci Správy byli ode mne podstatně starší, cítil jsem, že mám u kolegů neformální autoritu a podporu. S novou funkcí jsem se však ocitl v novém vztahu vůči vedoucím funkcionářům resortu, kteří měli za sebou zcela jinou životní dráhu, jiné zkušenosti a byli výrazně starší než já. Určitou přirozenou izolovanost mezi jinými náčelníky správ, která z

toho pro mne vyplývala, jsem se snažil překlenout kompetentnějším přístupem k posláni Správy a přesným plněním všech úkolů vyplývajících pro správu z jejich součinnostních vztahů k jiným útvarům ministerstva.

Autority resortu, jako byli generál Hladík, náčelník rozvědky, náčelníci kontrarozvědných správ generálové Hrbáček, Molnár, Stárek a Ohrablo, uznávali kompetenci Správy a naše vzájemná součinnost byla dobrá.

Ministrem vnitra byl tehdy Jaromír Obzina. Funkci převzal po R. Kaskovi. Od roku 1977 jsem byl členem předsednictva vědecké rady ministra, kde jsem měl možnost pracovně se blíže seznámit s J. Obzinou. Na jednáních vědecké rady ministra se totiž každý člen rady musel vyjádřit ke každému projednávanému problému. Domnívám se, že to byl Obzinův jistý způsob průzkumu kádrů. Ministrova osobní angažovanost při řešení problémů vědeckotechnického rozvoje resortu mi velmi imponovala.

V prostředí o deset či patnáct let starších kolegů, vzájemně spjatých společně prožitými léty, jsem přece jen cítil jistou izolovanost. To vedlo k mým přecitlivělým reakcím vůči každému náznaku nerespektování Správy nebo mne, mladého náčelníka. Tyto mé pocity občas vedly k úsměvným scénkám. Uvedu alespoň jednu:

Jednou se náčelník jedné ze správ obrátil s problémem, jehož řešení náleželo mně, přímo na mého nadřízeného, náměstka ministra. Generál Vaníček, známý svou solidností, postoupil věc k rozhodnutí mně. Skutečnost, že dotyčný náčelník se s problémem neobrátil přímo na mne, vyvolala ve mně zcela zbytečný pocit uraženosti. Místo toho, abych záležitost v klidu rozhodl, zavolał jsem svého zástupce a vyslal ho za oním náčelníkem, aby s ním věc projednal a současně mu doslovně tlumočil můj vzkaz:

— Oznam súdruhovi generálovi, že jeho postup ma udivil a určité neprospjel veci, o ktorú mu išlo.

Zdůraznil jsem zvláště slova „udivil“ a „neprospjel“. Chtěl jsem prostě, aby se mi kolega za to, že mě obešel, omluvil a abychom si do budoucna vyjasnili vztahy.

Můj zástupce se vrátil až večer a v značně povznesené náladě. Hlásil mi, že vzkaz odevzdal. Cituji:

„Víš, řekl jsem mu, že tě nasral a že z toho, oč mu šlo, bude zřejmě hovno.“

Podivná synonyma.

Jeden z mých nástupců ve funkci prvního náměstka ministra při uvítání ministra Sachra po jeho návratu z Londýna v roce 1990, kdy mu na letišti vypověděl loajalitu, si takovou starost s diplomacii nedělal a svůj údiv vyjádřil tak, jak si to myslel. Tak to alespoň přinesl náš tisk.

Musím však říci, že ani několikaměsíční pobyt zde na Pankráci nezměnil můj negativní vztah k ostrým výrazům, a proto i dnes se v cele stále ještě „čudujem“ a vím, že postup proti mně „neprospieva veci“.

V období, o němž píši, byly ve Sboru národní bezpečnosti problémy s požíváním alkoholu v pracovní době. Téměř každý den se něco oslavovalo. Dokonce se to považovalo za projev dobrých soudružských vztahů. Pití alkoholu v pracovní době bylo „ideově“ podloženo, a tak všechny výzvy, přesvědčování a varování byly bez účinku. Proto jsem na Zvláštní správě vyhlásil tvrdou prohibici. Neuznával jsem žádnou toleranci v tom smyslu, že pití alkoholu v práci je věcí smyslu pro míru. Chápal jsem problém tak, že buď – anebo. Bohužel, první zkoušku mé pevnosti v dodržování vyhlášené prohibice mi připravil můj zástupce spolu s jedním starším náčelníkem, kteří si začali gratulovat již v osm ráno. Pokud jsem nechtěl ztratit svou tvář, nezbylo mi, než oba potrestat. Napsali o věci záznam, v němž vysvětlili svůj čin, a

jako důkaz přiložili k záznamu láhev nedopité vodky. Ten záznam i s „přílohou“ je snad ještě k nalezení v archivu Zvláštní Správy, pokud nebyl „skartován“.

Zjištěné přestupky tohoto druhu jsem, jak bylo v resortu známo, i později trestal velmi přísně. Ve vážnějších případech i propuštěním příslušníka ze služeb v SNB. Byl jsem vlastně vždy alergický na všechno, co se neshodovalo s mým chápáním profesionálního přístupu k práci.

Práce na Zvláštní správě mi umožnila pochopit mnoho z filozofie práce zpravodajských služeb.

Jde především o fakt, že nejvlastnějším rysem této práce je snaha zařídit věci tak, aby záměrně připravené záležitosti vypadaly na povrchu jako jevy běžného života, případně jako náhodné jevy. Podstata práce kontrarozvědky je pak právě v odhalování zákonitostí v náhodných projevech. Šifrovací automat je svým způsobem jakýmsi technickým modelem systému práce zpravodajských služeb.

Dále jde o dlouhodobou cílevědomost, trpělivost a vytrvalost. Od zasetí semene přes pěstování rostliny až po sklizeň plodů přejde ve zpravodajské sféře nezřídka mnoho let. Na druhé straně v tomto dlouhodobém postupu k dosažení cíle zpravodajského zájmu se občas vyskytují šance, které, když se promarní, se již nemusí opakovat.

Zpravodajská práce, má-li být úspěšná, vyžaduje osobní zanícení lidí. Zanícení, které nemůže stát na nízké motivaci nebo slabých charakterech a které příliš nepřipouští pocit obavy z následků.

V každém případě by motivem mělo být přesvědčení o správnosti zájmu, jemuž zpravodaj slouží, pocit jistého vyššího principu. Vyšší stupeň ztotožnění se člověka s cílem své činnosti. Zpravodajec rozhodně nemůže cítit vůči protivníkovi zlobu a nenávisť. S krví podlitýma očima nikdo nevyhrává ani v boxerském ringu, a už vůbec ne v ringu zpravodajském.

Důležitou vlastností je schopnost odolat pokušení hovořit o své neobyčejné práci a zůstat ve svém okolí nenápadným a pro mnohé bezvýznamným člověkem.

Výběru spolupracovníků na Zvláštní správě jsem věnoval velkou pozornost. S pomocí specialistů, kteří již na správě pracovali, jsme vytipovali vhodné studenty, někdy již ve třetím ročníku fakult vysokých škol, a navázali s nimi osobní kontakt. Byli to obvykle vynikající studenti, vhodní pro práci na Zvláštní správě svými osobními zájmy a mentalitou. Postupovalo se s vysokou odbornou náročností, podle principu, který otázku kádrových předpokladů pokládal sice za nutnou, ale ne postačující podmínku. Uchazeč nemusel být členem nebo kandidátem strany. Pochopitelně, dbali jsme o to, aby v případě jeho pozdějšího záměru vstoupit do KSČ nebyl již předem něčím diskvalifikován.

Koncem sedmdesátých a začátkem osmdesátých let začal v resortu proces „výměny stráží“. Někteří vedoucí funkcionáři odešli z osobních důvodů. Avšak čím dál častěji jsme se s první generací příslušníků SNB, kteří v resortu zastávali čelné funkce, loučili ve strašnickém krematoriu.

V tomto krematoriu je velmi působivá plastika. Anticky ztvárněné postavy vyjadřují koloběh života člověka. Radost rodičů z narozeného dítěte, jeho dětská a mládežnická léta, vstup mladého muže do života a založení vlastní rodiny. Pak stáří a nakonec smutek pozůstalých. Tato plastika na mne pokaždé zapůsobila víc než oficiální, byť dobře pronesená řeč. Je totiž prostým vyjádřením lidského života v názorném vzorci. Vždy ve mně vyvolávala myšlenky o skutečném smyslu života a pokaždé jsem dospěl ke stejnému závěru: strom musí vydat své plody, člověk je povinen vrátit přírodě to, čím ho obdařila. To je naše lidská povinnost.

Přemýšlel jsem o životě člověka, s nímž jsme se v té chvíli loučili.

Jaký to vlastně byl člověk?

V této otázce se skrývá otázek mnohem víc.

Jak se utváří charakter a psychika člověka, jenž vyšel z malých poměrů, tvrdých životních podmínek a dosáhl významného postavení? Jakou odezvu zanechává v člověku pocit sociální nespravedlnosti a křivdy? Co je člověku přirozenější? Kristus, nebo Chammurabi? Na hozený kámen odpovídat chlebem, nebo spíše žádat oko za oko a zub za zub? A co s tím vším v člověku udělá politika?

Příliš mnoho těžkých otázek, spíše téma pro knihu. Univerzální odpověď snad ani neexistuje.

Tato generace příslušníků SNB byla nicméně přesvědčena, že slouží správné věci a má právo i povinnost jí sloužit.

Tito lidé žili v době ostré mezinárodní i vnitropolitické konfrontace. Teorii a hlavně praxi politiky znali velmi důvěrně. Snad právě proto jsem u mnohých z nich postřehl jakýsi vnitřní smutek a vnější sarkasmus. Vzniká další otázka, zda přílišná hloubka poznání prospívá lidskému štěstí. Je možné, že tento můj dojem byl projevem nostalgie za odcházející generací. Střídání stráží. Kdo ví?

Jací byli ti noví, kteří přicházeli?

Prožili jinou dobu. S politikou se ztotožňovali, ale myslím, že ve své práci viděli víc profese než politické poslání. Projevovali touhu po poznání podstaty společenského vývoje. Byli to lidé vzdělaní a nároční na argumenty. Věděl jsem, že jejich vztah k politice nemůže vycházet z emocí, které jim prostě scházely, protože prožili jiný život. Jejich vztah k politice potřeboval racionální přijetí idejí.

Prý stará láska nerezaví. Rád se přiznám k tomu, že má práce na Zvláštní správě patřila k těm obdobím mého života, na něž nejraději vzpomínám.

Toto období si trochu úsměvně připomínám i zde na Pankráci:

Požádal jsem o povolení číst anglické noviny. Pro užitečné zkrácení chvíle. Bylo to ještě za mého prvního pobytu ve věznici. Vyšetřovatel mi však vysvětlil, že na prokuratuře nejsou mé žádosti nakloněni. Prý v novinách z Velké Británie může být pro mne zašifrovaná zpráva. Jednalo se o titul The Independent. Je podezřelý. Nu dobře.

To však bylo již dávno. Teď je konec listopadu a již měsíc se vyšetřuje mé nové obvinění. Mne se nikdo na nic neptá, jsem „u ledu“. Opět jsem podal žádost. Byl jsem přesvědčen, že soud musí rozhodnutí prokurátora o mé vazbě zrušit. Vždyť její neodůvodněnost musí být zřejmá, stejně jako otázka mého obvinění.

Dnes se mi ale potvrdilo ono americké přísloví o světle na konci tunelu. Navštívil mne vyšetřovatel a obeznámil s dalším obviněním. Tentokrát jde o můj podíl na údajně nezákonném postupu příslušníků SNB v době mimořádných bezpečnostních opatření, kdy se organizátorům a aktivním účastníkům různých nepovolených akcí, zejména demonstrací, bránilo v účasti na takových akcích. Dostanu se k tomu později.

Nemyslím, že jsem konal nezákonně. Jsem přesvědčen, že můj postup byl v souladu se zákonem o SNB. Činnost, které příslušníci SNB využitím tohoto zákona bránili, byla tehdy hodnocena jako rozvracení republiky a pobuřování. Plnil jsem tedy svou povinnost.

Tak vánoce budou na Pankráci. Zřejmě zde přivítám i Nový rok. Blízká perspektiva příliš radosti neslibuje.

Příliš mnoho ekologických problémů v lidech

Na stole v mé pracovně, v nové budově na Majakovského ulici, kam se Zvláštní správa z Pražského hradu přestěhovala, se ozval bílý telefon se státním znakem. Tím telefonem mi mohli volat pouze vedoucí činitelé státu, některý z kolegů náčelníků jiné Správy nebo partner z Moskvy, Berlína či hlavního města jiného státu patřícího k Varšavské smlouvě.

Volal ministr Obzina. Pozval mě k sobě do pracovny na Letné.

Po informaci, kterou jsem mu podal, jsem očekával, že se dovím pravý důvod pozvání.

Nemýlil jsem se. Položil mi zvláštní otázku:

... Co bys tomu řekl, kdybys měl odejít do Bratislavy řídit krajskou správu...?

Zeptal se mě na to s takovou samozřejmostí, jakoby se ptal na mé víkendové plány.

...?! ...

... S Husákem jsem o tom již mluvil, souhlasí..., – dodal.

Co má na takovou otázku odpovědět příslušník ozbrojených sil?

Znal jsem lidi, kteří v odpovědi na takové, slušně řečeno, překvapivé otázky argumentují vším možným. Od problémů s manželkou a jejím zaměstnáním přes děti a jejich školy až po nemocné babičky. Já jsem také neměl velkou chuť odejít z Prahy. Za deset let jsme si již v Praze zvykli. Práce se mi dařila, děti s úspěchem navštěvovaly české školy, měli jsme zde hodně dobrých přátel.

Neprojevili jsem tudíž žádné nadšení, ale také jsem ministrovi neodpověděl uvedenou argumentací. Jak bylo mým zvykem, vzal jsem to z čistě profesionálního hlediska. Dodnes si pamatuji mou odpověď.

... Obsah funkcie, ktorú by som mal vykonávať v Bratislavě, poznám veľmi málo, preto nemôžem povedať, že by som také rozhodnutie privítal. Ak však budem funkciou poverený, urobím všetko, aby som ju zvládol...

— ... Vím, že úkoly krajského náčelníka budou pro tebe zcela nové. Nepovažuji to ale za nejdůležitější.

Vždyť tady jde o systémové řízení. O moderní pohled na potřeby a cesty ke zkvalitnění práce takového útvaru SNB. V řízení se vyznáš. To je důležitější... Později se třeba na ministerstvo vrátíš...

Tím byl rozhovor s ministrem ukončen.

Vyšel jsem z „kachlíkárny“ do horkého červnového odpoledne. Nevěděl jsem, co si mám o tom myslet. Jde o povýšení, nebo odstranění? Věděl jsem, že když ministr o záležitosti jednal s prezidentem G. Husákem, je o mém přeložení v podstatě rozhodnuto.

S novými starostmi jsem nikoho nezatěžoval a pracoval jsem dál, jakoby se nic nedělo. Tak přešly tři měsíce.

Na podzim ministr navštívil správu. Pracovišti prošel s uspokojením. Viděl nové mladé lidi a novou techniku. Na závěr své návštěvy na zasedání štábu Správy ocenil práci mých kolegů a vyjádřil přesvědčení, že i beze mne bude správa nadále dobře plnit své úkoly. Oznámil, že jsme se – to jako my dva – již o tom dohodli.

Moji kolegové tuto zvěst přijali s upřímnými pocity zklamání. Nemohl jsem si již déle hrát se svými nejbližšími spolupracovníky na schovávanou, a tak jsem jim ministrova slova po jeho odchodu rozšířoval. Seděli jsme v rozpacích a nikdo neprojevoval radost. Nejhůře jsem na tom byl ovšem já, protože já jsem odcházel od lidí, kteří byli pro mne víc než pouze spolupracovníky, a připravoval jsem se znovu bojovat o své renomé v prostředí i v práci, které jsem vlastně neznal.

Tak jsme si u kávy trochu zatruchlili a postupně i v těch „nejvíce truchlících“ začala převládat otázka, kdo přijde po mně. Je to lidské, žijeme pro budoucnost.

Do mého odchodu ze Správy zbývalo jen několik měsíců. Příliš málo času k vyřešení všech problémů a důležitých otázek budoucí činnosti Správy. Moc mi na správě záleželo, a tak jsme do konce roku probrali vše, co jsem pro další období považoval za důležité. Cítil jsem se jako člověk, který odchází z domova na dovolenou dvakrát zkontroluje vodovodní kohoutky a zavřená okna a již po deseti krocích si není jist, zda tak učinil.

V lednu 1981 jsme s ministrem odletěli do Bratislavy. Představil mne politickým činitelům J. Lenártovi, I. Janákovi, G. Šlapkovi a ministru vnitra SSR Š. Lazarovi. Pak ještě vedoucím funkcionářům na mém novém pracovišti na Februárce. Tím uvítací ceremoniál skončil. Vyprovodil jsem ministra na letiště a zůstal jsem sám.

Po šestnácti letech mám pracovat doma, na Slovensku, a přece ve zcela neznámém prostředí. Neznal jsem lidi, s nimiž jsem měl pracovat, ani město mého působení. Připočítám-li k tomu obrovskou šířku odpovědností vyplývajících z nové funkce, sotva najdu lepší příklad než známé „hození do vody“.

Bratislava po mém pražském pobytu na mne nepůsobila příliš velkoměstsky. V centru města se vedle vysoké budovy krčil malý domeček, vedle paláce téměř vesnický dům. Upoutaly mne čtvrtě se starými i novými vilami. Za Dunajem osídlovaná měsíční krajina, ještě rozrytá buldozery. Architektura odrážela provinční, sídelní i sídlištní údobí Bratislavy. Krpce, bagančata i lakovky. Vzpomínám si, že později jsem v jednom rozhovoru řekl, že v Bratislavě zřejmě chyběl Petr Veliký, který by určil, jakou výšku mají mít domy na bratislavských „něvských prospektech“. Neměl jsem na mysli uniformitu, nýbrž harmonii. Uvědomoval jsem si, že to, co vidím v architektuře, zákonitě musí být i v lidech. Prvky sídelnosti, provinčnosti i sídlištnosti.

Přemýšlel jsem o diagnóze mého nového domova z pohledu úkolů, jež mne očekávaly. Všechno to spolu souviselo. Bylo zřejmé, že Bratislava je dostatečně velká pro velkou pouliční kriminalitu i pro různé formy spekulace. Jistě má i geny provinční korupce. Bratislava i Západoslovenský kraj svým průmyslem, institucemi i zemědělstvím poskytují spoustu šancí pro hospodářskou kriminalitu i pro činnost zpravodajských služeb. O politickém významu mého nového pracoviště nebylo pochyb.

Přes všechny rozpaky jsem se zde přece jen cítil doma. Věděl jsem to bezpečně. Především to prozrazoval můj kritický pohled na město a jeho problémy. Čím mi byli lidé i problémy bližší, tím jsem byl vůči nim náročnější a kritičtější. Intenzita tohoto mého přístupu k lidem a problémům ve mně klesala „se čtvercem vzdálenosti“ mého zájmu.

Druhou skutečností byla má vnitřní obava, zda město přijme mne. Záleželo mi na tom, vždyť jsem byl doma! Začal jsem se připravovat k převzetí funkce.

Měl jsem dojem, že J. Lenárt a rovněž I. Janák mě přijali s projevy přízně. Gejza Šlapka se souhlasem s danou realitou a S. Lazar s jasným vnitřním nesouhlasem, ale s respektováním rozhodnutí vedení strany. Noví spolupracovníci na správě mě přijali s očekáváním. Se všemi jsem se setkal vlastně poprvé. Projevy větší či menší přízně patřily spíše Obzinovi než mně, proto jsem jim nevěnoval zvláštní pozornost, vždyť v práci se vztahy vykristalizují.

Nová funkce ve spleti bratislavské politické a služební moci byla náročná na osobní diplomacii. Pro řešení „diplomatických“ otázek jsem však měl dobrou východiskovou pozici. Nezátížen předchozími vztahy, neusiloval jsem o osobní politické pozice, byl jsem nezávislý. Měl jsem Obzinovu podporu, a jeho politický vliv byl v té době skutečně velký. Byl jsem členem kolegia federálního ministra vnitra.

Pustil jsem se tedy s plnou vervou do nového poznávání a do práce.

Správa SNB hlavního města SSR Bratislavy a Západoslovenského kraje komplexně odpovídala za bezpečnostní službu na území, kde žilo víc než milion obyvatel. Náčelník této Správy podléhal přímo federálnímu ministrovi vnitra a v problematice veřejné bezpečnosti také republikovému ministrovi. Součástí Správy SNB byla Správa Státní bezpečnosti a dvě Správy Veřejné bezpečnosti – jedna pro město Bratislavu a jedna pro kraj. Tyto Správy plnily výkonné úkoly a současně v odborných záležitostech řídily činnost okresních správ SNB v kraji a obvodních správ v Bratislavě. Na správě SNB včetně útvarů na okresech pracovalo asi 5 tisíc příslušníků.

Tehdy existovaly dvě cesty vedoucí k funkci krajského náčelníka, jak se zjednodušeně říkalo mé nové funkci. Tou první bylo postupně „vyrůstat“ z nižších útvarů s výhodou důvěrného poznání detailů bezpečnostní práce. Druhou možností bylo přijít „shora“, to znamená z ministerstva, s výhodou poznání systémového řízení SNB a také s jistým politickým nebo služebním zázemím.

Uvědomoval jsem si, v čem jsou mé přednosti a kde mám nedostatky. Co mohu novému pracovišti dát a co bez spolupracovníků schopných nahradit mé slabiny nedokážu.

Po zkušenostech na ministerstvu jsem věděl, že jsou také dva způsoby, jak při řízení tak rozsáhlého útvaru neuspět. První byl zaměřit se na řešení velkého množství problémů, které přinášel každý nový den, a nechat se jimi pohltit. Druhou zrádnou cestou bylo zaměřit se jen na perspektivní otázky, a dřív, než se jejich řešení projeví ve výsledcích, získat punc neschopnosti, protože lidé budou nespokojeni pro každodenní problémy. Systém potřebuje perspektivu a lidé chtějí zase poměrně rychle vidět změny.

Byl jsem však dostatečně zkušený, abych si do boje s problémy nevzal jen dalekohled nebo jen mikroskop. Neměl jsem v úmyslu měnit v kanceláři nábytek a nemohl jsem se zbrkle pustit do kádrových změn, třebaže mi někdo začal radit, koho by bylo třeba vyměnit, a navrhovat nové lidi, jejichž výkonnost jsem znal právě tak málo jako výkonnost těch starých. Rozumných a v krátké době viditelných změn bylo lze dosáhnout pouze zavedením pevnějšího řízení a podnícením aktivity svých kolegů. Současně s tím však vytvářet systémové předpoklady pro zvýšení akceschopnosti Správy včetně kádrových změn.

V tom jsem cítil podporu obou ministerstev i politických orgánů v Praze i v Bratislavě.

Když se dnes s časovým odstupem dívám na činnost Správy SNB, zdá se mi, že výsledky nebyly nejhorší. Již po dvou letech práce jsem mohl konstatovat, že v Bratislavě došlo k zastavení předchozího růstu kriminality a ke zlepšení objasňování trestných činů a odhalování jejich pachatelů. Na celostátní poradě v Praze dospěl k takovému závěru i federální ministr vnitra Obzina.

Byly to zejména výsledky práce mých zástupců a jejich spolupracovníků.

V Západoslovenském kraji jsme v té době objasňovali asi 90 procent trestných činů z celkové kriminality běžného roku. Správa Veřejné bezpečnosti kraje byla nejvýkonnějším útvarům VB v celé federaci. Objasňování kriminálních činů v Bratislavě přesáhlo 75 procent. Téměř absolutní úspěšnosti dosahovali mí kolegové v objasňování nejzávažnějších kriminálních činů, hlavně násilné povahy.

Pochopitelně, byly i velké problémy. Asi největším z nich byla vloupání do bytů v Bratislavě. Těchto činů jsme objasnili jen o málo víc než polovinu. V podmínkách prudkého růstu města a počtu jeho obyvatel, při celkem nedostačující ochraně bytů spolehlivými dveřmi a zámky se v boji proti bytovým vloupáním nepodařilo dosáhnout lepších výsledků.

Hodně případů kriminálních činů se mi trvale zapsalo do paměti. Těmi nejtěžšími byly samozřejmě vraždy. Nebyly zřídkavým jevem, ale nechce se mi o nich psát. Je v nich mnohem víc lidského neštěstí než zajímavosti.

Jaké bylo vlastně pozadí oněch vražd, s nimiž jsem se ve své práci setkal?

Žádné velké peníze. Byly zde případy vražd pro pár tisíc, ba dokonce pro pouhých pár stovek. Muž, který se po roztržce s manželkou odešel projít, byl výrostky ubit k smrti. Odcizili mu hodinky. Jeho nešťastnou ženu jsem přijal. Slíbil jsem jí, že vrahy najdeme. Slabá útěcha. Moji kolegové však slib, který jsem jí dal, splnili. V pozadí vražd obvykle nebyly žádné neřešitelné životní situace. Afekt, alkohol, čin a strach z odpovědnosti za něj vedly k ještě hroznějšímu činu. Tak nějak vznikla také vražda studentky vysoké školy v Bratislavě.

Pocit ublížení a chorobná touha po pomstě udělaly z člověka dravce bloudícího krajinou, jenž za sebou zanechává mrtvoly. Osob, které hrály v jeho životě jistou roli, ale také šoféra zcela náhodně zastaveného kamiónu.

Byl jsem rád, že se mým spolupracovníkům dařilo pachatele těchto hrozných činů úspěšně odhalovat. Nebylo to jednoduché. Právě častá náhodnost osudových setkání obětí a jejich vrahů objasňování vražd ztěžovala. Odpověď na klasickou otázku kriminalistiky – Cui bono? – mnoho neříkala.

V lidech je malá odpovědnost ke svému životu a k životu jiných lidí. Mrazivě malá úcta k životu člověka.

Bratislavskou veřejnost v té době vzrušovaly i některé jiné kriminální činy. Za zmínku stojí únos náměstka ministra zdravotnictví docenta Hatiara a pokus dvou ozbrojených mužů vynutit si „zelenou vlnu“ do Rakouska.

Celý případ začal vlastně již den před únosem.

Ozbrojení muži přepadli člena závodní stráže známého bratislavského podniku. Tam pachatelé získali další zbraň. Takový čin bývá obvykle začátkem dalších nepříjemností, které na sebe nenechají dlouho čekat, protože pachatel takového činu musí počítat s rozsáhlým pátráním všech složek bezpečnostní služby a nemá mnoho času k uskutečnění záměru, pro který zbraň potřebuje.

Předpokládali jsme, že půjde o únos letadla, proto byla na bratislavském letišti provedena zvláštní opatření. Ústřední operační středisko informovalo útvary letištní ochrany i v jiných městech. Nebyl vyloučen ani pokus o přepad pošty či vozidla převážejícího peníze. Měli jsme ještě v dobré paměti případ z Petržalky, který měl všechny náležitosti přepadu: odcizené auto, masky, pistole i střelbu. A odcizený milion v poštovním pytli. Proto i pošty dostaly zvláštní ochranu.

Předpoklady se však nesplnily.

V ranních hodinách byl přímo před budovou ministerstva unesen náměstek ministra a dva ozbrojení únosci v Tatře 613 na hraničním přechodu Petržalka-Berg žádali výměnou za rukojmího volnou cestu do Rakouska. Pochopitelně s podmínkou, že ho propustí až za hranicí.

S případem bylo spojeno náročné dilema.

Nejjednodušší by bylo únoscům vyhovět, a tak s minimálním rizikem záležitosti v krátkosti vyřešit. Šlo však o pachatele závažných trestných činů a další problém byl ve vytvoření precedentu, k němuž by tak jednoduché řešení vedlo. Nemohli jsme přece dopustit, aby se tak otevřela možnost vynucovat si plnění požadavků včetně umožnění pachatelům uniknout do zahraničí.

Po šestnáctihodinovém vyjednávání, oboustranných drobných ústupcích i úskocích a po výstřelech z pistolí pachatelů – na znamení, že to myslí vážně –, se pachatelé vzdali.

Případ potvrdil některé téměř učebnicové skutečnosti spojené s takovými akcemi.

V podobných případech je ze všeho nejméně žádoucí propadnout strachu z ultimativních požadavků únosců. První informaci o únosu jsem dostal od mého zástupce kolem osmé ráno. V těch chvílích únosci žádali rozhodnutí do jedné hodiny. Později opakovali svá výhrušná ultimata ještě několikrát, s půlhodinovými lhůtami.

Nepodlehnutí znamená neustoupit požadavkům únosců, ale také do poslední chvíle neztratit vůli vyřešit problém nenásilně.

K tomu je zapotřebí udělat si co nejvěrnější představu o osobnostech pachatelů, o jejich minulosti a rodinných poměrech. Zda jejich čin je aktem psychické nemoci, zoufalé představy o bezvýchodné situaci, nebo zda jde skutečně o chladné prosazování určitého zájmu. Z toho všeho pak vychází závěr o skutečné míře ohrožení rukojmího. To je pro další postup moc důležité. Plán osvobození rukojmího tak od začátku počítal s řešením, které si vyžadovalo mnoho hodin. Bylo nezbytné zjistit, o jaké osoby pachatelů jde. Sehnat jejich příbuzné. Poradit se s psychologem, konzultovat zdravotní stav rukojmího s jeho lékařem. Po právní stránce situaci konzultovat s prokurátorem. To všechno je důležité. Nejdůležitější však bylo vytvořit postupně takovou situaci, v níž se únosci vzdají svých požadavků a propustí rukojmího, anebo bude možné provést zásah speciálně vycvičených mužů a rukojmího osvobodit.

Proto se parlamentáři pokoušeli únosce přesvědčit, aby rukojmího propustili s tím, že to pak bude kvalifikováno jako dobrovolné zanechání trestné činnosti. Poučili je, že jejich konání dosud je právně mnohem mírněji kvalifikováno než čin, který mají v úmyslu dokonat. Upozornili je, že rakouské úřady neposkytují politický azyl osobám, které se dopustí únosu rukojmí.

Všechna tato vyjednávání nevedla k úspěchu. Neúspěšné bylo přesvědčování únosců jejich příbuznými. Pachatelé trvali na svém. Na svůj nátlak a kategorické požadavky však dostávali stereotypní odpovědi, že vyšší orgány jejich požadavky posuzují nebo že se navazuje kontakt s rakouskou stranou. Čas plynul. Nepracoval však v prospěch únosců. Připravovalo se uskutečnění plánu osvobození rukojmího.

Štáb akce vycházel z předpokladu, že pachatelé neznají dokonale situaci na hraničním přechodu. Jejich automobil stál teprve před první závorou, za níž byla další, vzdálená asi kilometr. Prostor celnice byl ještě o pár set metrů dál. Bylo tedy s únosci dohodnuto, že jim umožníme projet za závoru, před níž stojí, a oni v prostoru před další závorou, „již rakouskou“, rukojmího propustí.

Nepropustili ho a použitím zbraní si vynutili přejezd za druhou závoru. Zastavení byli až pomocí pásu, jenž propíchl pneumatiky vozu. Proti nim stál obrněný transportér. Nakonec se vzdali příslušníkovi odboru zvláštního určení, který proti únoscům vystoupil beze zbraně. Šestnáct hodin nervového vypětí, psychické uvolnění z předpokládaného úspěchu a následné zjištění opačné skutečnosti spolu s projevenou rozhodností pohraničnicků sehrály svou roli.

Potvrdilo se, že i detailně promyšlený plán by mohl velmi snadno ztroskotat, kdyby lidé, kteří jej uskutečňují, nebyli připraveni vzít na sebe riziko improvizace v nepředpokládaných konkrétních situacích. Bez osobní statečnosti pohraničnicků a zejména lidí z odboru zvláštního určení by možná celá akce, navzdory mnohahodinové přípravě, skončila nezdarem.

Hodně vzruchu vyvolal také „případ Babinský“. Dodnes se vlastně nepovažuje za došetřenou záležitost a v tisku se občas objeví nové nebo opakované senzační zprávy „co, kdo, jak a s kým“.

Přitom všechno začalo na pohled úplně obyčejně. Je sice pravda, že o takzvaném králi Oravy kolovaly po Bratislavě legendy již dříve. O Babinského organizačních schopnostech, o

jeho politických stycích a schopnosti všechno zařídít, všechno zajistit. Rovněž o velkolepých honech a zábavách, za něž by se prý ani Caligula nemusel stydět. Platby byly mírné nebo žádné. Ceny „dohodou“. Otázkou bylo, kde se na to bralo.

I když „není šprochu, aby na něm nebylo pravdy trochu“, žádná kontrola nadřízených hospodářských orgánů nic nezjistila. Když tedy náčelník Správy VB telefonicky oznámil, že z topolčanského pivovaru se do Dolního Kubína převáží pivo, které nebylo fakturováno, pozval jsem náčelníka k rozhovoru.

Potvrdil mi věrohodnost informace. Nefakturované pivo mělo hodnotu 10 000 korun. Můj kolega samozřejmě nevěděl, kolikátých již deset tisíc, ale ty poslední byly na cestě mezi Topolčany a Dolním Kubínem. Bylo zřejmé, že již nejde o „šproch“, nýbrž o konkrétní příležitost vnést jasno do podivného hospodaření pana Babinského.

Pak to byla již jen otázka rutiny. Babinský byl zadržen a začalo trestní stíhání.

Byl jsem o vyšetřování průběžně informován. Babinský se zpočátku odvolával na své společenské i politické zásluhy a styky s vysoko postavenými osobami. Zazněla jména předsedů vlád, ministrů a vysokých funkcionářů Bezpečnosti: L. Štrougal, P. Colotka, B. Chňoupek, J. Kováč, L. Sádovský a další. Seznam byl dlouhý. Jak ubíhal čas, Babinský přestával věřit v pomoc funkcionářů a obrátil se k Bohu. Začal se v cele modlit.

Při vyšetřování byla dlouho řeč jen o pivu a o stylovém nábytku, který Babinský dodával vybrané klientele. Později se okruh dodávaného zboží rozšířil o darované umělecké obrazy a průmyslové zboží. Postupně však Babinský začal rozmotávat klubko politického skandálu.

Nechci opakovat vše, co posléze vyplavalo na povrch. Je otázka, co z toho všeho se doopravdy stalo a co vzniklo pouze v hlavě pana Babinského. Osobně jsem na případu nebyl zainteresován. Znamenal pro mne prostě rozkrádání. Neměl jsem zájem rozvířovat politické skandály, avšak na zákonnosti jsem měl principiální zájem.

Záležitost se mne ale přece jen týkala. O tom později.

Období, v němž byly získány první vážné poznatky o Babinského trestné činnosti, bylo obdobím velké aktivity Správy při odhalování kriminálních činů spekulace a hospodářské kriminality. Neexistovaly ohledy na styky pachatelů, ani na stranickou nomenklaturu. Dokumentuje to více odhalených případů rozsáhlé spekulace i trestní stíhání dvou generálních ředitelů a trestní stíhání tajemníka městského výboru KSS v Bratislavě, který v podnapilém stavu autem usmrtil člověka.

Velkou pozornost vyvolaly v Bratislavě případy spekulace s valutami a se zlatem a stříbrem, známé jako kauzy Zelík, Bielek a Pavlík. Účastníků, kteří byli do těchto případů zapleteni, bylo víc než dvacet. Finanční částky, o které šlo, měly šest nul. S výjimkou Zelíka, který těsně před zatčením utekl do zahraničí, byli pachatelé postaveni před soud a odsouzeni na nepodmíněné tresty.

Únik Zelíka před trestním stíháním byl nepříjemný. Vzniklo vážné podezření, že jej někdo „informovaný informoval“ a případně mu za pět minut dvanáct pomohl uprchnout, navzdory opatřením na hraničních přechodech republiky. Zelík měl širokou klientelu na správě SNB, na ministerstvu vnitra i na MNO. Měli jsme důvodné podezření, že Zelík kompromitoval i korumpoval politicky vlivné lidi.

Potvrzovaly to i telefonáty J. Zelíka do Československa.

...zájdi za..., nech ti vráti peniaze, ktoré mi je dlžný...

...áno, ale bude ťažké sa k nemu dostat...

Nebudu uvádět jména. Někteří se již nemohou bránit, a pak, není vyloučeno, že šlo o dezinformaci. Ve zpravodajské práci se nesmí hned tak všemu věřit.

Podezření a podezřelých bylo mnoho. Přesto v případě Zelík zůstalo i po soudním přelíčení hodně neobjasněného. Později se mi dostal do rukou Zelíkův cestovní pas, který již druhý den po opuštění republiky používal v Rakousku a použil jej i na cestu do NSR a na Kanárské ostrovy. Tento pas však při přechodu do Rakouska nebyl použit.

Jak se tedy dostal do Rakouska? Všechny hraniční přechody měly příkaz k jeho zadržení.

Později se zjistilo, že J. Zelík měl dva soukromé pasy. Ale i to, že je pravděpodobně nepoužil. Jeden mu byl ještě před útekem odebrán a v tom druhém razítko přechodu chybělo. To samozřejmě nevylučuje možnost, že mu někdo na hranici pomohl. Taková pomoc se nedokumentuje razítkem.

Pár měsíců po útěku J. Zelíka byla odhalena činnost mezinárodní převáděcí organizace, která za příslušnou sumu převážela lidi na Západ v tajných úkrytech kamiónu přes Maďarsko. Také možnost.

Konec konců, v té době bylo v Bratislavě možné získat i falešný pas cizího státu.

Jak, zůstává tedy otevřenou otázkou.

Plukovník Pobeha, po němž jsem převzal funkci náčelníka Správy, se rád vyjadřoval v alegoriích. Jednou se vyjádřil, že mlynář ve mlýně se chtěl nechtěl musí zaprášit moukou a komíník v komíně začernit sazemi. Měl jsem to na paměti a udělal jsem vše pro to, abych se ani nezačernil, ani nezaprášil moukou. Možná jsem si svým přístupem nezískal mnoho přátel. Avšak důvěru svých spolupracovníků jistě ano. Tak jsem to alespoň cítil. I když občas jsem si připadal jako Don Quijote.

Má práce v Bratislavě byla velmi náročná šíří mé odpovědnosti. Denně bylo třeba rozhodovat a řešit mnoho problémů týkajících se nejrůznějších oblastí činnosti Státní i Veřejné bezpečnosti. Cítil jsem, že největším zdrojem chyb v rozhodování je odtržení procesu analýzy problému od rozhodnutí o způsobu jeho řešení. A tak jsem se snažil, abych byl o všem kvalifikovaně a z první ruky informován. Často jsem si k řešení jednotlivých problémů nebo případů pozval i nižší náčelníky a někdy i řadové příslušníky Správy. Myslím, že to dodávalo jistotu mně i příslušníkům.

Nemám v úmyslu unavovat čtenáře nějakou „Zprávou o plnění úkolů zvyšování kvality a efektivnosti činnosti Správy SNB“. Už její slovník by asi každého odradil. Pokusím se tedy co nejsušěji, bez dobových přívlastků, konstatovat, že v Bratislavě a také v Západoslovenském kraji bylo postaveno hodně nových služebních objektů, že kriminalisté měli k dispozici středisko kriminalistické techniky a expertiz, vybavené přiměřeně daným možnostem a v podstatě i potřebám, že správa měla výpočetní středisko se středním počítačem. Soustavně se rozšiřoval systém centrálně kontrolované signalizace pro ochranu objektů před vloupáním.

K výpočtu kladů patří také to, že v podstatě všechna vedoucí místa na správě i v podřízených útvarech postupně obsadili vysokoškolsky vzdělaní lidé, a v letech, o nichž píší, si víc než tisíc příslušníků Správy doplnilo vzdělání maturitou.

Těmto výsledkům jsem nepřisuzoval víc, než si zaslouží. Navíc jsem s nimi nebyl zcela spokojen. Chyběly nám peníze, zvláště valuty, čas pro osvojení si nových metod práce a občas i poznání. Velmi významné ale bylo, že lidé na správě čím dál tím víc chápali vzdělání a vědeckotechnický rozvoj jako nevyhnutelnost pro plnění úkolů Správy. Bylo však i nemálo starostí s lidskými slabostmi a morálkou příslušníků. Lidé si stěžovali na vystupování hlídkačích příslušníků i příslušníků dopravní policie. Ne všichni, zejména ti mladší, se dovedli správně vypořádat se svěřenými pravomocemi. Vyskytovala se i vážná podezření a někdy bohužel i případy korupce v kriminální službě, v agendě pasové služby i v dopravní policii. Byly to však excesy jednotlivců, jací se vždy najdou mezi pěti tisíci lidí. Tyto nepřijemné

záležitosti jim však nikdo netoleroval, a jestliže se podezření prokázala, vedení Správy postupovalo velmi tvrdě. Následovalo propuštění ze služby a trestní stíhání.

V problematice Veřejné bezpečnosti náčelník Správy SNB podléhal federálnímu ministrovi vnitra, ale i republikovému ministrovi. Vzдор počáteční nedůvěře ministra Lazara ke mně jako k člověku, jenž byl do funkce „dosazen Prahou“, myslím, že se mi ho podařilo přesvědčit, že jsem do Bratislavy nepřišel s jinou ctižádostí, než odvést kus práce. V podstatě však jistá rezervovanost v našich vztazích zůstala, ale pokud šlo o potřeby Veřejné bezpečnosti v Bratislavě i v kraji, nacházel jsem u ministra plnou podporu. Podobnou podporu poskytovali správě i mně osobně také náměstkové ministra plukovníci J. Bobek a P. Vaňo.

Problémy kriminality v Bratislavě nebo v kraji na mne dost doléhaly. Uvědomoval jsem si, kolik kořenů má kriminalita a jak hluboké jsou její souvislosti. Jaké množství znaků o člověku i o společnosti kriminalita poskytuje.

Člověk našel peněženku s penězi a ponechal si ji. Jiný šel pro peníze do cizího bytu a další byl dokonce ochoten pro peníze přepadnout poštovního zaměstnance. V každém z těchto lidí možná existovaly jiné zábrany, ale v každém z nich byla nemorální snaha vzít si to, co mu nepatří. Nikdo však neučiní nic horšího, než co je v hloubi každého z nás.

Jsme v neustálém boji proti silám v sobě, ale také proti silám kolem sebe. Vztah pachatele trestného činu a jeho oběti je složitý. K tragédiím života můžeme dospět z různých stran a v různých rolích.

Kriminalita – to jsou ekologické problémy v lidech, ale také ekologické problémy ve vztazích a v životních podmínkách lidí.

Kriminalita v Bratislavě byla skutečně odrazem mnohých souvislostí. Jednou jsem na setkání s pracovníky Slovenské národní rady dostal otázku, proč na bratislavské „Digitálštrase“, jak byla tehdy pojmenována Gorkého ulice, Veřejná bezpečnost trpí pouliční prodej digitálních hodinek. Bratislavany to prý pobuřuje.

Nuže ano, na Gorkého ulici byly tehdy skutečně téměř volně prodávány valuty, tuzexové bony i digitálky, a to především našimi spoluobčany tmavé pleti. Neprodávali si je ovšem mezi sebou. Kupovali je od nich „pobouření“ Bratislavané. A nebylo vinou kupujících, že si digitálky či jiné tuzexové zboží nemohli koupit jinde.

V jiném případě mi bylo vyčítáno, že v bratislavských hotelích a jejich okolí se shromažďují prostitutky a Veřejná bezpečnost si této skutečnosti, která nám dělá hanbu v zahraničí, nevšímá. S vážnou tváří jsem slíbil, že učiním nápravu a ty méně hezké dám od hotelů odstranit, aby přestaly dělat hanbu.

To jsou spíše ty úsměvné vzpomínky. Dnes, na Pankráci, však pociťuji vážnější důsledky složitého vztahu vědomí a bytí. Vztahu příčin a důsledků.

Má práce v Bratislavě, poznání života mnoha lidí a jejich rodin, mne vedly k zamyšlení nad stopami, které v nás zanechaly dějiny.

Za posledního půlstoletí jsme se setkali s příliš četnými politickými zvraty, které poznamenaly „kádrovou strukturu“ našich rodin. Nežřídka můžeme v běžné slovenské rodině najít ludáka, demokrata, faráře, komunistu – bývalého, současného a možná i budoucího. Nejednou dokonce všechno v jedné osobě.

Lidé a jejich rodiny jsou průřezem politických dějin národa. Tato realita však pro staré i nové rodinné a jiné mezilidské vztahy znamenala málo. Mezilidské gravitační síly mají jinou podstatu. To, co lidi spojuje, je jednota proudů sociálního citění, které má podobu proudu křesťanského, demokratického, socialistického citění i podobu národního vědomí. Takové

proudy jsou v každém z nás. Právě ty za normálních okolností vytvářejí v lidech předpoklad vzájemné tolerance, ale bohužel také možnost politického pragmatismu.

V určitých situacích lze tyto proudy z člověka vyčlenit a vytvořit z nich proudy lidí dokonce antagonisticky rozdělených. To však nemá dlouhého trvání. Po doznění politizujících emocí se lidé opět sblíží, protože to vyčlenění proudů z lidí mezi lidi je nepřirozené. To křesťanské, demokratické, socialistické i národní je v lidech vzájemně propojeno. My prostě nepatříme k takovým typům, jako byl Robespierre nebo Danton, ale, jak píše Salman Rushdie, jsme Robeston a Danpierre.

Bratislavě jsem poznal víc rodin, v nichž manžel byl se všemi důsledky vyloučen z KSČ, ale manželka členkou strany zůstala. Znal jsem redaktora stranického deníku, jehož bratr emigroval do Spojených států a angažoval se tam v organizaci považované za ideově diverzní. Znal jsem příslušníka SNB, jehož otec byl v padesátých letech odsouzen k dlouhodobému vězení za protistátní činnost.

Proč se dnes nad tímto rysem společenské reality zamýšlím?

Když v cele pankrácké věznice sleduji naše politické dění, právě ve vektoru křesťanských, demokratických, socialistických a národních složek v lidech nacházím složitost politické identifikace dnešní slovenské společnosti. Rok po převratu se mi zdá, že přehodnocováním ideologického základu politiky komunistické strany a postupným vyčerpáváním zdrojů emočních projevů antisocialismu – navzdory jejich občasnému přiživení se – dochází k paradoxní situaci. Ve snaze uspokojit své voliče přicházejí jednotlivé politické strany s programy vzájemně velice blízkými, a tak by se paradoxně strany KSS a KDH mohly docela dobře stát koaličními partnery. Slovenská národní strana se tváří jako pravicová, ale zájmy jejích členů ji vedou doleva.

A co jiného než národní a sociální program může v dnešní situaci nabídnout svým příznivcům Veřejnost proti násilí? Hnutí, které ve volbách zvítězilo, protože šířkou svých, jakkoli zamlžených, deklarací nejlépe vyhovovalo tomu vektoru politiky v lidech.

Mé úvahy se již za pár týdnů mohou stát „neaktuálními“. Všelicos již může být v politice úplně jinak. Jisté ale je, že nerespektování reality v lidech vede každou politiku k neúspěchu.

Po únoru 1948 vznikly falešné představy, že za několik málo desetiletí vymizí z lidí křesťanské cítění, žijící v nich dvě tisíciletí. Dnes jsou někteří politici překvapeni renesancí národního uvědomění, o němž i marxisté vědí, že má delší životnost než pocit třídní příslušnosti. Rovněž touha po sociální spravedlnosti je neoddelitelným atributem myšlení člověka. Po porážce Pařížské komuny premiér Thiers prohlásil, že socialismu je navždy odzvoněno. Ukázalo se, že tomu tak nebylo. A kdo může autoritativně tvrdit, že boj prvních křesťanů byl ve své podstatě bojem o Řím, a ne především bojem proti Římanům nebo bojem za sociální spravedlnost?

Uvedl jsem již, že v rámci Správy SNB působila i správa StB.

V Bratislavě v té době působily dva útvary Státní bezpečnosti. Tím druhým, nebo spíše prvním útvarem byla 12. správa FMV, podřízená přímo Federálnímu ministerstvu vnitra v Praze. Správa StB byla ve své operativní činnosti do značné míry závislá na 12. správě a navíc, jak to v takových případech bývá, rozdělení kompetencí přinášelo problémy.

Výsledky Správy StB neodpovídaly potřebám, zejména ve státněbezpečnostní ochraně ekonomiky a v odhalování činnosti cizích zpravodajských služeb v Bratislavě a v kraji. Některé signály o činnosti agentů cizích rozvědek, které správa StB měla, byly přitom velmi závažné, týkaly se zájmu cizích rozvědek o úkoly výzkumu a vývoje, zejména zbrojního prů-

myslu. Rozpracování těchto signálů se však nepodařilo úspěšně ukončit. Ukončeny byly pouze dva méně významné případy, i když ani ty nelze zlehčovat.

V jednom případě šlo o pokus vyzradit informace o objektech připravovaných na ochranu obyvatelstva v případě války, ve druhém o nabídku spolupráce cizího rozvědce a ochotu provádět v její prospěch jakoukoli činnost včetně teroru (akce BRANKÁR).

Státní bezpečnost měla přehled o aktivitě osob, které byly v minulosti politicky exponovány a u kterých předpokládala protiústavní a nezákonnou činnost. Šlo o lidi z období slovenského státu, zejména však o bývalé funkcionáře KSČ, vyloučené po roku 1968. V Bratislavě a v Západoslovenském kraji se to týkalo asi 350 osob, z nichž mimořádný zpravodajský zájem si „zasloužilo“ asi 40. Žádné organizované odbojové skupiny neexistovaly.

Vliv Charty 77 byl na Slovensku celkem zanedbatelný. Nejotevřenější nelegální aktivitu projevovali lidé, jejichž opoziční činnost měla podobu nesouhlasu se státní církevní politikou a hrstka intelektuálů maďarské národnosti více méně demagogicky kritizující státní politiku vůči maďarské menšině na Slovensku.

Politická situace v Bratislavě i v kraji navenek ještě nevykazovala větší problémy, i když lidé již vůči politice státu začínali projevovat kritické postoje. Organizované oslavy 1. máje či výročí SNP na Železné studničce nemohly tyto změny zastít. Z jednání krajského výboru KSS, ale také z mých rozhovorů s funkcionáři strany vyplývalo, že si političtí činitelé tento posun v politických postojích lidí uvědomovali, stejně jako potřebu účinnější politiky a řešení problémů v ekonomice. Změny v postojích lidí vůči politice státu se projevovaly zejména v otevřenějších projevech mládeže. Tak kupříkladu předmaturitní recese skupiny bratislavských středoškoláků, kteří na výloze mléčného baru u Národního divadla uveřejnili svá „témata maturitních otázek“ a la „Černenko - som STAR“, „Tajné rakety na Kobyle“, byla zřejmým projevem jejich postojů. V Trnavě v té době několik málo studentů pedagogické fakulty protestovalo proti rozmístění raket SS 20 na našem území. To již byly vážné politické signály.

Rád vzpomínám na bratislavská léta. Denně jsem cítil, že sloužím lidem. Těšilo mne, že jim mohu být prospěšný. Poznal jsem zde život jinak, než mi to umožnilo téměř akademické prostředí Zvláštní Správy. Potkal jsem zde hodně zajímavých lidí.

Přesto se mi dnes při vzpomínce vnucuje otázka, proč jsem zdánlivě tak snadno opustil Zvláštní správu a oblast práce, která byla pro mne vášní, a dal se na cestu do neznámého terénu. S mnoha úskalími odborné problematiky a hlavně politiky. Hledám odpověď.

O profesionálním zájmu zde nemůže být řeč. O politickou kariéru jsem také nestál. Ani domů, jak jsem již uvedl, mne to až tolik netáhlo.

Tak proč?

Rád bych se dopátral, proč Pierre Simon Laplace, matematik a astronom, po 18. brumairu přijal od Napoleona křeslo ministra vnitra Francie. Možná by mi to pomohlo najít odpověď. Nedopátrám se toho již, historici to pouze konstatují. Příčinami se příliš neobírají.

Domnívám se, že má odpověď nebude až tak složitá. Jednak jsem byl voják a vždy jsem sloužil, kde bylo třeba. Jednak jsem byl přesvědčen, že vědu neopouštím, ta není jen v akademických kabinetech, ale v životě. Avšak nemálo důležitý byl také fakt, že jsem se vždy snažil nezklamat důvěru lidí, kteří mi ji projeví, a přitahovaly mne výzvy, zda to nebo ono dokážu.

Tak jsem se rozhodl i na této křižovatce. Možná ne tak snadno, jak by se z mých vzpomínek mohlo zdát.

MINISTERSTVO STRACHU?

Absence politiky v politice a kádry rozhodují o všem.

Bratislavská praxe s dotyky reálného života mi poskytla mnoho podnětů k úvahám o vztahu politiky a činnosti bezpečnostních služeb.

Už několik dnů přemýšlím o tom, co ze svých úvah o části politiky, která se jmenuje bezpečnostní, mám vlastně napsat a jak.

Zdá se, že jsem dnes konečně dospěl k představě o dalších rádcích.

Je pár dní před vánoce. Moje rádio – „provokatér“ mi nedoporučuje cestu do „Vajdenu“ a radí nakupovat v Tuzexu. Tak ho raději vypínám. Podařilo se mi získat do cely silnější žárovky, jako kdybych si chtěl na problém lépe posvítit. Pouštím se do složitějšího tématu. Jde o úkoly, které pro Sbor národní bezpečnosti vyplývaly z bezpečnostní politiky státu. O principy výstavby a činnosti SNB.

Nemyslím, že bych mohl podrobně rozebrat, jak byly principy bezpečnostní politiky teoreticky definovány. Je o tom dostatek dobové literatury. A obávám se také, že by to nebylo až tak zajímavé. Konec konců, bezpečnostní služby jsou všude na světě nejvyhraněnějším mocenským nástrojem státu a, pochopitelně, jejich činnost i zásady budování jsou odrazem jeho politických základů a zájmů.

Na tom není nic zvláštního. Proto bych se chtěl spíš zamyslet nad interpretací teorie v praxi a nad důsledky „překlady“ teorie do praxe. Překlady ovšem bývají různé. Jeden „překladatel“ pochopí, že „out of sight out of mind“ znamená „sejde z očí, sejde z mysli“, jiný se třeba domnívá, že jde o neviditelného blbce. Tak jsem to někde četl. Důsledky v praxi však bývají méně úsměvné.

Co vlastně člověk napsal či vyslovil, nezřídka zjistí až podle toho, jak jeho vyjádření pochopil jiný člověk.

První zamyšlení vyvolává princip preventivního poslání bezpečnostních orgánů.

Zdůrazňování zřejmě správného přístupu – předcházení porušování zákonů – vytvořilo v praxi základ neobyčejnému rozšíření subsidiárního poslání bezpečnostních orgánů ve státě. Prostě všude tam, kde jiné státní, hospodářské i společenské orgány či organizace neplnily dostatečně své úkoly týkající se přímo nebo ve svém důsledku ochrany politických zájmů státu, jejich povinnosti nahrazovaly bezpečnostní orgány. V kontrole hospodářské oblasti, v předcházení haváriím a požárům, staraly se o problémy v zásobování i ve výchově mládeže. Také o sociální otázky Romů. Pletly se do vědy i do kultury.

Taková praxe se oficiálně považovala za nesprávnou; když ale vznikly problémy, subsidiární princip, jako „prostý a osvědčený“, se opět prosadil. Vzpomínám si na telefonát jednoho politického činitele. Na informaci o hospodářských nepořádcích v jistém podniku reagoval požadavkem, aby Bezpečnost udělala pořádek. S mou námitkou, že to patří hospodářskému resortu, souhlasil.

— Dobře teda, ale nemohli by ste ich aspoň postrašit?

Občas mi to připadalo jako ve starém Japonsku, kde vládcové provincií odpovídali dokonce i za následky zemětřesení. A tak jsem si zvykl špatné počasí komentovat slovy: „Som zvedavý, čo tá Bezpečnosť s tým urobí.“

Tento přístup vedl k nepředstavitelnému rozšíření zainteresování Bezpečnosti do všech oblastí společenského života a neobyčejně rozptyloval síly bezpečnostních orgánů na úkoly, jejichž řešení patřilo jiným orgánům.

Závažnějším důsledkem takové praxe ovšem bylo, že i věcně přirozené a politické způsoby řešení problémů byly nahrazovány metodami bezpečnostní prevence, které sotva mohly řešit jejich podstatu.

Bezpečnostní orgány se tak na široké frontě staly nejen prostředkem ochrany zájmu státu, ale fakticky také nástrojem jejich prosazování. Šlo o absenci politiky v politice.

Bezpečnost svými zpravodajskými metodami, informacemi, výstrahami, hrozbami i postihy, které se mohly zaměřit pouze na důsledky příčin, nemohla nahradit politiku a činnost jiných, povolaných státních orgánů či organizací, ani řešit základní příčiny kriminality. Bylo již zřejmé, že příčiny kriminality za socialismu nejsou pouze přežitky kapitalistické společnosti, které s postupem budování socialismu zaniknou. Zřejmé bylo také to, že i v nových společenských vztazích vznikají podmínky a nové příčiny vzniku kriminality. Byl to konec konců pohled reálný i politicky přijatelný, protože kriminalita nejen nezanikala, ale naopak, objevovaly se stále nové problémy. A tak čím dál tím naléhavější byla otázka, zda u nás výstavba socialismu vskutku pokračuje. Mobilizující usnesení KSČ k novým opatřením pro snížení kriminality, především v Praze a Bratislavě, k boji s nezákonným obohacováním se, nevedly k řešení. Ty víceméně mobilizovaly pouze bezpečnostní orgány. Ke klasickým „přežitkovým“ příčinám a podmínkám kriminality se navíc přidružovaly další, nové vnitřní problémy a jejich důsledky v materiální i duchovní oblasti. Každý čtenář si jistě sám najde vhodné příklady.

Princip třídnosti a stranickosti v bezpečnostní politice byl logickým důsledkem politických základů státu.

Šlo o to, že výstavba a činnost SNB se měly organizovat a uskutečňovat tak, aby co nejlépe zaručovaly a zabezpečovaly ochranu politických základů a zájmů státu. Třídní a stranický princip nebyl dáván do protikladu s všelidovým a vlasteneckým. Vždyť úkolem Bezpečnosti bylo ochraňovat práva občanů vyplývajících z ústavy a zákonů, chránit jejich život, zdraví a majetek.

Lidé jsou ale náchylní měřit uplatňování principů formálními ukazateli, a ty se často nestávají měřítkem, ale smyslem jejich snažení. Také ve výstavbě SNB se z důvodů stranickosti stalo podstatným procento stranické organizovanosti příslušníků a pro zachování třídnosti procento nových příslušníků přijatých do SNB z materiální výroby. Předpis určoval, že 75 procent nových příslušníků má být z materiální výroby.

Toto kritérium samo o sobě vypadalo slibně. Zvláště představíme-li si nového příslušníka „z materiální výroby“ jako absolventa vysoké nebo střední školy s praxí, který má předpoklady pro operativní či analytickou práci v Bezpečnosti. Něco jiného je, stane-li se příslušníkem čerstvý absolvent učňovské školy bez maturity, a to bývalo mnohem častějším jevem plnění požadovaného kritéria. Tím se do Veřejné a Státní bezpečnosti dostávali mnohdy i lidé, kteří měli pro náročnou práci málo předpokladů. Přesto, že procházeli prověrkami tělesné zdatnosti, inteligenčními i psychologickými testy, přesto, že si v resortu doplňovali středoškolské i vysokoškolské vzdělání. Dost mi to vadilo a vadilo to zejména profesionalitě práce a prestiži SNB na veřejnosti. Třídní zájem potřeboval perspektivní lidi víc než procenta formálního naplňování onoho kritéria – „materiální výroby“.

Vzpomínám si, že se někdo při projednávání otázek výběru nových příslušníků na jednom zasedání kolegia ministra vyjádřil, že kdyby byl agentem CIA, požadoval by ještě „revolučnější“ kritérium – 100 procent nových příslušníků z materiální výroby.

Přijali jsme závěr, že do SNB se mají přijímat lidé nejméně se středoškolským vzděláním. Generační obměna SNB si vyžadovala hodně lidí, a tak se později od tohoto požadavku upustilo. Pro doplnění kontrarozvědky platila, přirozeně, náročnější kritéria. Vyžadovalo se vyso-

koškolské vzdělání. Prosazoval jsem, aby kontrarozvědka byla doplňována zejména absolventy civilních vysokých škol.

Úsměv vyvolává vzpomínka na jeden článek v britském tisku. Konstatovalo se v něm, že „heart of MI 5's problems is recruitment“. Britská kontrarozvědka má prý problémy s doplňováním novými kádry. Také oni mají svá kritéria. Uchazeči musejí být ze správné rodiny a mít správný vztah k levicovým politickým proudům.

V praxi se projevoval ještě jeden „špatně přeložený“ přístup k principu stranickosti. Nemorální, ba i protizákonné činy nomenklaturních kádrů nebo funkcionářů strany řešit „tichou cestou“. To jest stranickým šetřením a potrestáním, a pokud to již jinak než trestněprávně nešlo, tak alespoň nic nezveřejňovat. Údajně v zájmu prestiže strany. Nebylo to pravidlo, ale v té věci i výjimky znamenaly mnoho.

Šlo především o rozsáhlejší případy porušování morálky a někdy i zákonů. Byl to paradox. Čím byla škoda větší, tím menší byla pravděpodobnost, že budou vyvozeny odpovídající důsledky. Přitom právě rozsáhlejší nemorální, či dokonce trestné činy nomenklaturních kádrů nebo funkcionářů poškozovaly stranické a třídní zájmy nejvíce. Svědčil o tom případ Babinický nebo starší aféra kolem automobilů z Mladé Boleslavi, které byly funkcionářům „zapůjčovány k dlouhodobému uživatelskému testování“.

S uplatňováním vedoucí úlohy KSČ a s principem stranickosti v bezpečnostní politice souvisel i vztah služebních funkcionářů ministerstev vnitra a SNB, počínaje ministerstvy až po okresy, k vedoucím činitelům na ÚV KSČ, ÚV KSS i na krajských a okresních výborech strany. Nešlo o organizačně vyjádřený vztah, ale o faktickou situaci, která vycházela z ústavního principu vedoucí úlohy KSČ a ze zakotvení tohoto principu do všech základních norem činnosti SNB.

Neformální politická podřízenost služebních funkcionářů straně nebyla všude stejná. Závisela na konkrétních lidech. Autoritativní straničtí funkcionáři si politické vedení zaměňovali s právem usměrňovat činnost náčelníků SNB schvalujícími stanovisky nebo pokyny. Byli ale také náčelníci, kteří se velmi ochotně zbavovali vlastní služební odpovědnosti a žádali rozhodnutí strany. Nicméně jednota stranických funkcionářů a náčelníků patřila k dobrým mravům.

Systém řízení bezpečnostních orgánů komunistickou stranou se nejvýrazněji projevoval přímo na Federálním ministerstvu vnitra.

Ministr byl fakticky přímo podřízen generálnímu tajemníkovi ÚV KSČ. Tato skutečnost se stala ještě průhlednější po rozdělení funkcí generálního tajemníka strany a presidenta republiky. Vláda a parlament do činnosti resortu, s výjimkou legislativy a otázek financí, nezasahovaly. Ministra vnitra vždy vybíral generální tajemník a vyšší funkcionáři resortu vnitra byli v nomenklatuře předsednictva, sekretariátu ÚV nebo generálního tajemníka.

Všechny zásadní koncepční, plánovací a hodnotící dokumenty, týkající se bezpečnostní situace a činnosti SNB, projednávalo předsednictvo ÚV KSČ. Generální tajemník dostával denně informace o nejdůležitějších událostech ve státě i o hlavních výsledcích činnosti Bezpečnosti. Dostával všechny důležité zprávy zpravodajské činnosti rozvědky i kontrarozvědky. Vybrané agenturní záznamy, dešifrované diplomatické zprávy cizích států a často i autentické záznamy informací získaných zpravodajskou technikou. Další členové předsednictva včetně předsedy vlády a předsedy parlamentu, a po rozdělení funkcí i president, dostávali informace ve formě souhrnných zpráv nebo individuálně analyticky zpracované informace podle jejich kompetencí.

Generální tajemník bral předložené informace na vědomí a s opatřeními vyjadřoval souhlas, nebo je zamítal.

Gustáv Husák se v problematice resortu vyznal velice dobře a informace a návrhy ministerstva posuzoval s jistotou. Po jeho výměně ve funkci generálního tajemníka M. Jakešem se situace změnila. Miloš Jakeš nerozhodoval tak autoritativně, zejména však jeho snaha o jakési kolektivní rozhodování v systému, který byl léta zvyklý na silný centralismus, přineslo víc nejistoty než objektivitu.

Při psaní těchto řádků se mi v mysli vybavují dvě typické situace:

V prosinci 1986 získala kontrarozvědka rukopis Havlova materiálu Slovo k spoluobčanům. Václav Havel byl upozorněn, aby se vyvaroval jeho rozšiřování, protože by se to mohlo posuzovat jako trestný čin. Počátkem roku 1987 získala kontrarozvědka novou informaci: dokument je již rozmnožen a připraven k široké distribuci. Ministr nebyl právě přítomen, proto jsem zprávu poslal generálnímu tajemníkovi spolu s informací, že věc bude právně posouzena a že budou přijata opatření, aby se rozšiřování materiálu zabránilo. Za necelé dvě hodiny mi G. Husák telefonoval:

Dostal som tvoju informáciu. Čo znamená to „právne posúdenie“...?

Bude preskúmané, či nedošlo k trestnému činu... Od toho odvodíme ďalší postup...

Pripadá mi to akési rozpačité a pomalé... treba zabrániť rozšíreniu materiálu...

Súdruh generálny tajomník, bude sa postupovať rýchlo a zabráni sa širšej distribúcií materiálu...

Dobré.

V polovině roku 1989 V. Havel zpracoval Několik vět. Kontrarozvědka o materiálu opět věděla a získala jeho rukopis. Z právního posouzení vyplynulo, že záměr rozšiřovat materiál a organizovat podpisy jako projev masového souhlasu s jeho obsahem je trestný čin. Informaci o zjištěném záměru dostal M. Jakeš.

Tak co s tím uděláte? – zeptal se.

Podľa právneho stanoviska by uskutočnenie akcie bolo trestným činom.

A nešlo by stíhat jenom lidi kolem Havla? Havla vynechat...? Ať nejsou politické problémy...

Ak sa začne trestné stíhanie, tak to pojde ťažko.

Je třeba to udělat politicky účelně.

Rozhovor skončil.

Důležitou úlohu v politickém řízení ministerstva mělo oddělení ÚV, které odpovídalo za činnost armády, Bezpečnosti, prokuratur, soudů, advokacie a státní arbitráže. Oddělení se vyjadřovalo ke všem dokumentům, které ministr předkládal předsednictvu, a přikládalo své stanovisko k ministrovým кадровým návrhům. Zástupce oddělení se pravidelně zúčastňoval zasedání kolegia a operativních porad u ministra, kde k projednávaným materiálům vyjadřoval stanovisko oddělení. Obdobně se pracovníci oddělení zúčastňovali jednání štábů náčelníků správ na ministerstvu.

Také v jiných resortech státní a hospodářské Správy byly vztahy mezi UV a ministerstvy podobné. Byla to zásadní chyba. Strana převzala na sebe v podstatě výkonnou odpovědnost a zbavovala se tak možnosti kritického postoje i k politicky významným nedostatkům činnosti výkonných orgánů. „Vždyť všechno se dělo se stanoviskem ÚV.“ Současně s tím v politicky bezkonkurenčním prostředí postupně mizela schopnost skutečné politické práce, kterou nahradila jednodušší administrativa stranických aparátů.

Nebylo by ale objektivní obviňovat za všechno „principy teorie“. Mnohé z toho jde na vrub výkladu politických principů po svém a prosazování osobních představ konkrétních lidí. Pro mnohé členy KSČ, kteří měli vůči takovéto „interpretaci“ principů výhrady, vzniklo těžce řešitelné dilema, ba přímo shakespearovská otázka: Jak tento nesprávný stav odstranit, a přitom neohrozit postavení strany?

V roce 1983 se G. Husák rozhodl provést změnu ve vedení FMV. Ministrem vnitra se stal Vratislav Vajnar, do té doby vedoucí sekretariátu generálního tajemníka.

Nové funkce J. Obziny – místopředseda vlády a předseda Komise pro vědeckotechnický a investiční rozvoj – možná působily dojem povýšení, ve skutečnosti ale znamenaly ztrátu jeho politického vlivu. Tento krok G. Husáka byl reakcí na vývoj ve vedení strany ve snaze o upevnění vlastní pozice. Jisté „levé“ skupiny ve vedení pražské organizace se totiž nikdy neshodly s G. Husákem v čele KSČ. Navíc (přibližně od roku 1977) vznikly proti němu nové opoziční tendence v kruzích ekonomických pragmatiků. Uvažovali o tom, jak by mohli způsobit řešení hospodářských problémů, směřující také ke zdražování, zpolitizovat proti němu. Přeložení J. Obziny mělo možná znamenat posílení pozice G. Husáka ve vládě, či spíše „obětování“ J. Obziny mělo G. Husákovi zajistit podporu L. Štrougala a potlačení pražských opozičních tendencí. S jistotou však vím, že Obzina své „povýšení“ za povýšení nepovažoval a „zásluhy“ za ně připisoval lidem kolem L. Štrougala. Vždyť krátce předtím, když byl L. Štrougal vážně nemocen, se v zasvěcených kruzích mluvilo o J. Obzinovi jako o novém premiérovi. Obzina byl ministrem vnitra již deset let. Byl schopný a ctižádostivý. V umění možného se vyznal.

I v anatomii našeho státu. Je otázka, zda mu to tehdy prospělo.

O záměrech či důvodech této kádrové změny jistě nejlépe věděl sám G. Husák. Možná této záležitosti přikládám větší význam, než si zaslouhuje. Ale tehdy jsem ji pocíťoval jako velkou ztrátu pro mé představy dalšího vývoje ve státě.

Vratislav Vajnar byl vzdělaný, zkušený a velmi pracovitý člověk. Pedant se značnou dávkou nedůvěřivosti. Kromě práce v aparátě měl za sebou vysokoškolskou pedagogickou činnost a práci v diplomatických službách.

Brzy se ukázalo, že Vajnar může pro resort hodně udělat. Obzina měl velké koncepční záměry, jejichž uskutečnění vyžadovalo čas a naráželo na ohraničené schopnosti lidí v resortu, nemáme-li na mysli pouze formální dosažení cílů.

Prosadil v resortu založení vysoké školy. Ta ale nemůže vzniknout pouhým administrativním ustanovením, ale až po dosažení patřičné úrovně rozvoje hlavních vědních disciplín a úrovně nositelů tohoto poznání – pedagogického sboru. Obdobné „potíže růstu“ se objevovaly také v dalších Obzinových velkorysých koncepčních záměrech. Připravené investiční a vědeckotechnické záměry, jak to již bývá, vysoko překračovaly původní plány i časové předpoklady.

To vše mělo pro resort důsledky, které bylo nutno překonat. Podstata problému byla v normální lidské psychice. Lidé, nespátí-li brzy odezvu svého snažení, ztrácejí víru ve smysl své činnosti, anebo naopak, přijmou dosažený formální stav jako naplnění cíle. Uspokojí se s nedostavěnou stavbou.

Zkrátka, mnohé z velkorysých záměrů dosáhly kvality jakési ozdoby resortu, zatímco kvality efektivního pracovního nástroje nedosahovaly. Daný stav si vyžadoval člověka se smyslem pro detaily. Vratislav Vajnar takovým člověkem byl. Projevovalo se to i v jeho přístupu k úkolům, které jsme projednávali v kolegiu. Jako nový člověk neměl žádný důvod k toleranci vůči přetrvávajícím problémům v resortu.

Nový ministr prošel třemi etapami svých postojů:

Nejdříve se mu všechno zdálo nedostačující a chaotické. Uchopí-li to pevně do rukou a zvýší náročnost, výsledek se rychle dostaví. Později zjistil, že ten „chaos“ má v sobě jistou logiku a že některé problémy nemají pouze subjektivní charakter, ale jsou dány podmínkami. Nakonec dospěl k racionálnímu pohledu na to, co je nutno přijmout jako danou skutečnost a kde lze dosáhnout výsledku.

Tento vývoj jeho přístupů byl zákonitý. Sám jsem ho prožil, proto jsem se nedal odradit jeho až nepřiměřeně vysokými nároky a podporoval jsem jeho úsilí. Některé mé kolegy však vysoká náročnost ministra deprimovala.

Když do resortu přijde nový ministr, vždy vzniká otázka případných změn jeho náměstků. Netušil jsem, že do těchto změn budu zainteresován právě já. Bylo to však až dva roky po Vajnarově příchodu na ministerstvo.

Prvním náměstkem ministra byl generál Ján Kováč, který převzal funkci v roce 1979 po generálu Hanuliakovi.

Generál Kováč předtím pracoval ve funkci krajského náčelníka v Bratislavě a později řídil 12. správu FMV. Byl to tedy zkušený a organizačně schopný člověk. V Bratislavě znal hodně lidí a mnozí znali jeho. Měl zde také hodně soukromých zájmů. Považoval tedy za vhodné, aby mne v práci neustále usměrňoval.

I když jsem Kováčovy operativní schopnosti uznával, nebyl jsem ochoten takové „dálkové řízení“ přijmout, zejména když jsem podléhal přímo ministrovi, dokonce dvěma ministrům. Navíc jsme se povahově dost lišili. Byl jsem jistě mnohem méně rozšafný a víc rezervovanější. Pak nadešel čas, kdy jsme si naše vztahy museli vyjasnit. Otevřeně jsem mu řekl, že jeho doporučení a rady nemohu použít. Jsme dva různí lidé, proto i naše přístupy budou různé. Vyjádřil jsem rovněž přesvědčení, že doba se mění ve prospěch mých představ o tom, co krajský náčelník smí a co musí.

Bylo to dost nepříjemné a snad i troufalé, protože generál Kováč měl tehdy v resortu autoritu. Předešel jsem tak ale mnohým pozdějším nedorozuměním.

Po tomto rozhovoru vznikl mezi námi vztah vzájemného respektu. Kováč pochopil, že při zajišťování svých zájmů v kraji se bude muset obejít beze mne. Naše vztahy ochladly ještě více, když jsem odmítl „tichou cestou“ řešit dopravní havárii, kterou v Bratislavě způsobil jeho syn, a trval jsem na důsledném vyšetření nehody včetně krevní zkoušky. Ještě vážnější problémy však vznikly, když aktivita Správy při vyhledávání různé trestné činnosti hospodářského charakteru a spekulace narážela na soukromé styky J. Kováče s osobami, které páchaly trestnou činností. Z jeho situace jsme neměli radost. Způsobovala nám problémy, ale naši profesionální etiku jsme porušit nemohli.

Poslední kapkou, která znamenala odchod generála Kováče z funkce, byl případ Babinský. Vztah Kováče k němu byl kamarádský. Kováč byl náruživý myslivec a měl rád společnost.

Krátce před zatčením Babinského mě pozval na ministerstvo a důrazně upozornil, že Babinského styky vedou hodně vysoko. Abych si dal pozor. Má prý informace o zvýšeném zájmu mého útvaru o Babinského činnost.

Prý si stěžují Janza, Colotka, Chňoupek a další. Odvětil jsem, že tyto osoby jistě nejsou předmětem zájmu Bezpečnosti.

Během rozhovoru sekretářka Kováčovi oznámila, že volá pan Babinský. Kováč přepnul telefon na hlasitý příjem. Nechtěl zřejmě ve mně vyvolat dojem, že v této věci něco přede mnou tají.

Janko, tí bezpečáci zasa rýpu okolo mňa, prosím ťa, pozri sa na to.

Neviem o tom nič, je to samozrejme slovenská záležitosť.

Ale len sa, prosím ťa, poďivaj.

Tak dobré, ale neviem, či v tom niečo môžem urobiť, keď je to tam u vás.

Kováč zůstal po telefonátu v rozpacích. Ale nepožádal mne, abych ve věci cokoli podnikl.

Rozober sa v tom sám, to je tvoja záležitosť, – uzavřel náš rozhovor. Jak jsem se „rozobral“, jsem již uvedl.

V listopadu 1985 odvolala vláda generála Kováče z funkce. Do této záležitosti jsem nebyl zainteresován a neměl jsem na věci osobní zájem, ani dojem, že by se mě to týkalo.

A týkalo. Znamenalo to pro mne kádrový pohovor. Ministr Vajnar mi nabídl funkci svého prvního náměstka.

Protože V. Vajnar byl člověk věcný, i pohovor se vedl v tomto duchu. Krátce mi vysvětlil, proč podal návrh na odvolání generála Kováče. Byla to nespokojenost s koncepčním řízením úseků, za něž odpovídal. O Babinském ani slůvka.

Bez ohledu na to, že se o ztrátě důvěry ke Kováčovi v bratislavských politických kruzích hlasitě hovořilo, přijal jsem Vajnarovo vysvětlení. S Vajnarovou představou o jeho záměrech v resortu jsem byl ztotožněn, a tak jsem neměl profesionální důvod ministrovu nabídku nepřijmout, třebaže jsem věděl, že mi to připraví spoustu starostí.

Netrápil jsem se touhou po vyšší funkci ani po hodnosti, pro kterou se chodilo do Prahy. Svých záměrů v Bratislavě jsem ještě zdaleka nedosáhl. Měl jsem dostatek prostoru pro vlastní tvořivou činnost v řízení Správy a také oceněné výsledky. Ještě v roce 1983 mě prezident jmenoval do hodnosti generála, a tak jsem od navrhované funkce povýšení již neočekával.

Společnou práci s V. Vajnarem na ministerstvu jsme začali vlastně ještě před mým jmenováním do nové funkce. Koncem října jsem se již zúčastnil jednání ministra s generálem Czesławem Kiscakem, který v Praze vedl delegaci ministerstva vnitra PLR.

Bylo to poučné jednání. Ministr Kiscak nám vysvětlil politickou situaci v PLR i hlavní úkoly jejich ministerstva vnitra.

Rekapitulovat hospodářskou a politickou situaci v Polsku koncem roku 1985 zřejmě není nutné. Spíše se chci zmínit o dojmech, které jsem měl ze setkání s generálem Kiscakem.

Především šlo o to, že pokus generála Jaruzelského stabilizovat hospodářství a politickou scénu v Polsku mocenskými prostředky nemělo úspěch. Nebylo dosaženo konsolidace hospodářství a Solidarita nebyla poražena ani mocensky, ani politicky. Církev, respektovaná vedením polského státu a také Solidaritou, byla jakýmsi arbitrem. Udržovala styk s vedením státu na úrovni nejvyšší hierarchie, ale „dole“ svým vlivem podporovala činnost Solidarity. Vše směřovalo k politickému rozuzlení. Z vystoupení generála Kiscaka jsem měl dojem, že z mocenských pozicí chtějí vytěžit jistý politický kapitál a do voleb vytvořit koalici s dalšími politickými stranami, pomocí které by si polští komunisté po předpokládaném volebním vítězství koalice zachovali v zemi rozhodující politický vliv. Postup se mi zamlouval.

Z jednání vyplynulo, že naši polští partneři měli zřejmě dostatek zpravodajských možností, aby mohli usilovat o takový cíl. Při jednání se však snažili o rozvinutí vzájemné operativní součinnosti ve zpravodajské práci proti Solidaritě. Předpokládali, že bychom jim mohli pomoci využitím našich možností v prostředí Charty 77. Chtěli, abychom připustili zpravodajsky kontrolované styky Charty se Solidaritou.

Nedohodli jsme se. Neměli jsme zájem připustit, aby Chartu školila Solidarita v konspirační práci, v níž zejména některé skupiny Solidarity dosahovaly již slušnou úroveň, jak vyplynulo z informací polských partnerů. Byli jsme pouze pro to, aby naše součinnost v této

záležitosti zůstala na úrovni vzájemné výměny informací. Byl to jediný sporný bod našeho jednání. V dalších oblastech součinnosti rozvědek i kontrarozvědek jsme se dohodli.

V souhrnu lze tedy říci, že „jednání proběhlo v ovzduší soudružské otevřenosti a byly projednány otázky zajímavící obě strany“.

Funkci náměstka ministra jsem převzal velice rychle. Osobně jsem převzal pár dokumentů z trezoru. Kováč mi ochotně vyložil svůj pohled na problémy ministerstva i vlastní práce. Zrekapituloval osudy svých předchůdců a rozloučil se slovy:

— Stolička, ktorú ti odovzdávam, je horúca. Nezávidím ti ju. Ešte nikomu nepriniesla šťastie.

Měl pravdu. Jeho slova mne však tenkrát neznepokojovala, štěstí jsem nehledal. Plnil jsem svou povinnost a hledal poznání.

Celý proces přejímání funkce byl zjednodušen tím, že současně se změnou prvního náměstka připravil ministr i nové rozdělení kompetencí svých náměstků v řízení jednotlivých správ ministerstva. Po Kováčovi jsem vlastně přebral pouze jeden operativní a jeden technický útvar.

Krátce po převzetí funkce mne s ministrem přijal G. Husák. Nebylo to protokolární setkání, spíš jako projev přízně.

Jeho řeč vyjadřovala ke mně důvěru, jakož i dobrou informovanost o poměrech v resortu. Měl jsem dojem, že můj profesionální přístup k práci mu bude vyhovovat. Žádal mne, abych si zachoval osobní nezávislost a nezapojil se do žádné skupiny se sklonem k politikaření. Nikoho nejmenoval. Později jsem pochopil, co tím mínil. Proto, když jsem se pak při vykonávání své funkce stýkal s více politiky, držel jsem se Husákovy rady. Nebylo to pro mne příliš těžké. Takový přístup konec konců odpovídal mé povaze.

Snad vzpomínka na jednání s delegací polského ministra vnitra, snad články z novin o poradcích KGB nebo „semtexové vůdů“ v rozhlasovém podání vrátily mé myšlenky k mezinárodním stykům a ke koaličním vztahům ministerstva vnitra. Náležely k principům činnosti SNB.

Není snad nezbytné dokazovat, že tyto vztahy a styky měly ideologický i politický základ. Spíše se chci zmínit o skutečnosti, že měly také praktický, odborný význam. Konec konců v rámci atlantické aliance vše fungovalo podobně. Jenom snad s menším zdůrazňováním „ismů“. Základní formou koaliční součinnosti byla vzájemná výměna informací rozvědek a kontrarozvědek v oblastech dohodnutých mezi jednotlivými ministerstvy. K problematikám celokoaličního významu byly vytvořeny i společné banky informací.

Přímou operativní součinnost vyžadovala opatření, která bylo třeba přijmout v souvislosti s působením kádrových rozvědků protivníka v diplomatických funkcích v Praze. Ti často operovali i na území jiných států koalice. Důležité byly také poznatky o kontaktech našich občanů s cizími zpravodajskými službami v Bulharsku, Maďarsku, Polsku a v NDR.

Další oblastí spolupráce byla zpravodajská technika. Vyměňovali jsme si vzájemně výsledky výzkumu a vývoje techniky, půjčovali vzorky.

Projevem koaliční součinnosti byl Aparát koordinace radiokontrarozvědných služeb v Praze. Byl to řídicí a výkonný orgán, který pro svou agenturu zajišťoval na území států Varšavské smlouvy vyhledávání, zaměřování a monitorování radiových vysílání cizích zpravodajských služeb. Úkoly radiokontrarozvědky vyžadovaly propojení národních kontrarozvědných služeb do systému.

Aparát koordinace organizoval také technický rozvoj prostředků radiokontrarozvědky. V rámci těchto úkolů FMV zajišťovalo zejména vývoj systému počítačového zpracování a přenosu informací zjištěných radiokontrarozvědkou (úkol LOGIKA).

Vztahy mezi ministerstvy jednotlivých států Varšavské smlouvy upravovaly meziresortní dohody a součinnostní protokoly. Na jejich zabezpečení v Praze pracovali pracovníci bezpečnostních orgánů. Obdobně naši lidé pracovali v zahraničí.

Není třeba nikoho příliš přesvědčovat, že součinnost FMV a KGB byla ze zmíněných vztahů nejintenzivnější a obsahem i formou se od vztahů s ostatními koaličními partnery výrazně odlišovala. Byla zde větší otevřenost a častěji se prováděly společné operativní akce.

Na FMV pracovala skupina pracovníků KGB. Jejich vedoucí představitel měl svou pracovnu přímo na ministerstvu a další pracovníci byli rozmístěni na jednotlivých správách. Měli přístup ke všem důležitým informacím. Musím však uvést, že tito lidé neměli vůči ministerstvu a jeho funkcionářům žádnou rozhodovací pravomoc nebo statut poradců. Myslím si, že základní linie, s níž pracovníci KGB v letech, o nichž píší, přijížděli do Prahy, obsahovala příkaz nezasahovat do kompetencí funkcionářů FMV. Netvrdím, že v minulosti to nebylo jinak.

Požadavky, s nimiž se vedení KGB obracelo na vedení FMV prostřednictvím svého představitele, byly vždy formulovány velmi diplomaticky.

„Vedení KGB prosí o posouzení možnosti...“

Musím říci, že pokud ministr takový požadavek postoupil mně, přístupoval jsem k němu skutečně tak, jak byl formulován. Samozřejmě, pokud požadavek nebyl v rozporu s našimi zájmy a odpovídal možnostem FMV, vydal jsem pokyn k jeho splnění. Vyskytly se i takové případy, kdy to nešlo. Mezi mnou a představitelem KGB byla úplná otevřenost. Cítil jsem jeho plný respekt vůči mé funkci a odpovědnosti.

Obsahem spolupráce s bezpečnostními službami zemí mimo rámec Varšavské smlouvy byla hlavně naše materiální výpomoc a příprava lidí. Protože naše možnosti, které se vytvářely zejména přezbrojováním SNB novou technikou a vyřazováním techniky staré, se poměrně rychle vyčerpaly, v osmdesátých letech šlo hlavně o přípravu lidí v institutu v Zastávce u Brna. To se později stalo důvodem pro domněnky, že v tomto institutu se připravují teroristické skupiny. Jelikož mně institut podléhal, vím zcela přesně, že tyto domněnky neměly reálný základ. Nehorázností byla také úvaha, že FMV se podílelo na teroristickém útoku proti letadlu v Lockerbie. Z celé té spekulace je pravdou pouze to, že výbušnina semtex byla vyrobena v Československu a že byla prostřednictvím zahraničního obchodu vyvezena do zahraničí. Faktem je, že semtex, na rozdíl od jiných plastických trhavin, nebylo možné zjistit používanými kontrolními technikami.

Kontakty FMV s bezpečnostními službami rozvojových zemí a s Frontou osvobození Palestiny měly, přirozeně, největší význam politický. Zúčastnil jsem se většiny jednání s delegacemi těchto bezpečnostních služeb. Zprávy o dnešním politickém vývoji v některých z těchto zemí vyvolávají ve mně vzpomínky na tato jednání.

V lednu 1979 jsem se v Hanoji zúčastnil jednání delegace FMV s vedením vietnamského ministerstva vnitra. Naši delegaci vedl ministr Obzina. Bylo to bezprostředně po vstupu vietnamských vojsk do kambodžského Phnompenhu. V předvečer válečného konfliktu Vietnamu s Čínou.

Z hanojského pobytu vyplynulo zajímavé poznání.

Země byla hospodářsky v bídném stavu. Masové převýchovné tábory na jihu svědčily o obrovských politických i sociálních problémech. Hrozila nová válka se silným sousedem. Přesto vietnamští představitelé vystupovali značně sebevědomě a odvážně.

— Vždyť již koncem prvního tisíciletí Ngo Quyen porazil čínská vojska, porazili jsme Japonce, Francouze i Američany. Proč bychom neměli zvládnout i to, co nás čeká? – vysvětloval můj partner. – Ovšem s vaší materiální pomocí, – dodal.

Neodporoval jsem. Vážil jsem si člověka, který prožil to, čeho jsem byl já ušetřen. Ztěží by pochopil, že v míru se kóty nezřídka dobývají obtížněji než ve válce. Vývoj Vietnamu, zejména po roce 1986, to zcela potvrdil.

Vietnam měl v té době v jihovýchodní Asii velké ambice a také my jsme se snažili posílit vliv koalice v této oblasti. Vietnamským partnerům jsme poskytli vše, co jsme poskytnout mohli. Materiál, informace i morální pomoc. Vadilo nám tehdy, že vztah koalice k Vietnamu nebyl příliš koordinován.

Druhá vzpomínka se přesunula za oceán, do Nicaraguy. V roce 1983 jsem se v Managui zúčastnil jednání delegace FMV s vedením ministerstva sandinovské bezpečnosti. I tentokrát naši delegaci vedl ministr Obzina. Jednání, pokud šlo o naši pomoc nikaragujským partnerům, nebylo složité. Opět se jednalo o materiál a školení. Co bylo v našich silách, to jsme jim poskytli. Jediným, zato však principiálním sporným bodem byly odlišné názory na některé otázky týkající se hodnocení politické situace a další politiky sandinovců.

K překvapení komandanta Tomáše Borgeho a dalších vedoucích funkcionářů sandinovské bezpečnosti vyjádřil Obzina názor, že jejich nejbližším politickým cílem nemůže být socialismus, nýbrž jistá forma lidové demokracie. Jejím smyslem by mělo být upevnění revoluce širokou politickou základnou. Vycházel z hodnocení nikaragujské ekonomiky a stavu společnosti.

Sandinovští funkcionáři tehdy pojem socialismus vnímali jako politiku národního a sociálního osvobození, jako protiimperialistickou politiku. Oponovali mu tím, že vzdát se politického hesla „za socialismus“ bez ohledu na hospodářskou či společenskou realitu je pro ně nepřijatelné. Jejich důvody měly silný emocionální náboj, což v té době bylo zcela pochopitelné. Byli přesvědčeni, že pokud se jim podaří vyhnout přímé americké agresi, nemohou být poraženi.

Později ministr vnitra Kuby, komandant revoluce Ramiro Valdés Menéndez, kterého Obzina o hodnocení situace v Nicaragui informoval, s Obzinovým názorem v zásadě souhlasil. Poznamenal však, že jeho slova sotva mohli v Nicaragui správně pochopit. Dnes, po porážce sandinovců, je jasné, že Obzina měl pravdu.

Nějak jsem si příliš zavzpomínal na mezinárodní vztahy. Není to však nostalgie. Tyto vztahy měly především značný politický význam, poněvadž ministři vnitra byli obvykle velmi blízkými spolupracovníky prvních mužů většiny zemí, s nimiž jsme v té době udržovali důležité politické vztahy a měli jsme zájem o jejich rozvíjení. Pro mne osobně tyto vztahy znamenaly prohloubení poznání o vztazích ideologie, politiky, světa a jeho vývoje. Vráťím se však k realitě roku 1985, kdy jsem se opět dostal do Prahy a k problémům ministerstva vnitra.

O tomto ministerstvu se toho napsalo již hodně. Orwell by je snad nazval ministerstvem strachu. Žádný epiteton ornans. O získání vlivu na tento resort byl nicméně velký zájem a v poslední době je v této souvislosti dost přímých i nepřímých, otevřených i zákulisních bojů a tahanic. Hodně lidí nezná jeho anatomii. Představím tedy FMV tak, jak fungovalo v roce 1985, i když od té doby se navzdory několika reorganizacím příliš nezměnilo a ani změnit

nemohlo. Nemáme-li ovšem na mysli různé změny v podřízenosti, změny názvů a kádrové změny. Technologie každé profese má své konstanty, i když se změní nepřítel.

Na Federálním ministerstvu vnitra bylo jakousi tradicí, že ministr mimo štábních útvarů (legislativa, centrální analytika, kádrovka, inspekce, mezinárodní styky, mobilizační úkoly, různé koordinační a koncepční útvary pro řídicí činnost ministra) přímo řídil také 1. správu SNB. Byla to rozvědka, která získávala zpravodajské informace zejména z politické a vědeckotechnické oblasti. Jejím úkolem bylo také v zahraničí pronikat do různých institucí i do řídicích struktur cizích zpravodajských služeb, a tak napomáhat kontrarozvědné práci. Ministr dále řídil 5. správu SNB. To jest operativní a fyzickou ochranu členů předsednictva ÚV KSČ a čelních ústavních činitelů.

Po změně, kterou ministr provedl koncem roku 1985, si navíc podřídil také 6. správu SNB, která nasazovala a vytěžovala zpravodajskou techniku, zajišťovala prověrku korespondence a řídila radiorozvědnou a radiokontrarozvědnou činnost. Do přímé ministrovky kompetence patřila i 12. správa v Bratislavě. Byla kompletně vybaveným kontrarozvědným útvarem s úsekem operativy, analytiky, zpravodajské techniky i sledování.

Mně jako svému prvnímu náměstkovi uložil odpovědnost za 10. správu s náplní kontrarozvědné práce pro ochranu státu před podvratnou činností a za „správu pro kontrarozvědnou ochranu ekonomiky“.

Podstatnou část mé odpovědnosti však tvořily útvary vědeckotechnického zabezpečení činnosti rozvědky a kontrarozvědky.

Šlo o tyto útvary:

Technickou správu FMV – útvar technického rozvoje zpravodajské techniky, Správu spojení, Zvláštní správu FMV a nakonec Správu vývoje automatizace FMV, která odpovídala za technické a programovací práce spojené s využitím výpočetní techniky v resortu a zajišťovala provoz centrálního výpočetního střediska ministerstva.

Měl jsem na starosti také Vysokou školu SNB (fakulta StB, fakulta VB, fakulta ochrany státních hranic, fakulta vyšetřování a ústav zahraničního studia).

Náměstek ministra generál Ladislav Hrušecký odpovídal za činnost 2. Správy, hlavního gestora kontrarozvědné práce proti cizím zpravodajským službám, a 3. Správy – vojenské kontrarozvědky. Dále Hlavní Správy pohraniční stráže a ochrany státních hranic a Správy vojsk FMV. Konečně pak Správy pro politicko-výchovnou práci v resortech ministerstva vnitra.

Náměstek ministra generál Rudolf Šubrt dostal 4. správu SNB, která zajišťovala sledování zpravodajsky kontrolovaných osob a objektů. Řídil také Správu vyšetřování StB. Odpovídal i za Ekonomickou správu FMV a za Správu hospodářského zabezpečení FMV.

Náměstkovi ministra plukovníku Pavlu Váňovi (později jmenován do generálské hodnosti) byla podřízena Federální správa veřejné bezpečnosti, Správa pasů a víz a letka FMV.

Za činnost Zdravotnické Správy, nemocnice FMV, Správy vrcholového sportu a stavební výroby FMV odpovídal náměstek generál Jiří Šilhavý.

Tato hrubě nastíněná struktura útvarů FMV se konstitovala kolem roku 1974, kdy došlo k rozdělení kontrarozvědky na tři samostatné útvary. Z významnějších změn v období let 1974-1988 se zmíním o zřízení a později zrušení 13. Správy FMV, analyticko-informačního a evidenčního centra Státní bezpečnosti. Dále o zřízení 14. Správy SNB pro boj proti terorismu. Tuto správu ministr zrušil právě v souvislosti se změnami na konci roku 1985. Tehdy operativní část Správy včlenil do 2. Správy a zásahová jednotka – odbor zvláštního určení – přešla do podřízenosti Správy vojsk FMV. V roce 1977 vyčleněním výzkumného ústavu ze 6. Správy

vy vznikla Technická správa FMV. Útvar zajišťující politickovýchovnou a propagační činnost prošel asi dvěma většími reorganizacemi.

Organizační struktura ministerstva a způsob řízení jeho útvarů vyjadřovaly již před změnou kompetencí náměstků ministra zájem o decentralizaci kontrarozvědky. Kompetenční změny v roce 1985 znamenaly ještě větší posílení této tendence.

Množství informací z oblasti mezinárodní i vnitřní politiky, z hospodářské sféry a i ze společenského života, včetně jeho ekologických problémů, které bezpečnostní služby mají, a vliv, jaký ve státě získávají, vždy dřív nebo později vyvolají ve vládnoucích kruzích klasickou otázku: *Quid custodiet ipsos custodiet?*

— Kdo hlídá hlídače?

Taková otázka je jistě na místě. I když předpokládáme, že bezpečnostní služby informují vládnoucí politické kruhy objektivně, není jisté, zda ze získaných informací činí stejné závěry nebo zda se vždy ztotožňují s rozhodnutími politického vedení. Zda svými informacemi nepřednostňují některé politické strany nebo skupiny lidí ve vládnoucí straně. Nebezpečí zneužití moci je reálné. Žádný stát, ať je budován na jakýchkoli základech, se před takovou možností nemůže cítit zcela bezpečně.

Jistě máme ještě všichni v paměti aféru Watergate nebo novější Irangate, nebo úplně nejnovější podezření a odhalení kolem CIA. Další na svá odhalení teprve čekají. Méně známý je případ ještě z roku 1927, který se stal ve Velké Británii, kde lord Davidson, vedoucí představitel britské konzervativní strany, založil zpravodajsko-operační skupinu proti Labour party. Příkladů je hodně.

Když se mluví o zneužití bezpečnostních služeb, vzniká jistá náchylnost vztahovat tento problém na záležitosti vnitrostátní politiky. Je to vysvětlitelný, leč nesprávný přístup. Mezinárodní a vnitřní politika vychází přece z jednoho základu a etické principy nelze dělit na vnitřní a vnější.

Obvykle se v činnosti bezpečnostních služeb státu zdůrazňuje obranná či ochranná úloha. Ve skutečnosti jde nejen o obranu, ale čím dál tím víc o prosazování politických zájmů státu doma i v zahraničí a v podstatě o přímý podíl „speciálních služeb“ na tvorbě politiky. O takové úloze KGB i CIA se toho napsalo již hodně. V britských novinách jsem dokonce četl parafrázi, podle níž CIA neznamená Central Intelligence Agency, ale Committee for Intervene Anywhere – Výbor pro intervenci kdekoliv. Obdobných příkladů v historii CIA existuje bezpočet. I příkladů pro Orwellův *Doublespeak*. V jazycích národů i v esperantu. Vzpomínám si na Pána světa od Emila Vachka z roku 1925, dílo nikoli tak utopické, jak se zdá.

Je logické, třebaže paradoxní, že v silně centralizovaných systémech je tento problém ještě víc aktuální.

V takových podmínkách vznikají ještě další nebezpečí. Vzniká tendence interpretovat informace tak, aby vyhovovaly uchu vládnoucích míst. Důvody jsou v patologické náchylnosti k sebeklamu ve vládnoucí struktuře centralizované moci.

Snahy čelit potenciálním nebezpečím, která vyplývají z možného zpolitizování bezpečnostních služeb v prospěch té či oné politické síly, vedou ke vzniku nejrůznějších kontrolních systémů, vedou k opakovaným reorganizacím nebo ke kádrovým změnám. Zpravidla je to spíš na úkor akceschopnosti bezpečnostních služeb než pro spolehlivé vyloučení možnosti jejich politického zneužití.

O poválečných vztazích KSČ a StB se tvrdilo, že deformace zákonnosti s tragickými následky byly důsledkem „vymknutí se“ Státní bezpečnosti z kontroly KSČ.

O politické pragmatičnosti takové nepravdy nemůže být pochyb. Přesto v pozadí odporu proti centralizaci zpravodajských služeb byl nezřídka právě tento argument.

Dostala se mi do rukou Dolejšího Analýza. Žádný moták. Manželka mi ji přinesla při své návštěvě. Nevím, zda se mám nad ní smát, nebo se zamyslet. Pro pobavení je málo originální. To Vachkův Pán světa je neporovnatelně lepší. Ovšem, v roce 1925 ještě MOSSAD neexistoval. Fantastické představy o tajných lóžích, které tvoří dějiny, nebyly méně sugestivní.

K vážnému zamyšlení ovšem Analýza určitě je. I když, nebo právě proto, že se vlastně od jiných, stejně nepodložených hypotéz o pozadí zrodu dnešní reality svou hodnotou a možná i účelem neliší.

V lidech se ale v důsledku této neodpovědnosti prohloubil nedobří pocit, že jejich život je režírován z pozadí nejrůznějšími tajnými lóžemi a komploty zpravodajských služeb. Je to nepříjemný pocit, působí jako katalyzátor nejistoty a strachu v lidech. A strach je zdrojem iracionálního chování, často s tragickými následky.

Doufám, že dosavadními a dalšími řádky nepřispějí k těmto nesprávným pocitům. Věřím, že strach a poznání jsou nepřímě úměrné. Chci přispět k poznání. Zpravodajské služby zmo- hou hodně, ale logiku dějin zvrátit nemohou.

Odkládám tedy Dolejšího Analýzu a pokračuji ve vzpomínkách na skutečné události.

V době mého návratu na ministerstvo se ministr snažil především o zvýšení výkonnosti kontrarozvědky, o vytvoření efektivního automatizovaného informačního systému Státní i Veřejné bezpečnosti a o reorganizaci politickovýchovného aparátu SNB.

Ministrovým záměrům jsem rozuměl. Jejich podstatná část se přímo dotýkala i mé nové práce. Byly to však úkoly, které kromě velkých finančních zdrojů vyžadovaly také změny ve výběru a přípravě lidí. Jejich řešení naráželo i na organizační stereotypy a na různé pohledy zainteresovaných lidí.

Generál Hrušecký dostal nevděčný úkol vypracovat návrh na reorganizaci politickovýchovného aparátu. Hračka. Nakreslit kulatý čtverec. Vždyť se jednalo o podstatnou redukci aparátu, a to je vždy problém. Zvláště když tentýž aparát má s tím vyslovit souhlas.

Oddělení je proti, republiky jsou proti, – postěžoval si, když jsme se setkali.

Máš za sebou ministra, – poznamenal jsem.

Viš, co je mně to platné, – odpověděl a pokračoval v kreslení kulatého čtverce.

Vztahy oddělení a ministerstva v té době nebyly jednoduché. Vztahy federálu a republik nebyly jednoduché nikdy. Byly dány osobami i systémem. Důležitou roli hrálo i postavení ministra u generálního tajemníka.

Ministr Obzina byl silná politická osobnost, a třebaže vedoucí oddělení Eugen Turzo dovedl také tvrdě stát za svým názorem, ministr nakonec své záměry pokaždé prosadil.

Nepochyboval jsem o tom, že Vajnarova pozice u generálního tajemníka byla dobrá, proto mne dost překvapovalo, že s prosazením některých svých záměrů měl na oddělení problémy, i když do čela oddělení přišel po Turzovi Vladimír Blechta, mnohem méně průbojný člověk. Mělo to však svou logiku. Blechta byl málo rozhodný a při řešení problémů se snažil dosáhnout konsensu všech. To však u složitých otázek bývá málokdy možné, a tak se o návrzích jednalo do nekonečna. Velmi degradující situace vznikla pro ministra po výměně G. Husáka M. Jakešem, kdy na ÚV neprošel ani jeho návrh na obsazení funkce svého náměstka. To již v čele oddělení stál Rudolf Hegenbart.

Oddělení se snažilo posilnit svou roli v bezpečnostní politice i ve vztahu k FMV. Snahy oddělení nebyly na ministerstvu přijaty bez problémů a autorita oddělení značně poklesla, zejména v důsledku zřejmě nepřipravenosti pracovníků oddělení plnit úkoly, o které Hegen-

bart usiloval. Ale také kvůli jeho vlastním kádrovým zásahům, které se mu příliš nepovedly. Na správách ministerstva i v Hlavním výboru KSČ na FMV byl postup oddělení otevřeně kritizován a od některých jeho opatření se distancoval Hlavní výbor.

Jak by ne, když se od výboru žádalo doporučující stanovisko až po schválení kádrového opatření předsednictvem ÚV. V tom lepším případě bylo žádáno před zasedáním předsednictva, ale to se nerespektovalo.

Vzpomínám si na jedno ze zasedání předsednictva Hlavního výboru KSČ na FMV.

Soudruzi, máme se vyjádřit k návrhu na ustavení soudruha K. do funkce náčelníka 5. Správy.

Musím říci, že o tomto kádrovém řešení jsou mezi lidmi na správě pochybnosti. Soudruh K. bývá opilý a nemá na takovou funkci dostatek zkušeností. Vždyť nejvyšší funkce, kterou dosud zastával, byla náčelník okresní Správy, – vyjádřil se jeden z členů výboru.

Soudruzi, my víme, že soudruh K. má jisté problémy, ale přesto má důvěru vedení strany, proto byl návrh již na včerejším předsednictvu ÚV schválen.

?!

Předsedající ukončil trapnou situaci:

— Navrhují rozhodnutí předsednictva ÚV vzít na vědomí a vyjádřit nesouhlas s postupem, jenž odporuje zásadám stranického projednávání kádrových návrhů.

Přijato!

Zkrátka, autorita oddělení na ministerstvu „narůstala“ volným pádem.

Problémy vztahů mezi federálem a republikami měly kompetenční charakter.

Federální ministerstvo vnitra nezakrytě sledovalo tendenci k unitárnímu řízení SNB. Argumentovalo se hlavně snížením administrativy v činnosti sboru, lepším využitím financí a celkovým zracionalněním řízení. Republiková ministerstva však důsledně trvala na respektování svých kompetencí. Na českém ministerstvu ještě víc než v Bratislavě.

Tyto spory se netýkaly Státní bezpečnosti, která s výjimkou krátkého pokusu počátkem sedmdesátých let byla řízena unitárním způsobem. Diference vznikaly v otázkách koncepčního řízení VB. A také při pokusech integrovat systém finančního, zdravotnického a materiálního zabezpečení. Spory byly občas velmi ostré. Argumentovalo se z obou stran, uváděla se ústava a kompetenční zákon; když byly již všechny sporné paragrafy vyčerpány, padl na stůl prostý argument:

— Prečo by som si mal ísť po výplatu do Prahy?

A bylo to!

Je však nutno říci, že tyto diference se netýkaly vztahu Veřejné a Státní bezpečnosti, ani principu jednoty SNB, tak jak byl vyjádřen tezí: „Mezi Státní a Veřejnou bezpečností neexistují žádné rozdíly v politických přístupech a rozdíly jsou čistě profesního charakteru.“

Tento princip měl velký mocenskopolitický význam a je pravda, že Veřejná bezpečnost byla na několika úkolech StB zainteresována. Vzniklá struktura řízení krajských a okresních správ dala organizační základ součinnosti mezi oběma složkami. Avšak představa, že by ve většině okresů mohla zpravodajskou činnost Státní bezpečnosti nahradit Veřejná bezpečnost, se ukázala jako nereálná.

To ale nebyl hlavní problém, který stál v cestě snahám o zvýšení výkonnosti kontrarozvědky. Mnohé šlo na účet již samého rozdělení kompetencí a organizačního uspořádání. Paradoxní situace. Různými koordinačními směrnicemi, pokyny a komisemi jsme se s generálem Hrušeckým marně snažili vyřešit to, co bylo záměrně vytvořeno. Přitom bylo skutečně co

řešit. Stávající organizace kontrarozvědky způsobovala velký rozptyl sil a někdy i zpravodajské zmatky překrýváním zájmů jednotlivých útvarů.

Přes vážnost situace ani tento systémový problém nebyl pro zvýšení výkonnosti rozvědky určujícím problémem. O všem rozhodují kádry!

Problém tkvěl ve větší hloubce než v kádrových změnách a rezervách. Byla to opět systémová záležitost. Systém výběru a přípravy lidí pro analytickou a operativní práci? Důležité, ale obávám se, že problém byl ještě hlouběji. „Kádry rozhodují o všem“ – znamená systém v lidech.

Netýkal se pouze resortu.

Ve své funkci jsem často zastupoval ministra na zasedáních vlády. Byl jsem členem Vládního výboru pro obranný průmysl, členem Vládní havarijní komise a řídil jsem Komisi pro ochranu státního tajemství. Poznal jsem hodně lidí, kteří řešili problémy našeho hospodářského a společenského života. Nebyli to nekompetentní lidé, a přesto měli problémy s účinností své práce.

Často jsem měl dojem, že rovnice svých problémů nedovedou řešit proto, že konstanty, které v řešení musí respektovat, jim v tom brání. Byl to zvláštní pocit. Připadali mi jako lékaři, kteří znají diagnózu pacientovy nemoci i léky, které by mu snad pomohly, ale bohužel jsou pro pacienta kontraindikované.

Rozpor mezi poznáním technokratického postupu řešení společenských problémů a politickou nepřijatelností jednoho z možných postupů není ničím neobvyklým. Politika je důležitý faktor při rozhodování. Neobvyklá však byla míra tohoto rozporu.

Ještě závažnějším faktorem byla reakce lidí na problémy vlastní práce. Za normálních okolností by člověk, který při uplatňování odpovědnosti nemůže prosadit svůj názor, měl odpovědnost přenechat jinému. Jenomže to se u nás, až na zcela ojedinělé případy, nedělalo. Převládal názor, že je lépe být z funkce odvolán, než sám odejít. Není těžké vypátrat rodokmen tohoto syndromu. Ve funkcích na různých úrovních skutečně zůstávali lidé frustrovaní, s odlišnými oficiálními a soukromými názory. Stav neupřímnosti lidí k vlastnímu konání narůstal. Koncem osmdesátých let dosáhl masového charakteru. Byl to patologický odraz systému v nás.

Přesto, že jsem byl zástupcem „ministerstva strachu“, lidé, kteří se mnou jednali nebo se se mnou prostě stýkali, mi své názory říkali otevřeně. Byly odlišné od oficiálních. Vybavuje se mi v mysli jeden z takových rozhovorů s člověkem zainteresovaným v ekonomické oblasti:

Ak je to tak, ako hovoríš, tak musíš odísť, – odvětil jsem mu.

To nemyslíš vážne, aké dôvody uvediem?

Osobné, rodinné, zdravotné.

Nie je to jednoduché, dostanem sa do problémov a čomu pomôžem?

Najma sebe, ale ak mám byť úprimný, ľudia ako ty by mali zostať už preto, že ich problémy trápia. Obávám sa, že mnohých to ani netrápi. Keď ľudia ako ty odídu, kto to potom změní?

Odešiel. Bylo však nemálo těch, kteří zůstali právě proto, že doufali v možnost přispět ke změně stavu.

Byl to vážný problém, dokonce klíčový. Přes všechna usnesení o kádrových rezervách „bylo lidí stále méně“, počínaje okresy až po centrum.

Byl to zajímavý důkaz známé skutečnosti, že každá, i v počáteční fázi racionální, centralizovaná moc zákonitě ztrácí schopnost vyřešit své pokračování a následnictví. Cena, kterou

národ platí za vyřešení problémů cestou centralizované moci, je ve vytvoření psychiky podřízenosti v lidech.

Stát, jenž mění lidi v trpaslíky, může mít cíle jakkoli šlechetné, ty však nemůže dosáhnout s malými lidmi. Tak to napsal J. S. Mill v Essay of Liberty ještě v 19. století.

Náš život mi čím dál tím víc připomínal spíš římský principát než socialismus. Vybavuje se mi vzpomínka na další rozhovor s mým blízkým spolupracovníkem na ministerstvu:

Hovorte, čo chcete, ale ak sa bude stále ustupovať, čo zostane zo socializmu? – namítal.

Súd'me systém podľa obsahu, a nie podľa formálnych znakov.

Akého obsahu, čo máte na mysli?

To je jednoduché, vo Švédskom kráľovstve je viac socializmu než u nás...

Můj spolupracovník byl tímto mým názorem překvapen. Vím, že si jej zapamatoval.

Takže „kádry rozhodují o všem“ – znamená míru odvahy a strachu, míru individuálního v člověku a jeho zájmu o věci veřejné, míru charakterové pevnosti lidí a jejich oportunismu.

„Flesh is weak but spirit is strong“ neznamená, že maso je měkké a vodka silná. Tělo je slabé, ale duch je silný, opakují kdesi přečteno. Ty špatné překlady teorie převzané do praxe!

Bývalé budoucí organizace

Vrátil jsem se z vycházky. Ještěže se mě v cele nemá kdo zeptat, co jsem viděl zajímavého. Na pankráckém dvorečku, kam mne denně můj referent provázel na hodinové procházce, není nic k vidění. Do tohoto dvorečka nevedou ani zamřížovaná okna cel, a tak na procházce není ani nic k slyšení.

Před časem mne referent párkrát vzal na velký dvůr (pro ty, kdo to tam znají, ten s jezír-
kem uprostřed), ale tam se obyvatelé pankrácké věznice snažili se mnou navazovat kontakt. Přirozeně, přes okno a mříže:

— ... generále, byls možná chytřej, ale Štrougal byl vychcanější, ten si ulil prachy ve Švýcarsku a teď si žije...

Taky názor.

Mé větrání na dvoře, kde byl popraven K. H. Frank, skončilo a nyní chodím po dvorečku u Sekyrárny. Tam jich byly popraveny celé stovky.

Listuji v rukopisu a zjišťuji, že jsem slíbil představit ministerstvo. Vráťím se tedy k původnímu záměru.

V roce 1986 bylo v Československu pět kontrarozvědných centrálních správ. Druhá správa, 3. správa, 10. správa, 11. správa a 12. správa.

„První mezi rovnými“ byla 2. správa. Jejím hlavním posláním bylo organizovat vyhledávání agentů cizích zpravodajských služeb a dokumentovat jejich činnost. Mezi její hlavní úkoly patřila i kontrarozvědná kontrola cizích zastupitelských úřadů v Praze s cílem odhalit mezi diplomaty kádrové pracovníky, tj. profesionály rozvědek.

Po zrušení 14. Správy, určené pro operativní i zásahovou činnost proti teroristickým skupinám, připadla operativní část této práce 2. správě.

Tato správa se podílela také na kontrarozvědné ochraně štábů a útvarů sovětských vojsk na našem území a organizovala vyhledávání signálů zpravodajské činnosti zahraničních stážístů a stipendistů v Československu.

Signálů o zpravodajské činnosti cizích rozvědek na našem území nebylo málo.

Pro podezření z vyzvědačství kontrarozvědka průběžně rozpracovávala víc než 100 případů špionáže. Šlo o naše občany i cizince. Je ovšem možné, že část těchto signálů přecenila. Ale z ověřené aktivity rozvědek získávat pro spolupráci naše občany na jejich cestách do zahraničí a dokonce i na našem území vyplývalo, že představa o několika desítkách agentů aktivně působících pro tyto služby byla reálná.

Do vzpomínek se mi vkrádá terminus technicus. Signál, prověrka signálu, rozpracování, realizace. Tyto odlišné termíny se týkají lidí až až.

Informace agenta o podezřelém chování se jeho kolegy na zahraniční služební cestě je signálem. Kam si ve svém volném čase odskočil? Za přítelem, nebo jen tak se projít? Anebo na schůzku s řídicím pracovníkem cizí zpravodajské služby?

Informace o tom, že zahraniční firma zná příliš důvěrně činnost důležitého výzkumného ústavu či výrobního podniku je signálem.

Získaná zpráva z prostředí cizí zpravodajské služby, že v jistém pražském výzkumném ústavu pracuje jejich agent anebo odhalená tajnopisná zpráva v podezřelém dopisu s podezřelou adresou jsou signály jako hrom.

Nicméně signály se musí prověřit. Založen je svazek a signál dostal jméno. ADAM nebo XAVER, fantazii se meze nekladou.

Rozpracování má dát odpovědi na otázky: Kdo? S kým? Co? Jak? Kdy? Odpovědi jsou získávány pomocí agentů, zpravodajské techniky, sledováním, analýzou.

Z operativních informací se stávají důkazy. Setkání s řídicím pracovníkem cizí rozvědky jsou dokumentována. Potvrzen pravidelný příjem radiových depeší z ústředí. Je ověřeno, že pisatelem tajnopisných zpráv je konkrétní osoba.

Realizace. Dopadnutí in flagranti při příjmu vysílání ústředny nebo při osobním styku s řídicím pracovníkem. Jsou nalezeny šifry a tajnopisné prostředky či jiné insignie. Přiznání.

Vyšetřování, soud. Případ je uzavřen. Spolu s ním i kus lidského osudu. Byl-li agent příliš významný, může dopadnout velmi špatně. Sazby za špionáž jsou vysoké. Zůstává naděje, že bývalí chleboďárci ho neopustí a v příhodné chvíli mu pomohou. K útěku. Anebo ho vymění za agenta, který byl dopaden na druhé straně. Záchránná síť patří k charakteristikám vyspělých zpravodajských služeb. Je projevem vztahu ke svým lidem, ale také ke své budoucnosti.

O dvou případech odhalených agentů PES (agent BND) a JESTŘÁB (agent CIA) jsem se již zmínil při vzpomínkách na práci na Zvláštní správě. Ještě k tomu dodám, že agent CIA JESTŘÁB byl bývalým pracovníkem československé rozvědky. Ovládal „technologii“ zpravodajské práce, proto dokumentování případu nebylo jednoduché. Během rozpracování odhalil ve svém bytě nasazenou zpravodajskou techniku, kterou kontrarozvědka aktivně využívala k prokázání jeho činnosti. Proto se muselo dokumentování rychle ukončit. Štěstí bylo, že kontrarozvědka při zásahu získala agentovy šifrovací prostředky.

V letech 1981-1982 uzavřela kontrarozvědka další případy špionáže. Akce SOKOL: Agentem byl bývalý člen KSČ, vyloučený ze strany po roce 1968. Pro spolupráci s BND jej získal jeho známý z NSR o dušičkových dnech; BND měla zájem o informace z plzeňské Škodovky.

Akce ŠVÁB byla ještě závažnější. Šlo o bývalého důstojníka. Získával pro CIA informace o letových parametrech vojenských letišť a jiné informace týkající se vojenského letectví.

V akci BABA byl uzavřen případ agenta BND, který získával informace o vojenských objektech a technice. Asi to nebylo vše.

V následujících letech kontrarozvědka odhalila další agenty cizích zpravodajských služeb. Za zmínku stojí především případ PRŮKAZ. Agent BND. Byl to navrátilce z emigrace v NSR.

V akci byly získány informace o dalších osobách podezřelých ze spolupráce s BND. Většina těchto signálů se však nepotvrdila. Snad neschopností kontrarozvědky, snad to byl podvrh. Zpravodajská hra BND. V období let 1985-1986 nebyly žádné významnější případy aktivně pracujících agentů uzavřeny. Kontrarozvědka však získala další poznatky o činnosti pravděpodobně tří neznámých agentů pracujících v prospěch CIA. K jejich odhalení zorganizovala akci TRÓJA. Byl to velmi náročný operativně analytický úkol.

Kontrarozvědka vytvořila model neznámých lidí. Jejich pravděpodobné profese, pravděpodobné doby trvání spolupráce, některá osobní data, taktéž pouze pravděpodobná. Zkrátka, těch pravděpodobných parametrů bylo až až.

Osob prověřených podle vytvořeného modelu bylo několik tisíc.

Kontrarozvědka přijala přiměřená operativní opatření k prověření hypotéz týkajících se předpokládaného spojení agentů s jejich řídicí centrálou.

Domnívám se, že výsledek nebyl nejhorsí. Na základě akce TRÓJA byl v roce 1988 odhalen agent CIA.

Pracoval v jednom severomoravském podniku na výrobu vojenské techniky (případ TOPOL). Další agent se v roce 1989 přihlásil kontrarozvědce sám (případ PRŮLOM). Odevzdal své spojovací a šifrovací prostředky. Důvody tohoto kroku ví jenom on sám. Snad psychická

únava či obava z odhalení, snad strach z úkolů, jež ho očekávaly, protože jeho možnosti směrem k FMV i k politickým orgánům byly významné. Kdoví?

Kontrarozvědka měla důvodné podezření týkající se práce agentů v oblasti vědy (akce OREL, LIMA) i ve státním aparátu. Do konce roku 1989 nebyly uzavřeny.

Důležitá a stejně nevyhnutelná byla práce při odhalování takzvaných iniciativníků. Šlo o lidi, kteří sami různými cestami nabízeli svou spolupráci cizím rozvědkám. V období let 1986-1989 projevilo takovou „loajalitu“ k republice asi 15 lidí. Jejich činnost zjistila 2. a 3. správa. Nejzávažnější z těchto případů byla nabídka posluchače Vysoké školy SNB ke spolupráci s CIA. Měl vlastně štěstí, že byl odhalen. Kdoví, kam až by došel. Pak už by to bylo horší.

Řešení případů iniciativníků byla rutinní práce a na první pohled nepatřila mezi příliš senzační. Jinak se již takový případ jeví, uvážíme-li, že za pár let se z iniciativníka může stát dobře připravený agent v důležitém postavení a jeho odhalení se stane obtížnější záležitostí. Těžší by ovšem byly i důsledky pro odhaleného agenta. U startu je pravděpodobnost „havárie“ největší. Kontrarozvědka nedosahovala nejhorsích výsledků ani při odhalování kádrových rozvědků v řadách diplomatů cizích zastupitelských úřadů. Takovým „diplomatům“ věnovala přiměřenou mimoprotokolární pozornost.

Činnost těchto lidí obsahovala na první pohled normální diplomatické úkoly. Kromě toho také hodně klamných, dezinformujících kontaktů. Jejich zpravodajské úkoly měly nezřídka význam až pro další generace. Obrazně i doslova. Ve spleti tohoto „šumu“ byly ovšem skutečné signály o jejich aktuální zpravodajské činnosti. Bylo třeba je najít. Ty nejpatrnější, jako je pozorování a fotografování různých důležitých objektů, byly nejméně nebezpečné. Důležitější bylo vyhledávání a kontrola míst pro mrtvé schránky, vytváření stykové základny pro typování možné agentury a, samozřejmě, nejzávažnějším úkolem byla účast kádrového rozvědky na spojení agentů s jejich centrálou nebo na jejich řízení.

Podezřelý diplomat to nemá snadné. Jeho telefony jsou odposlouchávány. Ani svůj byt nemůže považovat za své soukromí. Každý jeho krok je po celé týdny sledován a vyhodnocován. Každá osoba, s kterou má neprotokolární kontakt, je zaznamenána a stává se objektem zájmu kontrarozvědky. Dopustí-li se i sebemenší slabůstky nebo jestliže se taková slabost u něj třeba jen předpokládá, může od kontrarozvědky očekávat lukrativní nabídku ke spolupráci. Dostává se do složité situace. Dilematu. Vlastně dilematu na druhou. Přijmout, nebo nepřijmout? A když odmítnout, tak oznámit tu nepříjemnou skutečnost svým nadřízeným, nebo nikoliv? I v případě oznámení takové skutečnosti totiž často následuje odvolání. A je po kariéře!

Odhalený zpravodaj to již nemá lehké, zvláště když projevil určitou slabost.

Pro ilustraci uvádím, že v letech 1986-1989 kontrarozvědka odhalila na cizích zastupitelských úřadech asi 20 kádrových rozvědků a přibližně stejný počet dalších diplomatů byl ze zpravodajské činnosti podezříván.

Hlavními protivníky naší kontrarozvědky byly CIA a BND. Pro podezření ze spolupráce s těmito službami kontrarozvědka rozpracovala nejvíce signálů. Větší problémy měla v kontrarozvědné práci proti MI 6. Práci naší kontrarozvědky proti britské zpravodajské službě příliš poznamenal průnik této rozvědky do československých zpravodajských služeb. Řekl bych, že infiltrace mezi zpravodajskými službami naší koalice a MI 6 byla oboustranná, přičemž jednou byla „na tahu“ jedna strana, podruhé táhl za delší konec protivník. Příkladů je hodně.

Skutečností bylo, že v sedmdesátých letech pracoval na „anglickém“ odboru naší kontrarozvědky agent MI 6. Případ se jmenoval SUP. Důvodem spolupráce byly peníze. SUP zemřel na srdeční infarkt.

O aktivitě MI 6 směrem k Československu svědčí i pokus získat pro spolupráci československého diplomata v Kanadě a velmi vážný případ zrady pracovníka československé rozvědky, který ze své zahraniční „mise“ emigroval do Velké Británie.

Situace byla natolik vážná, že v roce 1989 ministr uložil úsek kontrarozvědky, který pracoval proti MI 6, přeorganizovat a v podstatě znovu vybudovat.

Velice významnou úlohu plnila kontrarozvědka při kontrole pohybu členů teroristických skupin přes naše území. Šlo zejména o skupiny CARLOSA a ABÚ NIDÁLA. Tito lidé přicházeli do republiky s nejrůznějšími jmény a s nejrůznějšími pasy. Carlos byl v Československu vícekrát, Abú Nidál naši zemi osobně nenavštívil.

Hloupostí největšího kalibru je představa, která byla v poslední době sugestivně naznačována, o operativní spolupráci StB s teroristickými skupinami. Každému, kdo logicky uvažuje, musí být jasné, že kdyby taková spolupráce existovala, členové teroristických skupin by se nesměli o Československo ani otřít. Cílem kontrarozvědky bylo nedopustit, aby na našem území došlo k teroristickému útoku proti jakémukoliv objektu nebo jakékoliv osobě, nebo aby teroristické skupiny takový útok z území republiky podnikly v zahraničí.

Ochrana armády a vojenských tajemství vždy patří k hlavním úkolům kontrarozvědek. V Československu ji zabezpečovala Hlavní správa vojenské kontrarozvědky – 3. správa FMV.

Mimo kontrarozvědné práce proti vojenským zpravodajským složkám cizích rozvědek plnila vojenská kontrarozvědka (VKR) také úkoly související s ochranou armády před psychologickou a ideologickou diverzí vnějšího i vnitřního protivníka.

Úkoly jednotlivých pracovišť vojenské kontrarozvědky byly diferencovány podle charakteru útvarů a štábů, v nichž tato pracoviště působila. Šlo o úkol získávat signály o závažných narušeních morálně politického stavu, o problémech bojeschopnosti útvarů, signály svědčící o úniku utajovaných skutečností až po úkoly zjišťovat signály o činnosti agentů a tyto operativně rozpracovávat.

Správa plnila důležité úkoly při kontrarozvědné ochraně generálního štábu a MNO. Byla rozpracována vážná podezření ze špionáže. Přesto, že se v posledních letech nepodařilo případ špionáže na MNO či generálním štábu prokázat a uzavřít, získané signály nebylo možno podceňovat. Nebylo to tak dávno, kdy byl na zpravodajské správě generálního štábu takový případ skutečně odhalen a pracovníci zpravodajské Správy byli soustavně předmětem intenzivního zájmu rozvědek, zejména při jejich práci v zahraničí. Ze staršího období je známý případ zrady a emigrace příslušníka zpravodajské Správy, který pracoval ve Spojených státech jako vojenský přidělenec.

Vojenská kontrarozvědka zjišťovala pokusy příslušníků armády iniciativně navázat kontakt s rozvědkami cizích států. Jen v roce 1988 bylo takových případů pět. Byli to především vojáci základní služby.

Přesvědčovat kohokoli o významu kontrarozvědné ochrany ekonomiky by bylo téměř urážlivé.

Útvary kontrarozvědné ochrany ekonomiky 11. Správy pracovaly takzvaným objektovým způsobem. Za ochranu každého resortu, počínaje ministerstvem až po důležité podniky, odpovídali pracovníci specializovaných pracovišť Správy a určených útvarů kontrarozvědky v krajích a okresech.

Jejich úkolem bylo vyhledávat signály svědčící o průmyslové špionáži, zjišťovat a dokumentovat pokusy sabotáže, informace o hrozbě vážných havárií, výbuchů a požárů v nejdůležitějších podnicích. Rovněž signály o závažné hospodářské kriminalitě.

Zdrojem informací, které správa zpracovávala, byly oficiální styky pracovníků kontrarozvědky s vedoucími funkcionáři resortů a podniků, různé oficiální dokumenty a, pochopitelně, agentura, která byla vybudována na informačně významných místech.

Kontrarozvědce nešlo o zjišťování, zda resorty a podniky plní své hospodářské úkoly nebo nikoliv, zda je výroba více či méně kvalitní, zda zahraniční obchod vůbec prosperuje. Dokonce jí nešlo ani o příčiny případných problémů.

Smyslem její práce bylo zjistit především charakter příčin těchto problémů. Určit charakter jevů a příčin. Zda jde o nedbalost nebo o úmysl. A když o úmysl, co je za ním. Činnost zpravodajských služeb, nebo zájem cizích firem, nebo jen osobní motivace konkrétního člověka? Příliš mnoho složitých otázek. Opět jeden problém – najít zákonitost v neurčitosti. Šifry všude kolem nás.

Signálů nebylo málo. Kromě několika případů špionáže a přes 30 případů úniku státního a hospodářského tajemství bylo v roce 1988 rozpracováno asi 15 signálů sabotáže a záškodnictví. Od roku 1986 vzniklo v hospodářství asi 150 úmyslně způsobených mimořádných událostí. Správa se aktivně podílela na získávání informací o zájmech a činnosti cizích rozvědek a odhalení některých agentů (SOKOL). Stejně tak na akci TRÓJA.

Poskytovat provizi je v zahraničním obchodě normální. Podezřelé ovšem je, když provize poskytnuta nebyla. Ponechat si tajnou provizi pro sebe již tak normální není. Ovšem, pokud pracovník není vlastníkem podniku. Je to dokonce trestné. Navíc provize se ne vždy týkala pouze výběru obchodního partnera, nýbrž velmi často byla spojena s různou formou zvýhodnění firem. Samozřejmě na úkor státu. Nešlo o ojedinělé případy ani malé částky. Přitom to, co se zjistilo, představovalo jenom vrchol onoho pověstného ledovce.

Za informace o konkurenčních nabídkách, za nákup zastaralé, nebo dokonce reparované techniky jako nových, moderních výrobků, za vývoz normálních výrobků jako výrobků nespĺňujících příslušné normy a za jiné benevolence vůči firmám se slušně platilo. Řeč je o statisících a milionech korun. In cash – z kapsy do kapsy.

V případě Ferrometu šlo o „udělanou cenu“ pro zahraničního zákazníka při vývozu ocelových plechů. Příklad byl dořešen soudně.

Vyplavalo v něm na povrch hodně nepříjemností. Byl v něm objeven také falešný generál SNB. Náš „hejtman z Kopníku“ a bohužel také skuteční generálové. Ani zde však nebylo možno všemu věřit. Ve zpravodajské práci se používají také rány pod pás. Obdobně byly vyváženy i textilní materiály z jednoho podniku na Moravě. Tento případ však neskončil před soudem. Údajně bylo vše v pořádku.

V roce 1988 kontrarozvědka rozpracovala asi 20 případů úplatků v zahraničním obchodě.

Se zvláštním pocitem si uvědomuji, že víc než krycí názvy jednotlivých akcí kontrarozvědky z této oblasti práce mi v paměti zůstala čísla: 30 000 dolarů, 250 000 v tuzexových bonech, asi 10 000 000 korun ve valutách.

A přece se mi ve vzpomínkách vybavuje jeden případ bez finančního vyjádření, ale zato pikantní, nebo spíš s trpkou příchutí. Příklad DÁREK.

Šlo o podezření, že pracovník ÚV KSČ poskytuje zahraniční firmě důvěrné informace týkající se hospodářských otázek a záměrů některých podniků. Potvrdilo se, že v zájmu svého „podnikání“ skutečně dal zahraniční firmě k dispozici písemný materiál s autentickou parafou

M. Jakeše. Je nutno uvést, že generální tajemník o této indiskrétnosti nevěděl a po předložení našich poznatků souhlasil se zákonným řešením celé záležitosti.

Je těžké vyčíslit ztráty vzniklé při kontraktech na různé investiční akce a při jejich realizaci. Například jenom při stavbě hotelu FÓRUM v Praze byly odhadovány na víc než 150 milionů korun.

Kontrarozvědka byla často kritizována, že se vměšuje do věcí, do kterých jí nic není, a že tak brzdí chod našeho národního hospodářství. Spíš byla pravda, že výsledky její činnosti neodpovídaly rozsahu a hloubce marasmu v našem hospodářství, jenž byl způsoben nekompetentností, nedbalostí i zlými úmysly. A také stavem, v němž dodržování norem a předpisů vytvářelo nezřídka paralyzující situaci. To ovšem nebyl problém kontrarozvědky. Zkrátka, nebylo možné nereagovat na informace o neúčelném vázání investičních prostředků, o pokusech uzavírat nevýhodné kontrakty, dovážet nepoužitelnou techniku.

Vážné informace se týkaly nebezpečí mimořádných událostí.

Kontrarozvědka předložila dokumentaci o možnosti havárie plynovodu v jižních Čechách i o problémech s atomovou elektrárnou v Jaslovských Bohunicích, včetně lokality samé, která z důvodů seizmických není pro stavbu jaderného zařízení nejvhodnější.

Kompetentním místům byly postoupeny informace o snaze některých firem dodávat do Československa nevyzkoušené pesticidy (akce AGRO) a také o výrobě zdravotně závadného mléka a masa.

Šlo o polychlorované bifenyly, které se dostávaly do organismů hospodářských zvířat z potravy kontaminované nevhodnými barvami, oleji a pesticidy používanými v zemědělství.

Problém byl v tom, že bifenyly znehodnocené biologické suroviny nebylo možné prostě vyhodit, bylo nutno je složitým způsobem spálit. Pro to ale nebyla dostupná potřebná technologie. Myslím, že tento případ byl typický. Mnoho problémů mělo původ v předchozích rozhodnutích, která vznikla bez znalosti důsledků. Po jejich zjištění naráželo řešení na problémy hospodářského i politického charakteru. Je obtížné rozlišit v tom míru subjektivního a objektivního.

Problémů bylo hodně a nebylo možné nevměšovat se. Je samozřejmé, že informace kontrarozvědky nebyly vždy objektivní. Bylo na resortních ministerstvech, jak je objektivizovaly a problém pak řešily.

Ekonomika a politika jsou propojeny mnoha vazbami, v nichž se vzájemně proplétají politické příčiny a ekonomické důsledky, a naopak, ekonomické příčiny a jejich politické důsledky. Proto je obtížné představit si, že by hospodářská kontrarozvědka neplnila také úkoly při ochraně politických základů státu.

Nejlépe prokázanou skutečností tohoto druhu byla akce KRUH.

O co šlo?

Byla to celostátní akce na ochranu chodu hospodářství před politicky motivovanými akcemi, které by ohrozily výrobu. Pro každý významnější podnik byl pro takový případ vypracován plán získávání informací a působení vlivové agentury k paralyzování pokusů o politickou konfrontaci. Plán neobsahoval žádné násilí ani represe. Nepočítalo se s jeho využitím proti projevům nespokojenosti lidí s pracovními nebo hospodářskými podmínkami a v této souvislosti proti případnému dočasnému zastavení práce v podniku. Cílem bylo zabezpečit v podnicích podmínky pro zpravodajskou činnost pouze v případech vážnějšího narušení funkce hospodářství z politických příčin. Akce KRUH byla rozpracována začátkem 80. let, po vyhodnocení událostí v Polsku, které tehdy vedly ke kolapsu hospodářství.

Nejvíce vyhraněný vztah k ochraně politických základů státu měla 10. správa. Jejím hlavním určením bylo vyhledávat a dokumentovat trestnou činnost rozvracení republiky, pobuřování a další činy, které v té době byly chápány jako protizákonná činnost. Českoslovenští občané podezřelí z takového jednání byli považováni za vnitřní protivníky.

Byli to zejména lidé, kteří se v letech 1968-1969 aktivně zapojili do politického dění a později byli vyloučeni z KSČ. Tak vznikly akce ESER (zpravodajská kontrola M. Dubčeka), JARO (kontrola Č. Císaře), VŮDCE (Šabata), RENEGÁT (M. Kusý) a další.

V souvislosti s přípravou a vyhlášením Charty 77 začala kontrarozvědka intenzivní činnost proti Václavu Havlovi (akce TOMIS) a Jiřímu Hájkovi (akce OKULA). Po vzniku Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných – VONS pak zejména proti Petru Uhlovi (SKUPINA). Postup kontrarozvědky vycházel z hodnocení, že šlo o protizákonnou činnost. Bylo to potvrzeno i stanoviskem generální prokuratury a nejvyššího soudu.

V letech 1986-1989 bylo pro takové podezření operativně rozpracováno asi 500 případů v rámci celého státu. Náplní práce kontrarozvědky bylo všechny pokusy o organizovanou činnost včas zjistit a vlivovou nebo rozkladnou činností zpravodajských prostředků předejít naplnění trestného činu. Takový postup nepochybně vedl ke značným represivním důsledkům proti těmto osobám v závislosti na jejich aktivitě, ale i na subjektivním posuzování a konkrétních přístupech příslušníků StB.

Ovšem ne všechno, co mnozí občané jako represí pociťovali, lze ztotožňovat s činností StB. Za různým kádrováním a jeho důsledky byla často aktivita jiných mechanismů – politiky a také nejrůznějších motivů konkrétních lidí.

Dalším úkolem Správy byla kontrarozvědná ochrana společenských struktur státu. Šlo tedy o agenturní kontrolu stran Národní fronty (kromě KSČ), církví, masmédií, oblastí vědy, vysokých škol a kultury. Jak to vlastně souviselo s činností kontrarozvědky?

Je fakt, že útvar odpovídal za vyhledávání a za rozpracování signálů o špionážní činnosti v řadě ústavů vědecké základny, v hromadných sdělovacích prostředcích, ve školských institucích a v kultuře. Nejen teorie, ale především praxe činnosti všech zpravodajských služeb svědčí o tom, že tyto instituce byly vždy objektem jejich zájmu. Bylo známo, že CIA i BND, jakož i jiné služby, vynakládaly nemalé úsilí k získání agenturních pozic v prostředí vědy, kultury a masmédií. Kontrarozvědka měla ověřené informace o tom, že vědeckí pracovníci byli při různých příležitostech vyhledáváni a získáváni pro spolupráci s cizími rozvědkami, mnohdy renomovanými zahraničními kolegy. Bylo konec konců známo, že typování a verbování odborníka odborníkem bylo jednou z metod práce CIA. O pozadí různých nadací a fondů a přímých finančních podpor také nebylo pochyb.

Třebaže dnešní pohledy na problém psychologické a ideologické diverze mohou být různé, sotva lze upřít fakt, že zpravodajské služby se nezabývají pouze získáváním informací.

V roce 1947 kongres USA vydal National Security Act, týkající se činnosti CIA. V pátém bodě tohoto dokumentu je napsáno (volně přeloženo): „Vykonávat jiné funkce a povinnosti vztahující se na zpravodajskou činnost, jež budou CIA uloženy Výborem národní bezpečnosti.“

Přirozeně, to, co jsem uvedl, nepovažuji za specifické pro CIA. Také ostatní zpravodajské služby plní „jiné úkoly, které jsou jim uloženy“, i bez National Security Actu. Nikdo asi nepochybuje o tom, že takovým „jiným úkolem“ je především všestranná podpora vhodných politických sil v zájmových zemích. Je známo, že ještě v sedmdesátých letech CIA podporovala Křesťanskodemokratickou stranu Itálie částkou asi milion dolarů ročně, a to byla pouze část podpory z předcházejících let. Není třeba pochybovat také o tom, že Komunistická strana

Itálie byla podporována z druhé strany. Snaha o vliv na vývoj rozvojových zemí byla také vždy oboustranná. Nebylo výjimkou, když jsme v našem institutu zahraničního studia školili příslušníky rozvojových zemí, absolventy kursů a škol v některých zemích západního světa. Mám na mysli, pochopitelně, bezpečnostní kursy a školy. Desátá správa tedy nepochybně patřila do systému kontrarozvědky.

Smyslem zpravodajské práce Správy bylo poskytovat získané informace stranickým a státním orgánům pro jejich vlastní opatření. Mařit připravované akce považované za protistátní a dokumentovat poznatky o trestné činnosti pro orgány vyšetřování StB.

Jejím hlavním zájmem pak bylo překazit protizákonnou činnost již v zárodečném stadiu. Soudní procesy proti trestným činům s politickým základem nebyly žádoucí a případy, které končily před soudem, byly hodnoceny jako neúspěch kontrarozvědky.

Důsledkem takového přístupu bylo výrazné posílení politického pragmatismu ve výkladu i v uplatňování zákona. Takový přístup je, přirozeně, vždy náchylný k subjektivismu v posuzování se všemi negativními důsledky.

V roce 1981 začalo trestní stíhání osob, které organizovaly ilegální dovoz písemností (akce DELTA). Rozšiřování těchto písemností se v té době hodnotilo jako protizákonné. Trestní stíhání začalo s politickým souhlasem. Později se však ukázalo jako politicky nevhodné. Proto se po politickém rozhodnutí nepokračovalo. Podobně skončila, resp. neskončila akce VÍR, týkající se nelegální činnosti členů řádu sv. Františka v roce 1983. V Bratislavě v těch letech bylo zahájeno trestní stíhání M. Duraye (akce SOPKA). Byl obviněn z podvracení republiky. Vedoucí oddělení ÚV KSS svolal na poradu republikového ministra vnitra, náčelníka 12. Správy odboru vyšetřování StB a mne.

Na poradě byl hodnocen stav vyšetřování, diskutovalo se o opatřeních, jež bylo třeba přijmout. Nevím, zda účastníci porady měli podobné informace jako já. Jestliže ano, pak porada byla dokonalým divadlem, protože jakékoliv problémy vyšetřování již nebyly podstatné. Krátce před poradou mě totiž volal z Prahy federální ministr:

V Bratislavě se vyšetřuje ta věc kolem Duraye, že jo...

Áno, súdruh minister.

No podívej, Husák slíbil Kádárovi, že se v tom nebude pokračovat... to je ovšem informace pro tebe...

— Rozumiem.

V roce 1986, kdy jsem se s činností a problémy práce 10. Správy seznámil, se nezdálo, že by Charta'77 od svého vzniku příliš pokročila ve svých záměrech.

Okruh jejích signatářů se za deset let významně nezvýšil, bylo jich asi 1 800. Působení Charty na státní a společenské struktury nemělo viditelný úspěch. Ani snaha vytvářet jakési paralelní struktury, snad s výjimkou oblasti kultury a informační činnosti, nevedla k výsledku. Nicméně Charta 77 byla jediným seskupením lidí, kteří veřejně vystupovali proti politice KSČ s vědomím osobního rizika. V době, kdy si mnoho lidí takový otevřený postoj nedovolilo.

Charta zdůrazňovala svou apolitičnost, její činnost však byla posuzována jako protisocialistická a protizákonná. Byla chápána jako protiústavní opozice. Pojem opozice ale nebylo možné ztotožňovat s klasickými představami. Alternativní program, organizační struktura hnutí, společenská základna hlásící se k programu, stínový kabinet, to všechno nebylo. Političnost lidí v Chartě byla však podpovrchová, ukryta za imperativem morálky a lidských práv. Charta se snažila o veřejný dialog, v němž šlo o veřejné zpochybňování politiky KSČ. Možná víc k opozici vyzývala, než sama skutečnou opozicí byla.

Vznikla paradoxní situace. Charta svůj politický a opoziční charakter popírala, státní moc ji jako politický subjekt a opozici neuznávala, ale ona objektivně opozicí byla.

V roce 1986 byla Charta politicky a společensky izolovaná. Nešlo pouze o počet jejích signatářů. Z těch bylo aktivních pouze pár desítek, a to vlastně jenom v Praze. Státní bezpečnost byla o jejich činnosti dobře informovaná. Již u vzniku Charty byli mezi jejími signatáři agenti StB a agenturní síť se neustále doplňovala. Státní bezpečnost tak měla možnost do jisté míry činnost Charty ovlivňovat. Avšak tvrzení, že Charta byla založena Státní bezpečností, je holý nesmysl. Podobně to bylo v případě s některými skupinkami bývalých členů KSČ, vyloučených ze strany po roce 1968.

Stejně přehnané by bylo tvrzení, že tyto skupiny byly společensky izolovány pouze činností StB. Opozice byla izolována zejména stavem společenského vědomí v Československu. S bývalými funkcionáři i s Chartou sympatizovalo dost lidí, ale málokdo byl ochoten zapojit se do aktivnější činnosti. Víc než sympatie k Chartě působil respekt vůči státní moci, přesvědčení, že všechny možné změny musejí přijít seshora. Silně působil také lidský oportunismus i obavy z následků.

Cílem zpravodajské práce proti politizujícím skupinkám i proti Chartě nebylo dosáhnout jejich likvidaci. Takový záměr by se totiž neobešel bez trestněprávních opatření, a ty nebyly politicky žádoucí. Předpokládalo se, že tyto skupinky nezískají v důsledku pozitivních výsledků politiky státu širší společenskou základnu.

Z činnosti Charty nebo bývalých komunistů, pokud se omezovala na izolované skupiny, nehrozilo vedoucí pozici KSČ žádné nebezpečí. V roce 1986 však začaly vznikat tendence jistého akčního sjednocování, vystoupení „z ilegality“. Tak vznikl projekt KLÍN.

Projekt KLÍN vycházel z logiky, že v politickém systému vlády jedné strany vznikají při konstituování opozice tendence potlačovat vzájemné diference mezi jednotlivými proudy na základě společného jmenovatele odporu proti status quo. Na druhé straně však vznikají také diferencující prvky, které jednotnou opozici dělí na proud, jenž se snaží o řešení problémů daného stavu, což vlastně jeho základy upevňuje, a proud, který chce změnit systém s jeho základy.

Úkolem KLÍNu bylo diferencovat politické konfrontační proudy v opozičních seskupeních a izolovat je. Včasnou informovaností pomoci vedení strany zachovat si iniciativu při řešení politických a společenských problémů, které již dosti naléhavě vystupovaly na povrch.

Projekt KLÍN po „technické“ stránce nepředstavoval nic nového, protože formy a metody, které si jeho uskutečňování vyžadovaly, byly ve zpravodajské práci zcela běžné.

Předpoklad, že hrozba zpolitizování narůstajících problémů ve společnosti je vcelku reálná, byl správný. V té době začaly vznikat neformální a nezávislé skupiny na nejrůznějších zájmových nebo problémových základech. V roce 1986 jich bylo pouze šest. Po dvou letech však již 47 a v polovině roku 1989 šedesát.

Konkrétním úkolem bylo tedy zabránit zpolitizování vznikajících skupin. Státní bezpečnost měla o jejich aktivitě dobrý přehled. Mnoho z nich nevzniklo spontánně, ale byly iniciovány hlavně Chartou. Členů nezávislých skupin nebylo mnoho. Mnozí se angažovali ve třech i více nezávislých aktivitách, a tak počet všech jejich členů v souhrnu činil pouze pár stovek.

Státní bezpečnost se snažila, aby v každé skupině měla své agenty. Jejich úkolem bylo podávat informace o záměrech lidí usilujících o politickou konfrontaci a hlavně usměrňovat činnost skupin tak, aby zůstala v poloze dialogu o problémech. Ať se rozebírají problémy ekonomiky, ať se poukazuje na problémy ekologie, ať se chrání spotřebitel, ať se rozvíjí mírové hnutí, ať se dokonce poukazuje na libovolné společenské problémy a žádá jejich řešení, jenom

ať to všechno neznamená zásadní politickou konfrontaci. V tomto duchu později StB vznik některých „nezávislých“ skupin sama podporovala.

Úspěch takové představy byl samozřejmě spjat s předpokladem potřebné dynamiky tehdy již populární perestrojky. Šlo o to, aby KSČ zůstala v čele společenských změn. Projekt KLÍN rozhodně nepočítal se žádnými represemi.

Významným úsekem zpravodajské práce byla oblast církví.

Základní linií práce kontrarozvědky bylo získávat informace o pokusech zpolitizovat náboženské citění lidí. Kontrarozvědka nebojovala proti náboženství.

Ateismus byl věcí ideologicko-politických struktur moci. Kontrarozvědka měla za úkol vyhnout se veškerým konfliktům s věřícími. Jejím problémem byl politický klerikalismus. Úkoly pro Státní bezpečnost byly formulovány na dvou poradách, které ještě koncem sedmdesátých let zorganizovalo vedení resortu. Kontrarozvědka získávala především informace o záměrech vysoké církevní hierarchie a o činnosti rozvíjející se struktury nelegální části církve. O tajně vysvěcených duchovních, nepovolených řádech a angažovaných laických osobách.

Přirozeně, nelze mít iluze o praktické realizaci uvedené linie. Zvláště když trestný čin maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi mohl být spáchán i bez přímého úmyslu zneužít náboženského citění lidí pro politické cíle. A uvedený paragraf trestního zákona v té době již nebyl příliš respektován. Navíc některé aktivity nelegální části církve a angažovaných laiků při oficiálních náboženských akcích byly očividnými snahami využít širokou účast věřících i nevěřících k politickým projevům, mnohdy i proti vůli církevní hierarchie, která se obávala konfrontace a jejích důsledků. Představy některých z nich směřovaly totiž až k možnosti organizovat na Pražském hradě akci za účasti více než 100 000 lidí. Konkrétně se o takové věci uvažovalo v březnu 1988.

„Ludia na Slovensku sú bojovo naladení,“ informoval v Praze představitele církevních politizujících kruhů jejich partner z Bratislavy. „Len zo Slovenska by ich prišlo asi 30 tisíc.“

Uskutečňování akcí desetiletého programu církevní obnovy, podpisové akce za 31 bodů moravských katolíků či prosazování požadavku odluky církve od státu, stejně jako snaha izolovat k státu loajální duchovní, členy organizace Pacem in Terris, mělo jasnou politickou dimenzi. Vztah státu a věřících se výrazně zhoršil a značně přispěl k vytvoření opozičních nálad. Jakýkoliv mocenský přístup situaci jenom zhoršoval.

Postup katolické církve jasně odrážel základní lidský rozměr doby. Církev počítá s tím, že hloubka křesťanského proudu v lidech je stejná jako hloubka nepoznaného v přírodě. Moc církve je implicitní. Církev nepotřebuje účtovat před každými volbami, to přenechá politikům, kteří budou přicházet a odcházet.

Rozvědka i kontrarozvědka získávaly také informace o působení neaktivnějších exilových skupin a exponovaných osob v zahraničí.

Aktivity Světového kongresu Slováků, Rady svobodného Československa, Rádía Svobodná Evropa i církevních exilových institucí byly považovány za vážné, i když jejich účinnost závisela především na vnitřních poměrech v Československu a na vztahu občanů k politice státu. „Ostře sledovaná“ byla činnost Pavla Tigrida, Zdeňka Mlynáře a Jiřího Pelikána.

Kontrarozvědka pomocí rozvědky a také vlastní operativní prací získala přehled o činnosti exilu. Zejména se zajímala o vztahy exilových skupin k zahraničním politickým kruhům a o spojení exilu s domovem. Zpravodajské orgány byly přesvědčeny, že skutečnou operativní pozornost si zasluhuje hlavně činnost redakce Svědectví v Paříži.

Důležité bylo, že různé ideologické předsudky a různé představy o budoucím vývoji v Československu či Česko-Slovensku bránily vytvoření jednotného exilového hnutí.

Z mé vzpomínkové exkurze nemohu vynechat 12. správu z pověstné bratislavské Februárky. Po představení 2., 10. a 11. Správy mám vlastně ulehčenou práci, protože 12. správa plnila úkoly právě těchto správ v hlavním městě Slovenska. Kromě operativních odborů pro práci proti cizím zpravodajským službám, pro kontrarozvědnou ochranu ekonomiky a pro operativní činnost proti vnitřnímu protivníkovi byla vybavena i odborem zpravodajské techniky a odborem sledování. Měla svůj vlastní evidenční a analytický útvar.

Úkoly této Správy se týkaly zejména centrálních institucí v Bratislavě. O výsledcích své zpravodajské činnosti informovala především prvního tajemníka ÚV KSS a, pochopitelně, vedení FMV.

O činnosti osob z „bázy vnitřního protivníka“ byla správa vcelku dobře informovaná.

V Bratislavě byla zcela jiná situace než v Praze. Charta 77 zde měla minimální vliv a jenom několik málo osob vyvíjelo více méně teoretickou činnost. Významnější nežli činnost byl postoj některých lidí, který projeví. Zejména nutno jmenovat Dominika Tatarku. Domnívám se, že situace v Bratislavě byla dost ovlivněna přece jen politicky střízlivějším řešením důsledků let 1968-1969 na Slovensku, i když vyřizování účtů bylo zřejmě také dost.

I bez StB.

Kromě zaměření se na lidi z roku 1968, jejichž zpravodajská kontrola a omezování aktivit byly nejintenzivnější, se činnost StB v Bratislavě zaměřila zejména na aktivity Jána Čarnogurského, Františka Miklošky a tajně vysvěceného biskupa J. Ch. Korce. Hlavním úkolem však bylo nedopustit, aby se A. Dubček aktivně zapojil do činnosti pražských opozičních skupin. Je skutečností, že se tak nestalo.

Později s vývojem situace začaly v prostředí bývalých komunistů i v některých kruzích intelektuálů vznikat různé diskusní opoziční skupinky. Některé měly informace dokonce přímo z ÚV KSČ. Státní bezpečnost byla o nich informována. V letech 1988-1989 však jejich činnost, v porovnání s vývojem v Praze, nepředstavovala větší problém.

Mnohem později jsem dostal otázku, zda Státní bezpečnost věděla o činnosti prý konspirační skupiny pana Ciklaminiho. Odpověděl jsem podle pravdy:

— Vedela, ale táto skupina bola v takej hlbokoj ilegalite, že ju ŠtB v nej pokojne ponechala.

Státní bezpečnost měla v té době již jiné starosti.

Vedení resortu hodnotilo výsledky práce kontrarozvědky kriticky. Netýkalo se to ani tak její informační produkce z prostředí vnitřního protivníka, ale hlavně úseků práce proti zahraničním rozvědkám a při ochraně ekonomiky. Bylo poukazováno na nízkou účinnost práce v porovnání s potřebami, ale také možnostmi.

Málo bylo hodnověrných signálů o činnosti rozvědek a také informací odpovídajících skutečnému rozsahu poškozování ekonomiky. Jejich prověřování a dokumentace trvaly velice dlouho a často nevedly k výsledkům. „Rozestavěnost“ vážala příliš mnoho sil. Výsledky pak nebyly odpovídající.

Bylo třeba provést kvalitativní změny.

Čím víc se ministr Vajnar snažil o kvalitativní změny v činnosti resortu, o lepší koordinovanost při operativní práci, o zkvalitnění analytické činnosti a operativního rozpracování signálů protistátní aktivity cizích zpravodajských služeb, tím víc vystupovaly na povrch nedostatky organizačního uspořádání útvarů kontrarozvědky.

Hlavním problémem bylo, že i když každá z kontrarozvědných správ měla určenou vlastní linii a vyčleněny konkrétní úkoly, v jisté míře dublovala práci jiných správ.

Druhá správa vyhledávala agenty cizích rozvědek. Avšak každý špión někde pracoval, někde bydlel a s někým se stýkal. Tak činnost 2. Správy narážela na zájmy 11. Správy anebo na činnost

10. Správy. Vojenská kontrarozvědka také nemohla svou práci omezit pouze na objekty vojenských útvarů, ale musela zpravodajsky pracovat i v okolí těchto objektů a kontrolovat také mimoslužební styky podezřelých osob. Tak se občas stalo, že v některých objektech zpravodajského zájmu měly svou agenturu i tři útvary.

Byl zde ovšem ještě další problém.

Stejně jako nelze od sebe oddělit obsah a charakter vnitřní a vnější politiky, sotva lze oddělit vnitřní a vnější činnost zpravodajských služeb. Proto nejen všechny kontrarozvědné útvary, ale i rozvědka se podílela na úkolech vnitřní ochrany státu a jeho hospodářství. Na druhé straně úkoly kontrarozvědky čím dál tím častěji ukazovaly na potřebu účinnější operativní práce v zahraničí. Mezi rozvědkou a kontrarozvědkou existovala, přirozeně, nepřetržitá součinnost, ale také občasné překrývání zájmů. Nic nového pod sluncem.

Odolám pokušení poukázat na podobné problémy, známé z historie všech intenzívně pracujících zpravodajských služeb. Poukáží pouze na to, že všechny pokusy řešit je nejrůznějšími koordinačními pokyny i specializovanými koordinačními orgány se projevily jako neúčinné.

Úlohu jakéhosi informačně-analytického centra měla koncem sedmdesátých let plnit nově zřízená 13. správa. Avšak ještě dřív, než mohla projevit schopnost či neschopnost dosáhnout požadovaného cíle, byla zrušena. Později ministr Vajnar zřídil přímo při své kanceláři analyticko-koordinační odbor. Tento útvar však ze všeho nejvíc plnil kontrolní funkci ve prospěch ministra. Žádný nadstavbový útvar prostě nemohl odstranit problém odtržení analytické činnosti od výkonně řídicích článků.

Problém měl organizační základy, které komplikovaly řešení jiných systémových otázek zvýšení výkonnosti kontrarozvědky. Vystupovaly na povrch ve všech analýzách výsledků práce zpravodajských útvarů.

Konečně přišel žádoucí podnět.

Vláda přijala usnesení o snížení řídicího aparátu ministerstev o 30 procent a v této souvislosti i počet náměstků ministrů. To se ovšem nemohlo uskutečnit bez zásadní reorganizace struktury útvarů ministerstva, a tedy i rozvědky.

Ministr mne tedy pověřil, abych spolu s dalšími náměstkyněmi předložil návrh reorganizace. Základní konstantou bylo snížení počtu náměstků na tři a celého řídicího aparátu o určených 30 procent a získaná pracovní místa převést do přímého operativního výkonu.

S generálem Hrušeckým a náčelníky správ jsme vypracovali návrh na reorganizaci kontrarozvědky. S náčelníky zainteresovaných útvarů pak způsob reorganizace útvarů vědeckotechnického rozvoje zpravodajské techniky. Kolegové předložili návrhy na organizační změny svých úseků. Do konce června jsem spolu se sekretariátem ministerstva skončil vypracování souhrnného materiálu, který v červenci 1988 předsednictvo ÚV schválilo.

Podle usnesení vlády jsme zrušili dvě místa náměstků ministra a vyjma mne všechny náměstkyně ministr uvolnil. Novými zástupci ministra se stali plk. Nezval a plk. Kincl, bývalí krajští náčelníci v Brně a Ostravě. Plukovník Nezval dřív, než byl jmenován náměstkem ministra, krátce vykonával funkci rektora Vysoké školy SNB. Později byli oba noví zástupci ministra jmenováni do generálských hodností.

Reorganizací došlo k podstatné integraci útvarů.

Kontrarozvědné útvary, s výjimkou vojenské kontrarozvědky a 12. Správy, byly integrovány do Hlavní Správy kontrarozvědky. Vedení kontrarozvědky bylo značně omlazeno, ná-

čelníkem se stal 45letý plukovník Vykypěl. Jeho zástupci byli ještě mladší, v operativní práci však zkušené lidi.

Hlavní správa kontrarozvědky měla 12 odborů. První odbor americký, druhý německý, třetí anglo-francouzský, čtvrtý afro-asijský. Pátý až osmý odbor plnily kontrarozvědné úkoly při ochraně ekonomiky v průmyslu, zahraničním obchodě, dopravě a spojích a při řízení ochrany státního tajemství. Devátý až jedenáctý odbor byly pro oblast církví, seskupení vnitřního protivníka, oblast vědy, kultury, škol a masmédií. Poslední, dvanáctý odbor, plnil úkoly proti určeným zahraničním skupinám a institucím. Byl vytvořen i organizační základ úseku jednotné analytiky.

Šifrovou a kryptoanalytickou činnost jsme sloučili s radiorozvědkou a radiokontrarozvědkou (Zvláštní správa). S Technickou správou integrovali Správu výkonné zpravodajské techniky.

Do Správy pro plán, rozpočet a sociální zabezpečení byly soustředěny všechny útvary týlového zabezpečení. Reorganizace na úrovni odborů byly provedeny také u ostatních útvarů ministerstva.

Spolu s reorganizací přišla i změna v podřízenosti útvarů ministerstva vedoucím pracovníkům resortu.

Ministr si kromě reorganizovaných štábních útvarů ponechal řízení rozvědky (1. správa) a Správy pro ochranu nejvyšších stranických a ústavních činitelů (5. správa).

Do úseku prvního náměstka patřila Hlavní správa kontrarozvědky, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky a 12. správa. Navíc ještě správa pasů a víz a později také správa sledování (4. správa). O ostatní útvary ministerstva se rozdělili noví náměstkové Stanislav Nezval a František Kincl. Františka Kincla později vystřídal plukovník Oto Sedlák.

Reorganizace jsou málokdy přijímány s všeobecným nadšením. Zvláště snižují-li počty vedoucích a administrativních míst. Ještě vážnější příčinou porodních bolestí reorganizace však bylo, že tato rozsáhlá organizační změna tvořila jenom základní předpoklad pro podstatné změny v přístupech k plnění úkolů resortu.

V kontrarozvědce byly zredukovány úkoly, které neodpovídaly dané bezpečnostní situaci a předpokladům jejího vývoje. Uložili jsme, že několik set získaných pracovních míst pro operativní práci nutno obsazovat především absolventy civilních vysokých škol. Na okresních správách SNB vznikla nová oddělení kontrarozvědky.

Reorganizací byly vytvořeny i nové možnosti kádrového zajištění úkolů vědeckotechnického rozvoje.

Hlavní problémy vznikly na Správě pro plán, rozpočet a sociální zabezpečení, kde silné snížení počtu pracovních míst vyžadovalo zcela nový přístup k plnění úkolů týlového zabezpečení.

Zkrátka, organizační změny na celém ministerstvu tvořily jen východisko celkového zkvalitnění práce resortu.

Tuto kapitulu jsem nazval Bývalé budoucí organizace kvůli dvěma skutečnostem: ta první se vztahuje k minulosti, v níž kontrarozvědka téměř periodicky procházela reorganizacemi, kde jednou převažovala snaha řízení centralizovat s představou lepší koordinace kontrarozvědných úkolů a komplexní analytické práce přímo spojené s řízením operativní činnosti, tou druhou byla převažující tendence rozdělit moc a vytvořit systém vzájemné kontroly.

Když jsem studoval materiály bývalých reorganizací a poreorganizační problémy práce kontrarozvědky, vždy mi vycházelo, že vlastně žádná z uskutečněných reorganizací nebyla funkčně dokončena. Při decentralizační změně nebyl dořešen funkční tok informací a jejich

komplexní analýza, ani problém součinnosti decentralizovaných kontrarozvědek. Při centralizační změně organizace se zase pokaždé časem ukázalo nedořešení otázky řízení a kontroly velkého centralizovaného celku.

A tak se za čas vynořily problémy, získaly staronové argumenty a začal opětovný tlak na reorganizaci.

Druhou skutečností, která se vztahuje k bývalému budoucímu, je mé přesvědčení, že činnost rozvědek a kontrarozvědek nejrůznějšího zaměření nepatří minulosti. V době, kdy skončila „třetí světová válka“, a tak jako po každé válce dochází k novému uspořádání světa, kdy se ekonomika prosadila jako „pokračování politiky jinými prostředky“, kdy uvnitř států, Československo nevyjímaje, vznikají staronová sociální a politická napětí, jenom naivní člověk, který neví nebo nerespektuje nic z vývoje společnosti, by mohl předpokládat, že všechno skončilo. Jestliže ne, pak všechny představy, že technologie zpravodajských služeb a problémy s řízením a kontrolou jejich činnosti jsou passé, jsou nereálné. Tedy – bývalé budoucí organizace.

Člověk jménem agent

Dnes mám obyčejné lidské starosti. Jako kdyby mne vánoce a Nový rok na Pankráci stály příliš mnoho energie, a tak nějak s větší námahou odolávám prostředí a snažím se zvládnout své myšlenky na rodinu. Jsem podrážděn, ale ten oběd skutečně nebyl k jídlu. I když se nelišil od těch ostatních. Došel mi i tabák, vánoční Amphora z domova. Všechny pokusy vyrobit si v igelitových sáčcích z obyčejného Tarase Bulby přidáním pomerančové kůry a špetky kávy Taras Bulba Orange Aroma nebo Taras Bulba Café Flavour skončily neúspěchem. A tak žmoulám dýmku „nasucho“.

Neuspokojily mne ani noviny. Dovídám se, že je hledán člověk. Osoba nemorální, vyděračská, vydíraná i ziskuchtivá. Podle T. Hobbese však pro vládcu nanejvýš potřebná, jako paprsky slunce pro život. Prý je u nás takových lidí víc než 100 tisíc.

Lidé mravní, nevyděrači, nejsou hledáni, hlásí se sami, zejména hrdinové. Je jich čím dál tím víc.

Hledá se i cesta ke spravedlnosti. Jsou prý dvě. První podle známého „postřílejte je všechny, Pán si již své věrné najde“. Druhá žádá diferencovat. Jak?

Chce se mi odpovědět, že nejvíc nespravedlnosti vzniklo vždycky ve snaze najít spravedlnost za každou cenu, a zeptat se, jak vymezit kolektiv pro kolektivní vinu. Skončit u agentů? Pokračovat příslušníky SNB? Jak je rozlišit? Složili stejnou přísahu. A co soudci, prokurátoři a obhájci? Politici? Pouze členové KSČ? Novináři a učitelé? Dostaneme se až k voličům? To jsme již ale téměř všichni.

Čtu, že šanci nesmějí dostat ti, kteří konali z přesvědčení. Pardon si prý zasluhují lidé, kteří bývalý režim podporovali pouze ve snaze využít jej. Kteří do komunistické strany vstoupili, aby ji převezli. Já ovšem nejsem kompetentní dávat rady. Proti logice nemohu nic namítat, bez ohledu na její paradoxy. A tak v procesu, o němž čtu v tisku, nemám právo být žalobcem ani soudcem, obhájit se každý musí sám, hlavně před sebou. Pokusím se tedy alespoň o svědectví a expertní stanovisko.

Vyjádril jsem již přesvědčení, že představa státu bez vnější i vnitřní ochrany, bez zpravodajských služeb, je vizi, která nebere v úvahu nic z minulosti, přítomnosti a z reálné budoucnosti. Představa rozvědek a kontrarozvědek bez agentů je pak odrazem nekompetence v oboru.

Mnoho důležitých informací lze získat jenom pomocí agentů. Různé záměry a plány, o nichž je třeba vědět, nevytvářejí takové signály, aby se v potřebném předstihu mohly získat jinými prostředky zpravodajských služeb. Agenti pomáhají zabezpečit i zájmy států, v jejichž prospěch pracují. V institucích, v nichž jsou zaměstnáni. Vytvářejí podmínky pro činnost a zájmy zpravodajských služeb, o kterých mnohdy ani nic nevědí.

Nejčastěji plní své úkoly využitím přirozené životní situace a pracovního zařazení. Jejich tajemstvím je konkrétní činnost ve prospěch zpravodajské služby. Jsou však také agenti s životem a povoláním, které jsou pouze mimikry jejich skutečného poslání. Tajemství je pak mnohem víc. Jejich skutečná totožnost i skutečná minulost. Avšak ochrana tajemství agentů patří k profesionální etice. I pro budoucnost. Vždyť kdo uvěří státu, že služba, o níž může být požádán, zůstane diskrétní záležitostí, pokud diskrétnost nepatří mezi jeho konstanty?

Nechtěl bych, abych byl podezříván z románových fikcí, které prý již dávno neplatí v reálném životě. Za svědka si tedy vezmu Daily Telegraph z března 1989. Uveřejnil, že v Londýně byl odhalen československý agent, známý jako Erwin Van Haarlem. Měl prý za úkol proniknout k dlouhodobým plánům obrany Velké Británie a mimo jiné získat informace o účasti

britských firem na programu Hvězdné války. Ve Velké Británii působil víc než 11 let a na základě informace „ze zahraničí“ jej britská kontrarozvědka MI 5 asi dva roky operativně sledovala. V sousedství jeho bytu si zřídila operační základnu.

Je zřejmé, že MI 5 zatkla Van Haarlema v jeho bytě při příjmu radiodepeše. Našla bločky šifer ukryté v dutině mýdla. Našla také seznam mrtvých schránek, kam měl agent ukládat zprávy pro ústředí rozvědky, které sloužil. Těch zpráv bylo údajně dvě stě.

Van Haarlem se narodil v době války na území našeho státu. Byl synem německého vojáka a Holanďanky. Vychován byl však jinými lidmi. Podle testu genetického kódu DNA, který provedli experti při vyšetřování, pravděpodobnost pokrevního příbuzenství paní Van Haarlemové a E. Van Haarlema je 1:1800.

Van Haarlem se v Londýně zabýval obchodem s uměleckými miniaturami. Po zatčení žádal, aby o tom byla podána zpráva československému velvyslanectví. Tolik Daily Telegraph.

Agenturní síť zpravodajských služeb mají dlouhé rodokmeny. Jsou v nich stopy dávnější minulosti, aktuální politické dění i předpokládaná budoucnost. Zpravodajské služby vědí, že člověk se nemění se změnou vnějšího politického znaménka. Mění se však vztahy mezi státy. Zpravodajské služby musí pracovat v předstihu.

Výstavba agenturní sítě československých zpravodajských služeb byla dána dědictvím druhé světové války, vývojem mezinárodních a vnitropolitických vztahů po roce 1948, odrážela události let 1968-1969 a samozřejmě vývoj společnosti až do roku 1989.

Proto byli mezi agenty lidé poznamenaní svými činy či postoji ve válce, příslušníci všech politických stran, komunisté a lidé vyloučení ze strany. Emigranti poúnoroví i z období po roce 1968. Nevěřící i duchovní nejruznějších církví. Chartisté. Občané našeho státu i cizinci. Lidé nejruznějších charakterů a zájmů.

Pro výstavbu agenturní sítě byly, pochopitelně, významné poznání i předpokládané zájmy cizích rozvědek v oblasti politiky, hospodářství a vojenských záležitostí. Ale také metody práce těchto institucí. Určující byly rovněž vlastní představy o způsobech zpravodajské ochrany státních zájmů.

To vše vedlo k formulování úkolů pro činnost československé rozvědky a kontrarozvědky a pro tvorbu jejich agenturních prostředků. Mezi ty důležité patřily i koaliční zájmy.

O formě objektového přístupu práce kontrarozvědky jsem se již zmínil. Pro takovou zpravodajskou ochranu bylo určeno asi 3 300 institucí, organizací a podniků z politické, hospodářské a společenské oblasti. Dále to byly vojenské útvary a štáby.

Do systému kontrarozvědné práce patřily také vytypované kategorie osob, takzvané bázy, u nichž měla kontrarozvědka důvod předpokládat možnost protistátní činnosti. Byli to lidé exponovaní ve slovenském státě a „protektorátě“, se zásadním ideologickým odporem proti poúnorové politice státu. Osoby mající styky se zahraničím. Lidé vyloučení z KSČ, kteří v období let 1968-1969 měli významnější politické nebo společenské postavení.

Tak to ve zpravodajské práci chodí. V zemích všech azimutů. Zmiňuje se o tom i František Moravec v knize Špión, jemuž nevěřili. Ovšem, nedůvěryhodné osoby byly tehdy z jiných kruhů a s jinými zahraničními vazbami.

V roce 1989 bylo v kontrarozvědně ochraňovaných objektech a v kontrolovaných bázích operativně rozpracováno přibližně 1 000 signálů o protistátní činnosti podle I. hlavy trestního zákona. Šlo zejména o podvracení republiky, pobuřování, záškodnictví, sabotáže a vyzvědačství. Další se týkaly ochrany ekonomiky.

K vyhledávání signálů v objektech a bázích, k dokumentování trestné činnosti a k preventivnímu opatření měla kontrarozvědka (bez vojenské části, VKR) utvořenou síť asi 15 000

aktivních spolupracovníků, residentů, agentů a osob, které Státní bezpečnosti dávaly k dispozici své byty pro její konspirativní činnost. Kromě toho s kontrarozvědkou spolupracovalo asi 3 000 kandidátů tajné spolupráce, připravovaných k přijetí za agenty. Ti byli pověřováni různými kontrolními úkoly pro ověření jejich schopnosti a důvěryhodnosti. Kromě agentů a kandidátů na agenty využívala kontrarozvědka ještě víc než 30 000 důvěrníků. Ti plnili pomocné úkoly ve zpravodajské činnosti kontrarozvědky a tvořili širší základnu pro doplňování agenturní sítě.

Podobnou strukturu agenturní sítě, jenomže s nižšími počty jednotlivých kategorií spolupracovníků, měla vojenská kontrarozvědka. Specifičtější kategorizaci svých tajných spolupracovníků pracujících uvnitř státu i v zahraničí měla rozvědka.

Zkrátka, počet lidí aktivně spolupracujících se Státní bezpečností nebo evidovaných v archivu spolupracovníků přesahoval skutečně číslo 100 000. Mnozí další spolupracovali i bez evidování.

Zprávy agentů. Informace z první ruky, ale i druhé a třetí. Byl při tom? Viděl? Slyšel? Anebo se to jenom dověděl? Důležitost zprávy je daná její závažností, ale také věrohodností.

„V bytě paní K. v Petržalce se schází skupina lidí, kteří připravují atentát na prvního tajemníka ÚV KSS. Skupinu vede Jugoslávec žijící v Rakousku.“

Věřit? Nevěřit? Je třeba se rozhodnout, co s tím.

Šlo o recesi. Žádný atentát se nepřipravoval, byly to jen takové řeči k lepšímu.

Z hlediska konkrétní užitečnosti měli jednotliví agenti pro práci kontrarozvědky rozdílnou hodnotu. Zvláště byli cenní ti agenti, které kontrarozvědka zapojila do zpravodajských her s cizími rozvědkami.

Československá kontrarozvědka vedla zpravodajské hry s CIA, BND, MI 6 i s dalšími rozvědkami, které o Československo projevíly zájem.

O co se ve zpravodajské hře hraje?

Zpravodajská hra zpravidla začíná nasazením vlastního agenta do cizí rozvědky, výjimečně převerbování odhaleného agenta některé zájmové rozvědky. Ve víře, že agent lže „těm druhým“, což je pomocí jiných zdrojů a rozbořením činnosti agenta neustále prověřováno, analyzuje se úkoly, které agent dostává od cizí rozvědky, a provede se závěr o charakteru těchto otázek. Jde o otázky, jimiž se agent pouze prověřuje, nebo skutečný zájem zjistit dosud neznámé informace? Anebo snad o záměrně podvrženou informaci? Předpokládá-li se, že rozvědka agenta prověřuje pouze otázkami, na které již zná odpovědi, je nutno prozkoumat, odkud. Z učiněných závěrů jsou vypracovány odpovědi a také nové úkoly pro vyhledávací práci kontrarozvědky.

Důležité jsou informace o formách a metodách práce cizí rozvědky s agenturou. Cenné jsou způsoby získávání nových agentů, zabezpečování jejich ochrany před odhalením. Důležité jsou spojovací prostředky, tajnopis, krycí adresy v zahraničí, šifry, způsob zakládání mrtvých schránek, informace o řídicích operativních pracovnících cizí rozvědky.

Je toho zkrátka hodně, co může posloužit k odhalení dalších neznámých agentů. To vše ukrývají nenápadné názvy LEKNÍN, LESÍK, OBCHODNÍK, ŠÍPEK, CITRUS...

I když vedení resortu nebylo spokojeno s výsledky práce na tomto úseku agenturní činnosti, zpravodajské hry přispěly k odhalení některých agentů, o nichž jsem se již zmínil, a k operativnímu rozpracování dalších signálů špionáže proti zájmům státu.

Další kategorii zvláště důležitých agentů tvořili spolupracovníci využívaní k rozpracování konkrétních operativních případů. Šlo o agenty v důležitých pozicích zpravodajsky kontrolo-

vaných objektů nebo schopných z první ruky informovat o činnosti rozpracovaných osob, nebo dokonce svým vlivem, podle úkolů kontrarozvědky, nežádoucí činnost znemožnit.

O jaké objekty, osoby, instituce a skupiny osob šlo, vyplývá z předchozích kapitol.

Nemyslím, že by mé vzpomínky příliš obohatilo, kdybych uvedl některá jména nebo krycí názvy agentů, kteří tuto práci prováděli. Ke dvěma případům, které v roce 1990 nejvíce rozvířily naši politickou hladinu, se však přece jen vyjádřím. Šlo především o skandál kolem dr. Josefa Bartončíka, místopředsedy Federálního shromáždění, předsedy Lidové strany.

Mám-li hovořit o faktech z let 1988 a 1989, musím potvrdit, že v té době se do ústředí kontrarozvědky dostávalo hodně informací o činnosti dr. Bartončíka. Žádná z nich však nebyla jeho agenturním záznamem. Byly to záznamy jiných agentů, upozorňujících na jeho činnost. Z nich bylo zřejmé, že se stýká s exponovanými osobami z církevně orientované opozice a poskytuje jim informace. A to i takové, které byly považovány za důvěrné.

Například z parlamentu. Tato setkání kontrolovala agentura StB a dokumentovala skrytou zpravodajskou kamerou. Videozáznam setkání dr. J. Bartončíka s osobou, která byla zpravodajsky kontrolována, byl z technických příčin proveden tak, že při jeho nahrávání bylo nutno obrátit televizor „vzhůru nohama“.

Nevím, zda jde o jev komický, nebo symbolický.

Druhý případ se týkal Jána Budaje, prvního místopředsedy SNR, vedoucího činitele VPN.

Ani zde se nechci zapojit do objasňování dokumentů dokazujících spolupráci J. Budaje s StB. Otázka zní, zda tyto dokumenty víc dokazují, nebo vyvracejí. V každém případě byl Ján Budaj Státní bezpečností zpravodajsky kontrolován. Po vydání publikace Bratislava nahlas, i když se v ní předkládaným faktům nedalo nic vytýkat, byly informace o činnosti J. Budaje vyhodnocovány. Stejně jako v případě dr. Bartončíka nebyl předložen ani jeden záznam o práci J. Budaje jako agenta StB, zato ale existovaly informace poukazující na jeho podezřelou činnost, o níž bylo shledáno, že si zasluhuje zpravodajskou kontrolu.

Důležitou kategorií agentů byli takzvaní výjezdáři. Byli to agenti, kteří ze svého zaměstnání nebo soukromě jezdili pravidelně do zahraničí, kde kontrarozvědka i rozvědka měly své zájmy. Úkoly výjezdové agentury se týkaly protišpionážní činnosti, ochrany ekonomiky a, samozřejmě, také vazeb vnitřního protivníka na různé exilové skupiny. Agenti získávali v zahraničí informace o činnosti a záměrech zájmových osob a jejich institucích, o jejich kontaktech s Československem. Plnily také úkoly vlivu na tyto osoby a zájmové instituce.

O práci agentů zapojených do kontrarozvědné ochrany ekonomiky svědčí dvě zprávy, na které si vzpomínám:

„Pro kontrakt, který má být firmou podepsán s československou stranou, je cenový limit stanoven na X milionů marek.“

„Za služby firmě byla slíbena osobní provize 100 000 franků.“

Takové informace nebyly ovšem na denním pořádku. O jejich ceně však nelze pochybovat. Ne vždy šlo o prostý signál a prosté rozhodnutí, jak s ním naložit.

„Inženýr G. prosazuje ve výběrovém řízení německou firmu. Přitom její nabídka není nejvýhodnější.“

Agent se domnívá, že inženýr G. to nedělá zadarmo.

Signál se musí prověřit. Otázka však zní: Jakou firmu prosazuje sám agent? Francouzskou, nebo italskou?

Agenti nevěděli, proč se kontrarozvědka zajímá o činnost jisté osoby například ve středu večer. Nevěděli, že o tomto čase ústředí cizí zpravodajské služby vysílá radiodepeše pro své agenty a je třeba ověřit, zda jistá osoba přijme od agenta lákavé pozvání na pivo, či nikoliv.

Jisté opakované shody jsou pak důvodem pro zpravodajské manévry. Nemohlo ujít pozornosti, že pokaždé při vyhlášení poplachu v tankové divizi umístěné v jižních Čechách byl pozorován zvýšený zájem diplomatů o výjezd z Prahy do jihočeské přírody. Nepozývá je tam snad agent?

Následuje aktivní kontrola všech podezřelých osob, živé vyhodnocování informací ze zpravodajské techniky a intenzivní činnost radiokontrarozvědky.

„Agent“ byl pravděpodobně odhalen. Signály svolávacího systému členů štábu útvaru bylo možno zachytit až v Praze.

Vedení resortu navzdory rozsáhlé agenturní síti kontrarozvědky a jistému počtu výkonných agentů považovalo agenturní práci za jednu z hlavních rezerv v činnosti kontrarozvědky. Objektivní stav hodnotilo jako důsledek záměny cíle a prostředku. Operativní pracovníci často v získání agenta viděli cíl své činnosti místo toho, aby to považovali pouze za prostředek k plnění úkolů. Takový přístup se pak projevil v poměrně velké fluktuaci v agentuře a vzhledem k jejímu počtu také v neodpovídajících informačních výsledcích.

Když přemýšlím o agentech a o všech těch diskusích, které v souvislosti s nimi kolem probíhají, nemohu se vyhnout lidské stránce problému. Je s ní spojeno mnoho otázek. Jednou z nejdůležitějších bude asi motiv jednání lidí.

Kontrarozvědka měla tři způsoby získávání agentů pro spolupráci. Na základě ideových motivů, nabídkou určitých výhod (například peněz), anebo použila kompromitujících skutečností, které zjistila.

Technologie práce zpravodajských služeb s agenturou je všude na světě stejná. Nelze se tedy domnívat, že tato metoda byla vlastní jenom StB. Odlišnosti jsou jen formálního charakteru a na lidské stránce problému sotva co změní politická znaménka. „Money, women's wiles and devotion to an ideology often play important parts“ je napsáno v Encyklopaedia Britannica. Peníze, ženy, oddanost ideologii. Počet agentů získaných pro spolupráci na základě jejich životních chyb, zakopnutí či slabostí, činů zatěžujících jejich osobní život nebo ohrožujících jejich pracovní perspektivy či pověst, byl velmi malý. Kontrarozvědka měla zájem o pevnější vztah agenta při spolupráci a čistě kompromitující důvody činily agenta nespolehlivým a nevěrohodným, jiné zase ohrožovaly jeho konspiraci. Bylo by také omylem předpokládat, že kontrarozvědka poskytovala agentům významnější hmotné výhody. Musím říci, že jsem to považoval za handicap naší služby. Pouze ti významnější agenti dostávali pravidelný plat 1 500 korun měsíčně a jednou nebo dvakrát za rok peněžní odměnu pár tisíc korun navíc. Rozhodující většina dostávala nepravidelné odměny nebo věcné dary. To ovšem nemluvím o výkonných agentech rozvědky, cizích státních příslušnících pracujících v zahraničí. Avšak ani tam se peníze nerozdávaly.

Zřejmě víc než peníze očekávali agenti určitá zvýhodnění. Týkala se cest do zahraničí, přijetí dětí do škol, pomoci při postupu v zaměstnání. Cizinci měli nejčastěji zájem o přednostní uplatnění jejich obchodních zájmů v Československu. Kontrarozvědka měla možnost takové výhody zajistit prostřednictvím jiné agentury nebo svým vlivem. Problémem však bylo ohrožení konspirace agenta, v jehož prospěch intervenovala, a tak i tato forma motivace byla dosti omezována.

Pozornost tedy nutno obrátit k ideovým motivům. Nepochybuji o tom, že ideová motivace nezní příliš věrohodně a navíc nehodí se do žádného obrazu, které o agentech existují. Především ale neztotožňujeme ideové s ideologickým.

V lidech žije vlastenecké cítění, které v nich přetrvává, i když mají výhrady vůči konkrétní politice státu, vůči jeho ideologickým principům či metodám jejich uplatňování. Nebyli vždy

ochotni dát se přesvědčit o správnosti politických postupů, ale nabídku spolupracovat se Státní bezpečností, zvláště pak na úseku práce proti cizím rozvědkám a při ochraně ekonomiky, přijali bez větších problémů.

Když tak o těchto otázkách uvažuji, vybavuje se mi zajímavý rozhovor s agentem, který měl vůči politice státu dosti kritický postoj:

Oceňujeme vaši spolupráci. Chcel by som si však ujasnit, prečo vlastne s nami spolupracujete, keď prejavujete nesúhlas so zásadnými otázkami politiky štátu.

No, mnohé se zajisté změní, ale domnívám se, že Státní bezpečnost bude u toho... Ve vašich lidech cítím stále více profesionálního přístupu než, řekněme, ideologického nepřátelství... Spolupracuji už dvacet let.

Čo myslíte, že sa změní?

Ekonomika si vynutí změnu politiky.

To znie logicky, ale je to skutočne dôvod, prečo spolupracujete?

Je zde ještě další důvod. Bez spolupráce by má situace byla ještě horší; a nyní mám jisté záruky.

Motivy a postoje agentů byly skutečně různorodé. Vzpomínám na setkání s vyloučeným členem KSČ, který ztratil významné pracovní postavení. Žádal, abychom ho oslovovali souduhu. Byl přesvědčen, že mu takové oslovení patří mnohem víc než těm, kteří ho ze strany vyloučili.

Ideové motivy měly tedy různou tvář. Mnozí lidé, kteří měli ke konkrétní politice kritický vztah, předpokládali, že nastanou takové změny, které tyto problémy odstraní, ale zásadní změny základů systému nepředpokládali. Mnozí lidé od spolupráce s StB očekávali jakousi ochranu před jinými mechanismy státu, jakož i před potížemi, jež vznikaly z narušených mezilidských vztahů, mnohdy skrývaných za politiku. Jiní se zase báli spolupráci odmítnout ze strachu před tím, co by následovalo. Ve více případech byl k takovým obavám jistě důvod. Sám jsem musel řešit některé stížnosti občanů. Odveta za odmítnutí nepatří k profesionalitě.

Jiní měli pocit nedocení a chtěli si jej vylepšit. Další měli pro spolupráci prostě osobní předpoklady, něco jako vášeň.

Nevím, zda jsem se dopátral odpovědi na otázku, nad níž jsem se zamyslel. Jednoznačná odpověď snad ani neexistuje a pravděpodobně ani nebude existovat. Nejen lidský život je složitý. Sám člověk je složitý. Je v něm víra i lidský oportunismus. Dobro i zlo. Strach i odvaha. Odpovědnost i lhostejnost vůči jiným. Málo bylo těch, kteří odmítli spolupráci s StB, hodně lidí se na ní podílelo. Nemyslím, že to vnímali jako něco nepřirozeného.

Dnes se však lidé kádrují, známkují a lustrují. Přestávají věřit vlastním očím, uším, myšlením i poznáním. Prý mají mechanicky věřit evidencím.

Do jaké míry lze evidencím věřit? Vždyť existovaly i případy, kdy z důvodu nedůvěry byl zpravodajsky kontrolován také agent. Anebo naopak: ve snaze konspirovat zpravodajský zájem navázal se s člověkem klamný kontakt jako s důvěrníkem či agentem. Myslím, že existovali i agenti typu pana Wormolda ze známého románu Grahama Greena. Nevím, zda jsme v jejich nákresech tajných zbraní vždy rozeznali vysavače.

Zdůrazňován je mravní aspekt. Lidé hledají v jiných ctnosti, které sami nemají. A čím víc svých vlastností v jiných lidech nacházejí, tím víc je odsuzují. Člověk by měl své prohry spočítat dřív, než začne soudit jiné. Agenti nebyli zvláštním druhem lidí.

Vznikl také nový přívlastek člověka: vydíratelný. Člověk vydíratelný a manipulovatelný nepochybně je. Jsou to i vlastnosti agentů. Takovou způsoblost mají ovšem i lidé, kteří svou novou pravověrnost musí denně prokazovat, aby dokázali opuštění víry staré. A také ti, kteří

pravou víru vyznávali tak konspirovaně, že o tom nikdo nevěděl, a dnes jsou manipulováni vlastním pocitem hanby za oportunistus. Lidé jsou vydíratelní a manipulovatelní prostřednictvím peněz a ekonomických vazeb. Na všech stranách je toho vydíratelného a manipulovatelného hodně.

Stát pro svou ochranu skutečně potřebuje mechanismus kontroly jednání lidí, kterým dává pravomoci. Mechanismus, nikoliv kádrování, kde spiritus agens jsou skupinové nebo osobní politické zájmy.

Byla doba, kdy se mnohé osobní zájmy i pochybná morálka skrývaly za politiku. Dnes je tendence opačná. Za morálkou a zájmy se mnohdy skrývá politika.

Věda a technika – ring volný

Zpravodajské služby jsou organizace, kde vstupem i výstupem jsou informace. Jsou to systémy vybavené snímači sběru informací, kanály jejich přenosu, centry, kde se zpracovávají a kde se rozhoduje o způsobu jejich využití.

Klasickým čidlem zpravodajské služby je agent. Po všech diskusích kolem agentů bude možná znít neuvěřitelně, že zpravodajské služby přibližně 80 procent informací získávají pomocí zpravodajské techniky. Odposlechem telefonních hovorů, instalováním skrytých mikrofonů do zájmových místností, skrytým fotografováním nebo videozáznamem činnosti v určených prostorách a místnostech. Zdi, osvětlovací tělesa, radiátory ústředního topení, nábytek, televizory, telefony, zásuvky elektrického proudu a někdy i osobní věci mají uši a nejen uši. Snímače zpravodajských služeb získávají informace ve formě akustických, optických i elektromagnetických signálů. Z psacích strojů, dálnopisů i počítačů. Spojení agentů s řídicími centry zajišťují družice. Informace o činnosti vojenských speciálních zařízení, o vyráběné technice, o rozhovorech přenášených dálkovými kabely získávají „automatičtí špioni“, umístění v blízkosti zdroje signálů.

Kontrarozvědka měla ke všem těmto i dalším zpravodajským prostředkům dvojí vztah. Snažila se využít všeho, co v našich podmínkách nebo za koaliční podpory bylo dostupné. Kromě toho musela počítat s tím, co všechno může pro zpravodajskou činnost využívat protivník. Doba je taková. Konstatování „odposlechli jsme, že nás odposlouchávají“, není v dnešním světě absurdní.

Ve světě existuje stále víc firem nabízejících různé technické prostředky k získávání zpravodajských informací. Informace již nejsou jenom mocí, ale staly se i zbožím, a tak se k jejich získávání vyrábějí „výrobní nástroje“.

Nabízejí se mikrofony i s radiovými vysílači. Rozměr 6 centimetrů krychlových není žádnou zvláštností. Dokážou v místnosti zachytit i velmi tichý rozhovor a získanou informaci přenést do vzdálenosti pár set metrů. Vysílací frekvence je asi 100 MHz. Vlastní napájecí zdroje zajišťují činnost aparatury na dobu nejméně tří dnů. Mohou být ve stolních lampách, popelnících, zapalovačích nebo dózách na tužky, v plnicích perech nebo jinde. Vynalézavosti se meze nekladou.

V roce 1966 se prý dva českoslovenští diplomaté pokusili umístit odposlechové zařízení do nábytkové lišty přímo v místnosti Státního departmentu USA ve Washingtonu.

K odposlouchávání telefonních hovorů nabízejí firmy více metod a aparatur. Mohou fungovat přímým napojením nebo indukčním principem. Telefon je také vhodným zařízením pro instalaci, přenos i napájení dlouhodobě působících aparatur k odposlechu místností.

Známé jsou miniaturní fotoaparáty v zapalovačích, hodinkách či prstenech. K dispozici jsou přístroje pro noční pozorování a fotografování. Ty kvalitnější již nepracují s infratechnikou, ale využívají přirozeného zbytkového světla. Jsou nesnadněji zjištělné.

Do zpravodajské techniky pronikly lasery, optoelektronické mikrofony a světlovody. Směrové a kontaktní mikrofony dovedou zachytit hovor přes sklo i zdi. Zmínil jsem se, že technika umožňuje získat zpravodajskou informaci z elektromagnetického vlnění, produkovaného elektrickými psacími stroji a dálnopisy.

Ani dokonalá technika však nemusí znamenat mnoho. Její instalace a využívání je složitým systémovým úkolem. Je třeba vyřešit mnoho operativních a technických úkolů.

Musí být znám denní režim osob, které v zájmovém objektu žijí, pracují nebo do něj pravidelně nebo občas docházejí. Zpravodajská služba musí mít jistotu ve stereotypch i v možných nahodilostech. Musí vytvořit podmínky pro „čistý vzduch“.

Je třeba si udělat představu o řešení technických problémů.

V panelových stavbách sotva lze počítat s umístěním mikrofonů pod omítkou. V domech, kde není telefon, se napojení aparatur a přenos informací zajišťuje elektrickou sítí nebo k přenosu nutno použít radiového spojení. V blízkosti objektu se musí zřídit technická nebo operační báze. Zpravodajská služba musí dokázat překonat technickou ochranu vstupu do objektu a uvážit možnosti opakovaného vstupu do objektu.

Ne vždy je jednoduché vytvořit podmínky pro instalaci techniky v objektu. Je třeba také zhodnotit možnosti odhalení techniky a řešení takové situace.

Operativní pracovníci zpravodajské služby, její agenti a technika tvoří tedy systém. Jeho kvalitu určuje nejslabší článek. Nedokonalost technického vybavení, nízká profesní zdatnost techniků, nedostatky v agenturní práci, nízká úroveň analytické činnosti řídicích center ústředí. Nic se nesmí podcenit, nic se nesmí přecenit.

Lidé v mnoha oborech činnosti mají sklon v různé míře přeceňovat úlohu systému nebo úlohu jeho prvku. Je to tak i ve zpravodajské práci. Obdobně jako v materiální výrobě, kde máme čím dál tím méně příležitostí obdivovat fortelnou řemeslnou práci člověka, tak i rozvědky a kontrarozvědky prošly vývojem od individuální improvizace residentů a agentů k systémům, jejichž činnost je závislá na míře uplatnění vědy. Teorie informací, kybernetiky, systémového inženýrství. Avšak zpravodajská práce patří mezi ty obory či profese, kde schopnost a invenci, vynalézavost a fantazii jednotlivce nelze nahradit. Tak jako vědec mnohdy dává punc celému výzkumnému ústavu nebo špičkový lékař specialista klinice, stejně tak zpravodajové nebo agenti typu Sorgeho, Philbyho nebo Felfeho zhodnocují celý zpravodajský systém, který se spolu se všemi počítači, elektronikou a vůbec vším, co moderní věda poskytuje, stává pouhým pozadím.

Tedy podstata otázky netkví v tom, zda zpravodajská práce je více uměním než vědou, zda v řídicí práci je nutno víc zdůrazňovat budování systému nebo vyhledávání osobností. Jde o výstavbu takového systému, který minimalizuje neurčitosti a zvyšuje pravděpodobnosti vytvoření potřebných individualit.

Zjišťuji, že jsem si zateoretizoval. K takovým úvahám jsem dospěl při vzpomínkách na úkol, který jsem spolu se svými spolupracovníky dostal od ministra krátce po návratu na ministerstvo. Měli jsme vypracovat plán činnosti resortu do roku 1990.

Plán jsme dokončili po XVII. sjezdu KSČ. K jeho projednání ministr svolal celostátní poradou vedoucích pracovníků ministerstva a krajských správ a mne pověřil, abych vysvětlil záměry vedení resortu.

Byla to důležitá porada. Šlo o to, aby byly v resortu správně pochopeny a zajištěny dvě základní linie.

První linií byl nový obsah úkolů resortu v podmínkách již zřejmého vývoje mezinárodně politických a ekonomických vztahů i předpokládaných změn vnitřní politiky státu. Bylo nutno se připravit na plnění nových úkolů a ke „starým“ úkolům vypracovat nové přístupy. Týkalo se to všech útvarů resortu, ale nejvíce kontrarozvědky.

Šlo o práci proti rozvědné činnosti cizích zpravodajských služeb, kde bylo nutno reagovat na předpokládaný rozvoj politických, hospodářských a společenských styků se „západním světem“.

Změny v řízení hospodářství, ale hlavně snahy o vznik společných podniků se zahraničními firmami a předpokládaný rozvoj investičních akcí světových firem, zkrátka snahy o zapojení československé ekonomiky do hospodářské spolupráce s vyspělými ekonomikami, vytvářely pro ochranu ekonomiky nové úkoly. Vyžadovaly se též nové účinné přístupy, které by těmto procesům nebránily, ale které by současně chránily zájmy státu.

Nové vnější tendence i vlastní vnitřní problémy v politice i v hospodářské oblasti stupňovaly potřebu celkového společenského i politického uvolnění. Lidé byli již unaveni a stali se lhostejnými k opakovaným mobilizujícím usnesením. Do politiky bylo nutno zavést skutečnou politiku. To chápali téměř všichni. Neexistovala však představa, že by KSČ měla přenechat, nebo dokonce ztratit svou rozhodující roli v dalším politickém dění. Úkolem kontrarozvědky bylo zajistit včasnou a přesnou informovanost politických míst o procesech, které ve společnosti probíhají, a zamezit možným pokusům o ohrožení tehdy ústavně zakotveného postavení strany ve státě.

Bylo jasné, že to, co resort očekává, nebude možné zajistit klasickými a již otřelými výzvami k odpovědnému přístupu, aktivitě a iniciativě. Proto druhou linií, o kterou na poradě šlo, byly záměry vedení ministerstva vytvořit věcné předpoklady pro novou kvalitu práce resortu.

Šlo o projekty kybernetizace činnosti poměrně rozsáhlým zavedením výpočetní techniky na pracoviště centrálních, krajských i okresních správ SNB. Byly určeny přednostní směry zajištění zpravodajské, utajovací a spojovací techniky a úkoly pro výzkum perspektivních technických prostředků, zejména na bázi optoelektroniky.

Potřebnou vědeckotechnickou úroveň činnosti operativních a analytických útvarů nelze dosáhnout pouze technikou, a proto šlo také o podstatné změny v charakteru práce. O nové metodiky, ale i o změny při výběru a přípravě lidí. Tuto myšlenku jsem v diskusích vyjadřoval osobním přáním dočkat se telefonátu, který by oznamoval, že činnost kontrarozvědky je vážně narušena z důvodů poruchy počítače. Pokud takový stav nehrozil, počítače v centrále nebo v krajích nic neznamenaly. Bylo to obrazné přirovnání, ale domnívám se, že vystihovalo podstatu problému.

Poradu ukončil ministr Vajnar.

Z jeho vystoupení vyplývalo, že problémy, které přinese další vývoj, budou politického charakteru a bude je možno účinně řešit pouze politickými prostředky.

At' byly systémové problémy práce resortu jakkoli důležité a tvořily v té době podstatnou část mé práce, obávám se, že jejich rozbor by nebyl pro čtenáře příliš zajímavý. Pokusím se tedy přiblížit technickou stránkou činnosti Státní bezpečnosti v praxi:

Nejjednodušším technickým zpravodajským prostředkem bylo odposlouchávání telefonních hovorů určených účastnických linek. K tomu byly vytvořeny možnosti na telefonních centrálách, vybudovány systémy kontroly hovorů do zájmových aparátů v zahraničí a pro případ operativní akce byl k dispozici také systém kontroly hovorů vybrané sítě pouličních telefonních budek. Protože život někdy vytváří naschvály, zpravodajské odposlouchávání hovorů mělo krycí název PŘESTAVBA. Ten ovšem vznikl dřív, než se perestrojka stala populární na celém světě.

Odposlech telefonních hovorů poskytoval poměrně mnoho informací. Nebylo důležité jen to, co rozhovor obsahoval, ale i to, co nebylo řečeno, třebaže logicky řečeno být mělo. Informaci obsahoval i způsob využívání telefonu podezřelou osobou nebo zřejmá snaha využít předpokládané odposlouchávání pro dezinformaci.

Dalším často používaným technickým prostředkem byl úkon DIAGRAM – odposlech hovorů v zájmových místnostech.

Bylo to náročnější operativní opatření, které vyžadovalo instalaci skrytých mikrofonů, řešení přenosu zachycených hovorů pomocí linkové nebo radiové aparatury, zajištění napájení aparatury energií, dálkové řízení systému.

Šlo zejména o objekty zahraničních institucí, ve kterých se předpokládala existence rozvědných residentur či expositur. Odposlouchávány byly také byty, kde se konaly schůzky osob podezřelých z protistátní činnosti. Systém byl budován po několik desetiletí. Bezpečné nebyly ani pokoje v interhotelích nebo stoly v některých kavárnách.

Využívání zpravodajské techniky k odposlechu bytů diplomatů nebo místností zastupitelských úřadů bylo na obou stranách považováno za realitu. V případě zjištění takové techniky se vše vyřešilo tichou cestou nebo diplomatickou nótou, která byla, pochopitelně, odmítnuta. Odposlechová zařízení nebyla opatřena firemními značkami a nikdo se k nim nehlásil. Takže nález odposlechového zařízení na zastupitelském úřadě jednoho severoevropského státu v Praze nevyvolalo větší ohlas, stejně jako podobná technika dříve zjištěná v místnosti československého úřadu na Blízkém východě. Ani známé případy objevení celých systémů zpravodajské techniky na sovětském zastupitelském úřadě ve Spojených státech nebo důvodné podezření, že nově postavený úřad USA v Moskvě má podobné „dovybavení“, nezpůsobily v podstatě žádné větší narušení vzájemných vztahů. Diplomati si prostě zvykli důvěrné rozhovory v zahraničí vést ve zvlášť upravených místnostech, zabezpečených proti akustickému odposlouchávání, vizuálnímu pozorování i elektronické špionáži. Byly to trezorové místnosti, vybavené různou rušící technikou. Nacházely se na cizích úřadech v Praze i na našich zastupitelstvích v zahraničí.

Kontrarozvědka měla možnost v případě vhodných operativních podmínek použít úkon APARÁT – tajné pozorování zájmových místností a fotodokumentaci činnosti osob v nich, a úkon VÝBOJKA, umožňující dokumentovat příjem vysílání cizích rozvědek radiopřijímačem zpravodajsky kontrolované osoby.

Prostředky radiorozvědky umožnily monitorovat radiové a radiotelefonní spojení v sousedních zemích, zejména kontrolovat „provoz partnerů“ během akcí našich zpravodajských služeb na jejich území. Radiokontrarozvědka kontrolovala „éter“. Snažila se zachytit a zaměřit případné radiovysílání agentů. Systém Aparátu koordinace radiorozvědných služeb umožňoval sledováním vysílání centrálních zpravodajských služeb určit přibližný počet agentů na území každého státu spolupracujícího v rámci systému.

Technika měla v činnosti kontrarozvědky nejen úlohu aktivního a ve velkém rozsahu používaného prostředku. Pro práci kontrarozvědky byly důležité také informace o zpravodajské technice protivníka. Bylo třeba počítat s tím, že hlavní protivník získává pomocí špionážních družic nejen důležité strategické informace vojenského a hospodářského významu, ale i aktuální zpravodajské informace. Může registrovat pohyb automobilů a lidí v ulicích měst. V jistém materiálu se tvrdilo, že na snímku z družice lze určit i pohlaví kočky. Zní to žertovně a možná i nevěrohodně. Ale proč ne, je-li rozlišovací schopnost záznamu z družice taková, že na něm lze stanovit rozdíl v rozměrech hlavy kočky a kocoura? Družic však bylo běžně využíváno ke spojení agentů s řídicími centry CIA. Konkrétní miniaturní zařízení pro agenta jsem měl v rukou. Měli jsme k dispozici také dokumentaci automatických rozvědných aparatur používaných ke sběru důležitých zpravodajských informací o činnosti vojenských útvarů nebo k odposlechu zpráv přenášených dálkovými telefonními kabelemi.

Když to shrnu, myslím, že pod povrchem jednání a vzájemných přátelských úsměvů diplomatů probíhala celkem slušná a nevybíravá válka. Nemějme iluze o tom, že již skončila.

Život dnešní společnosti tedy není příliš vzdálen Orwellovu utopickému příběhu z roku 1984. Formy a mechanismy ve vnitrostátním a zejména mezinárodním měřítku mohou být různé.

V čem je vlastně podstata? Kolik forem má násilí? A jaké právo má ctnost na násilí? Robespierre byl přesvědčen, že pouze násilí bez ctnosti je zlem a ctnosti bez násilí jsou bezcenné. Dokonce byly doby, kdy se podle této morálky řídila i církev. Orwell vlastně není originální. Jeho utopie je pouze hyperbolou.

Tak jsem se tedy dostal k etické a právní stránce otázky zpravodajské techniky.

V Československu se prostředky zpravodajské techniky využívaly podle resortních norem FMV. Vydal je ministr vnitra po zplnomocnění Radou obrany státu. Konkrétní cíle jejich využití byly odvozovány od úkolů bezpečnostní politiky státu. Podmínkou zavedení techniky byl zpravodajský signál. Nebylo to v pořádku. V tak závažných záležitostech je nutné mít větší záruky proti subjektivismu, než zmíněný systém poskytoval. Snad ani tak nejde o vzájemné vztahy profesionálních zpravodajských institucí, jako o vztah občana a státu.

Občan má proti profesionální organizaci málo šancí. Sotva může být pro něj útěchou, že až dvě třetiny zpravodajské techniky lze odhalit bez jakékoli vyhledávací techniky, pouze důkladnou fyzickou kontrolou místností, jejich zdí, předmětů, elektrických a telefonních vedení. Že současně s nabídkou odposlechových prostředků nabízejí firmy speciální prostředky pro jejich odhalování: rádiové přijímače schopné zachytit instalované mikrofony a jejich vysílače, přístroje indikující přítomnost polovodičů, jež jsou základní technologií zpravodajské techniky, že proti laserovým odposlechovým aparaturám stačí mít na oknech závěsy a rušiče rozkmitávající okenní tabule. A že okna nutno čistit, aby na nich bylo co nejméně prachu.

Další vývoj zpravodajské techniky se nezastaví. Člověk bude v této činnosti využívat vše, co věda umožní. Elektroniku, kybernetiku, psychotroniku, bioniku i genetiku. Požadavek zákonné ochrany lidí bude v demokratických systémech možná ještě závažnější. Případ masového odposlechu telefonních hovorů v Itálii ze sedmdesátých let, starší Watergate a nejnovější skandál falešných magnetofonových pásek v soudním procesu s birminghamskou šestkou ve Velké Británii tomu nasvědčují.

Z „představování“ FMV v předchozích kapitolách vyplývá, že jsem převzal odpovědnost za vědecký a technický rozvoj činnosti resortu. Stav nebyl uspokojivý a problémů bylo hodně. A také kritiky ze strany operativních útvarů.

Ve všech zpravodajských službách existuje rozpor mezi požadavky a možnostmi finančního rozpočtu. Vývoj a zajišťování nové techniky vyžadovaly desítky milionů dolarů a stamiliony korun. Jen přezbrojení radiokontrarozvědky bylo odhadováno na půl miliardy korun. Probíhalo přezbrojování spojovací služby, kde šlo také o stamiliony. V obdobných valutových a korunových dimenzích se pohybovaly i náklady na vybudování počítačových sítí. Ani požadavky na úseku vývoje zpravodajských prostředků nebyly nižší.

Problémem byly i časové disproporce mezi potřebami a reálnými možnostmi. Úroveň zpravodajské techniky trpěla vynecháním jednoho inovačního cyklu. Právě probíhající přezbrojování vázalo značné pracovní kapacity a finanční prostředky. Projevoval se důsledek časových i kádrových ztrát způsobených situací po roce 1968 a navíc nezdařenou reorganizací v roce 1977 a následujícími problémy Technické Správy. Dopadlo to tak, že bylo odvoláno celé vedení Správy.

Růst požadavků a snaha vyřešit všechno najednou vedly k rozptylu sil i prostředků. Navíc jednotlivé útvary výzkumné a vývojové základny resortu řešily své úkoly nekoordinovaně, což bylo na újmu tvorby ucelených systémů sběru, přenosu a automatizovaného zpracování zpravodajských informací. Přitom vědeckotechnickou úroveň práce resortu mohly dostat na potřebnou úroveň právě takové ucelené systémy.

Nicméně si myslím, že se nám ve vědecké radě podařilo najít rozumné východisko ze situace.

Především jsme zpřísnilí rozlišování mezi požadavky a skutečnými potřebami. Z uznaných potřeb jsme k přednostnímu řešení vybrali ty, které slibovaly největší pravděpodobnost úspěšného výsledku. Hodnotili jsme také, za jakou cenu může být toho či onoho zpravodajského úspěchu dosaženo. Při zajišťování techniky není třeba vždy usilovat o plošné vybavení útvarů některými prostředky, nýbrž vlastní či zapůjčenou unikátní technikou od koaličních partnerů, „na revanš“, zabezpečit zpravodajské akce v závislosti na jejich významu. Myslím, že se to vcelku dařilo. Zvláště úspěšná byla spolupráce s KGB a s partnery z NDR při technickém zabezpečení některých zpravodajských akcí rozvědného a kontrarozvědného charakteru. Význam výpočetní techniky pro práci Bezpečnosti není třeba dokazovat. První větší pokus o kybernetizaci práce na ministerstvu byl uskutečněn v šedesátých letech. Pro tento účel byl získán poměrně výkonný počítač ICL. Další kroky následovaly později výstavbou výpočetních středisek krajských správ, vybavených hlavně počítači typu RJAD.

Hlavním systémem, jenž byl řešen velmi zdlouhavě, byla centrální evidence obyvatelstva. Na krajských správách šlo o několik různých evidenčních systémů. Hlavně o evidenci cest občanů do nesocialistických států a o evidenci cizinců přijíždějících do Československa. Centrálně se zpracovávala evidence jednotlivých druhů trestné činnosti a stav jejího objasňování a odhalování pachatelů.

Nebyly to nevýznamné systémy. Psát o významu centrální evidence obyvatelstva zřejmě není nutné.

Evidence kriminality a zjištění pachatelů se využívala k hodnocení úspěšnosti práce útvarů Veřejné bezpečnosti. Systémy evidence cest našich občanů do zahraničí a evidence cizinců, kteří navštívili republiku, měly svůj význam pro analytickou a operativní práci kontrarozvědky. Takové využití počítačů mělo ovšem daleko ke kybernetizaci práce resortu. Všechno bylo příliš zdlouhavé a hlavně počítače se nestaly tak významným technologickým prvkem práce útvarů, jak bylo žádoucí a v podstatě i možné. Tuto cestu naznačovaly experimentálně používané systémy na některých krajských správách. Šlo o poznatkové systémy kontrarozvědky. Umožňovaly vyhodnocení získaných informací podle typových znaků modelu cizí agentury, charakteru práce s agenturou a typových znaků agentů. V Bratislavě byl budován systém evidence pachatelů kriminálních činů, který po zadání typických znaků pachatele, zjištěných z výpovědí svědků či agenturou, „doporučil“ operativním pracovníkům okruh osob připadajících v úvahu jako pachatelé.

Podobných systémů bylo více. Vzhledem k vynaloženým nákladům a času byl celkový stav využití výpočetní techniky neuspokojivý.

Problémů s řešením kybernetizace resortu bylo až až. Byla zde sice koncepce i přesvědčení o nevyhnutelnosti splnění úkolů, avšak problémy vznikaly s instalováním počítačů, se spojovacími kanály, s dodávkami počítačů i s projektováním programů a jejich vyhotovením. K uskutečnění záměru se pro nedostatek valut a embargo muselo použít počítačů československé výroby, případně ze zemí koalice. Co to v podstatě znamenalo, vyplývá ze skutečnosti, že podle základního parametru porovnání počítačů (údaje, který získáme vynásobením operační

rychlosti kapacitou vnější a vnitřní paměti) byly naše počítače oproti sovětským o jeden řád méně výkonné a sovětské ještě o jeden řád horší než americké. Zhruba lze říci, že Spojené státy a Japonsko jsou nejméně deset let před západní Evropou a státy východní a střední Evropy zaostávají o dalších deset let. Vážné problémy způsobovala i podstatně nižší spolehlivost našich počítačů.

Náročným úkolem bylo zabezpečit ochranu informací při jejich zpracování a přenosech. Lidem, kteří odpovídali za přípravu objektů a místností, v nichž byly počítače instalovány, některé požadavky připadaly jako neodůvodněné výmysly specialistů. Abychom je přesvědčili, zorganizovali jsme ukázkou, jak pomocí obyčejného televizoru lze v poměrně velké vzdálenosti monitorovat práci počítačů a získávat tak informace, které počítač zpracovává. O potřebě zajistit přenos informací šifrou jsem se již zmínil.

Přes všechny tyto technické „trable“ hlavním problémem bylo připravit metodiku analytické a operativní práce, v níž by kybernetika byla aplikovanou naukou. To měly vyřešit výzkumné práce na metodikách, které s vytvářenými počítačovými systémy počítaly jako s technologickým prvkem. Umožňovaly informace z jednotlivých systémů pro vyhledávání činnosti cizí agentury kombinovat a operativně je zpracovávat. Byla to cesta, která vedla k využití počítačů jako expertních systémů.

Vysoká škola SNB měla v záměrech vedení resortu sehrát důležitou roli. Podle pokynů ministra jsem s vedením školy připravil podstatné změny v její orientaci. Šlo o změnu obsahu její výzkumné činnosti, kdy se výzkum všeobecných společenskovedních problematik omezil a výrazně se posilnil výzkum odborných otázek činnosti resortu s představou aplikace logiky, teorie informace, kybernetiky i psychologie a dalších vědeckých disciplin. Změnily se učební osnovy a zvýraznilo studium odborných předmětů a cizích jazyků. Prosadili jsme náročnější konkursní způsob obsazování míst pracovníků vysoké školy.

Měl jsem představu o vytvoření takového stavu, který by umožňoval rotaci funkcionářů resortu s vědecky připravenými pracovníky vysoké školy. Kádrová opatření na vysoké škole, která jsme s ministrem realizovali v letech 1987-1988, měla již tento záměr. Pro studium na vysoké škole se od roku 1988 začal provádět výběr z podstatně širšího základu uchazečů. Byla zrušena omezující kritéria – do té doby povinná stranická příslušnost, předchozí výkon funkce s předepsaným vysokoškolským vzděláním nebo zařazení v kádrových rezervách.

Shrnu-li své vzpomínky, přicházím k závěru, že vedení ministerstva mělo ucelenou představu o tom, jak zvýšit vědeckotechnickou úroveň práce resortu, a mělo také vůli takový směr prosadit.

V té době jsem trvale pracoval asi čtrnáct hodin denně. Nyní se zlomyslně podpichuji, že se tím není proč chlubit. Je však pravda, že o řešitelnosti problémů, o nichž jsem se v této kapitole zmínil, jsem tehdy vůbec nepochyboval a žádnou překážku jsem nepovažoval za nepřekonatelnou. Jednal jsem s vysokými i nižšími náčelníky, zejména však se specialisty. Přiděloval jsem úkoly, vysvětloval, přesvědčoval, povzbuzoval, kontroloval i vyhrožoval. Ne, nevyhrožoval, spíše konstatoval. Nejlépe snad bude, když uvedu nezřídka závěr porady se zodpovědnými náčelníky.

O problémech, ktoré riešime, možno diskutovať. Ale nie o tom, či ich v potrebnom čase vyriešime, alebo nie. Ak vyriešené nebudú, budú na vašich miestach iní náčelníci...

Myslel jsem to vážně a mí spolupracovníci to věděli. Ke každému z nich jsem měl dobrý vztah, ale nešlo přece o vztahy, nýbrž o nevyhnutelnost v naší práci.

JASNO

Nedostatečná z umění možného, anebo kvadratura kruhu?

Čím víc přemýšlím o událostech v letech 1986 až 1989, tím více mé úvahy vyúsťují do otázky, kterou jsem dal do názvu této kapitoly.

V roce 1986 se konal XVII. sjezd KSČ. Byl jsem delegátem. Jistě ne jediným, který očekával, že po východiscích nové politiky, jež byly formulovány na XXVII. sjezdu sovětských komunistů, dojde také u nás k přijetí programu podobného politického vývoje. O skutečnosti lépe než dokumenty sjezdu vypovídal jeho průběh.

Sjezd byl spíš rituálním aktem než pracovním rokováním o nové politice. Delegáti hodnotili úspěchy, kritizovali nedostatky stejně jako na předchozích sjezdech. Většina vystoupení však byla v porovnání s XVI. sjezdem přijata mnohem chladněji. Formálním potleskem. Až apaticky. Skutečné postoje delegátů odrážel aplaus, který vyvolala vystoupení místopředsedy české vlády Ladislava Adamce a ministra kultury slovenské vlády Miroslava Válka. Byla v duchu nové politiky strany a reakce účastníků sjezdu vyjadřovala její potřebu.

Zjevný rozpor mezi režíí sjezdu a spontánním projevem delegátů mne tehdy příliš neznepokojoval. Byl jsem přesvědčen, že většina občanů není proti podstatě socialismu. Že proudy, které takové politické postoje projevovaly, nemají rozhodující vliv a že nová politika se časem prosadí jako nezbytnost řešit problémy hospodářského a společenského života. Nepochyboval jsem o tom, že iniciativa vyjde z KSČ.

Na podzim se v Praze konala mnohostranná porada kontrarozvědek států koalice. Delegace Bulharska, Československa, Kuby, Maďarska, Mongolska, NDR, Polska, Sovětského svazu a Vietnamu, které se porady zúčastnily, vedli náměstkové ministrů.

Na tomto jednání každý vedoucí delegace přednesl vlastní rozbor bezpečnostní situace ve své zemi, závěry z analýzy činnosti zpravodajských služeb považovaných za protivníka a hodnocení aktivit politicky činných exilových organizací. Pak následovala jednání o vzájemné součinnosti.

Porada nehodnotila politiku jednotlivých zemí koalice. Týkala se výlučně profesionální činnosti zpravodajských služeb. Je ale samozřejmé, že i takto chápaná bezpečnostní situace byla odrazem celkového politického dění.

Vystoupením vedoucích delegací bych chtěl věnovat alespoň pár poznámek:

Jako vedoucí hostitelské organizace jsem seriál rozborů zahajoval já. Záleželo mi na pracovním charakteru porady, která měla jednotlivé problémy posoudit v kontextu evropského dění. Referát jsem si připravil z podkladových analýz rozvědky i kontrarozvědky a ze známých představ zahraničních politologů o dalším vývoji Evropy. Mezinárodní faktor našeho vývoje jsem považoval za určující.

Společným jmenovatelem mezinárodních tendencí byla tehdy snaha odstranit takzvané dědictví Jalty. Zde na Pankráci nemám po ruce potřebné dokumenty, ale domnívám se, že tyto tendence již v první polovině osmdesátých let programově vyjádřil Zbigniew Brzezinski. Vzpomínám si na článek v International Herald Tribune. Rok 1985.

Hovořil jsem o tom, že ve státech střední a východní Evropy půjde o snahu prosazovat takové postupné změny, které budou v jednotlivostech těžce identifikovatelné, a v době, kdy se jejich charakter stane zřejmým, již nebude možné postavit se proti nim. Dále jsem uvedl, že evropské integrační tendence budou působit na oslabování vazby středoevropských států k Sovětskému svazu, což nepochybně ovlivní vnitropolitickou situaci v našich zemích.

V referátu jsem upozornil na velký vliv prosazující se tendence veřejné diplomacie. Šlo zejména o veřejnou konfrontaci v souvislosti s otázkami lidských práv. Staly se předmětem praktické politiky.

Poukázal jsem na působení kvalitativní změny v informační oblasti, jejíž vývoj zjevně ukazovaly nové projekty rozvoje široké světové informační sítě.

Všechny tyto faktory měly zajisté svou bezpečnostní dimenzi, ale řešení jejich politických důsledků bylo hlavně v politické oblasti.

V roce 1986 jsem měl důvod být přesvědčen, že Spojené státy a západoevropské země ve svém úsilí o změny ve střední a východní Evropě nepočítaly příliš s československými disidentskými skupinami. Spíše kalkulovaly se vznikem opozičních tendencí přímo v oficiálních strukturách státu. Jejich zpravodajské služby se orientovaly na rozšiřování styků s reformně naladěnými pragmatiky v hospodářské, vědecké a kulturní oblasti. Šlo jim o styk s osobami nekompromitovanými otevřenou podporou Charty a o mladé perspektivní kádry. Západní zpravodajské služby tehdy nepočítaly s prudkým dramatickým vývojem, nýbrž s postupným procesem.

Kalkulovaly, samozřejmě, s ekonomickými problémy. Od hospodářských těžkostí přes vznik sociálního napětí ke změně politických postojů lidí vede přímá cesta. A protože podstata vnitřní bezpečnostní situace byla dána vztahem občanů k politice KSČ, šlo o faktor podstatný.

Můj referát obsahoval závěry z hodnocení činnosti některých zahraničních vědeckých a kulturních institucí a jejich vliv na bezpečnostní situaci. Pochopitelně i československých exilových seskupení.

Referoval jsem o Činnosti Charty. Za hlavní tendenci jsme považovali její snahu získat masovou základnu a pokus o internacionalizaci opoziční činnosti v rámci koalice. Šlo o styky Charty s polskou Solidaritou, s opozičními skupinami v Maďarsku, o kontakty v NDR a se vznikajícími skupinami v Sovětském svazu.

Poměrně hodně místa v mém referátu zabíral rozbor záměrů Vatikánu, domácí církevní hierarchie a nelegálních struktur církve. Šlo zvláště o politicko-bezpečnostní dimenzi snahy církve o nové postavení ve státě, k němuž směřovaly požadavky její hierarchie, podporované podpisovými a jinými nátlakovými akcemi.

Když dnes vzpomínám na můj referát, zdá se mi, že obsahoval celkem reálné hodnocení situace a jejího vývoje.

Vystoupení prvního místopředsedy KGB jednoznačně ukazovalo, že Sovětský svaz půjde ve své vnější i vnitřní politice cestou přestavby. V té době v Sovětském svazu působilo již několik set nezávislých či neformálních seskupení. Většinu z nich KGB nepovažoval za protisocialistické či protisovětské. V přístupu k nim postupoval diferencovaně a svoji zpravodajskou činnost zaměřoval zejména na ty skupiny, které měly konfrontační a extrémní zaměření.

Vlnu obnovy křesťanského hnutí ve světě a nebezpečí propojení této vlny s oživením nacionalismu považoval za velmi významného činitele dalšího vývoje. Měl obavy, že taková tendence povede k protisovětské činnosti.

Konkrétními příklady byly doloženy růst aktivity CIA ve zpravodajské činnosti, některé nové metody operativní práce CIA a nové technické prostředky. Jednalo se zejména o automatické rozvědné aparatury, které v předchozím období získala sovětská kontrarozvědka. Šlo například o celý kontejner nejrůznějších indikátorů radioaktivity a přítomnosti chemických látek, zjištěných ve vlaku projíždějícím územím Sovětského svazu. Aktivně pracující aparatu-

ry byly ukryty v bednách a obalech spotřebního a průmyslového zboží, které putovalo z Japonska do západní Evropy.

Na poradě se také hovořilo o boji proti terorismu a bylo přijato doporučení, aby pro zlepšení koordinace této práce byla uspořádána součinnostní porada. Ta se uskutečnila o rok později v Bulharsku.

Důležité bylo vystoupení vedoucího delegace ministerstva vnitra Polska. V realitě již těžce zvladatelné politické síly Solidarity a velkého vlivu katolické církve se orgány Státní bezpečnosti orientovaly na utlumení činnosti zejména militantních a v konspiraci působících skupin Solidarity a na zpravodajskou činnost v prostředí církevní hierarchie. Šlo o to, pomoci vedení státu ve vytváření co nejlepších podmínek pro takové politické řešení situace, které by umožňovalo zachovat maximálně možný vliv Polské sjednocené dělnické strany.

Je zajímavé, že přes odlišnosti hospodářské i vnitropolitické situace u nás a v Polsku byly závěry našich analýz velmi podobné.

Referát náměstka ministra vnitra Maďarska byl odrazem skutečnosti, že v té době se v Maďarsku různé opoziční proudy vedením státu víceméně tolerovaly. Maďarské bezpečnostní orgány byly represivními postupy zatěžovány minimálně a zaměřovaly se především na zpravodajskou činnost, která vedení státu umožňovala předcházet politickému tlaku a faktickými ústupky si zachovat zdání vlastní iniciativy ve vývoji.

Podle vystoupení náměstka ministra Státní bezpečnosti NDR vnitřní opozice nebyla v té době organizovanou silou. Na povrchu dění byly hlavně pacifistické proudy, propojené s protestantským hnutím. Pro vnitřní situaci byl však významný vývoj mezinárodní situace a psychologické působení rostoucí autority Spolkové republiky Německo v Evropě. Hlavním problémem partnerů v NDR byla emigrace občanů do Spolkové republiky.

Největší otázkou vnitřní situace v Bulharsku byl zpolitizovaný problém turecké národnostní menšiny. Opoziční aktivity vyvíjely pouze malé skupinky intelektuálů z kulturní oblasti. Také v zahraničí se politickou aktivitou zabývali pouze jednotlivci a malé, nepříliš významné skupinky. Situace v Bulharsku se jevila klidná.

Bezpečnostní situace na Kubě byla hodnocena jako velmi stabilní. Opoziční skupinky kolem hrstky intelektuálů byly pod zpravodajskou kontrolou a izolovány masovými občanskými milicemi na ochranu revoluce, které působily v celém spektru života kubánské společnosti. Hlavním nebezpečím byla rozsáhlá ideologická diverze z území Spojených států, do níž byla zapojena CIA a organizovaná kubánská emigrace, jakož i činnost rozhlasových a televizních vysílačů na Floridě.

Z vystoupení vedoucích delegací ministerstev vnitra Vietnamu a Mongolska byly zjevné specifické problémy těchto zemí. Šlo hlavně o vážnou hospodářskou situaci v obou zemích. Ve Vietnamu šlo také o odlišný vývoj v severní a jižní části země a o problém čínské národnostní menšiny. Z mezinárodních podmínek to byl podstatný zájem Spojených států, Japonska a Číny o získání vlivu na řešení problémů jihovýchodní Asie.

Průběh i závěry porady byly vysloveně konzultativního charakteru. Závazné byly pouze dvoustranně dohodnuté úkoly a podepsané protokoly. Nikdo nikomu neradil, co a jak by měl ve své zemi řešit. Navzdory vážným problémům, kterých se porada týkala, její závěr rozhodně nebyl skeptický. O podstatných změnách na mezinárodní i domácí scéně nikdo nepochyboval. Převládalo však přesvědčení, že východní a střední Evropa má pro budoucnost socialismu reálné východisko. Součinnost zpravodajských služeb přes jisté, v té době již zřejmé, difference v politickém vývoji nevykazovala symptomy rozkladu koalice. Dohodli jsme se, že další porada kontrarozvědek se bude konat v roce 1989 v Berlíně.

V prosinci 1986 Václav Havel připravil dokument Charty Slovo k spoluobčanům. Kontra-rozvědka o jeho práci na dokumentu věděla a získala jeho rukopis. Byla přijata opatření proti jeho rozšiřování, o něž se Charta pokusila v lednu 1987. Státní bezpečnost většinu materiálu zabavila. I když tento dokument mobilizoval spíše chartisty než veřejnost, byl to signál, že v činnosti Charty dochází ke kvalitativní změně. Zatímco předešlé materiály měly charakter pokusů o veřejné oslovení oficiálních státních struktur, přičemž publicitu oslovení prováděla zahraniční masmédiá, Slovo k spoluobčanům bylo adresováno přímo veřejnosti. Charta se snažila vymanit ze společenské izolace. Naznačovaly to také snahy chartistů o rozvíjení činnosti různých nezávislých struktur. Jak jsem již uvedl, všechny tyto iniciativy byly v podstatě pod zpravodajskou kontrolou StB a infiltrovány její agenturou. Jejich činnost nezískala širší společenskou publicitu. Nicméně nebyla podceňována.

Ke změně začalo docházet i ve vztahu zahraničních politických kruhů k opozičně orientovaným osobám a skupinám. Kromě tradičního morálního povzbuzování a významné materiální pomoci od různých institucí v západních zemích byly zintenzivněny styky významných politiků s představiteli disidentského hnutí, které čím dál tím víc získávaly politický charakter. Zatímco v předešlých letech se s vedoucími osobnostmi Charty setkávali pouze členové doprovodu oficiálních představitelů západních zemí při jejich návštěvách v Československu, od roku 1987 šlo již o přímé kontakty politiků. Tento posun dokumentuje návštěva vicekancléře A. Močka v Praze a v roce 1988 návštěva poradce presidenta Spojených států E. Rowneho, jakož i náměstkyně ministra zahraničních věcí USA J. Whiteheada, ministra zahraničních věcí Velké Británie Mallorse, rakouského kancléře F. Vranitzkého a koncem roku dokonce setkání francouzského presidenta Françoise Mitteranda s představiteli Charty při jejich oficiálních návštěvách u nás.

To však stále sotva znamenalo, že by politické kruhy již počítaly s československými disidenty jako s budoucí vládní politickou garniturou. Spíše šlo o politické gesto, zaměřené na vlastní politické zájmy v zemích, z nichž tito politici přicházeli, a dále o nátlak na naše politické vedení, aby urychlilo změny v našich vnitřních poměrech. Až později tato setkání nabývala charakteru sondáží politických kvalit lidí z Charty, se kterými, jak potvrzovaly zpravodajské informace, se začalo vážně počítat.

Nových kvalit postupně nabyly i kontakty Charty se Solidaritou. V roce 1987 vznikla Československo-polská solidarita. To signalizovalo dost vážné důsledky pro činnost Charty. Solidarita v Polsku byla již opozicí, Charta této kvality vlivu ještě nedosáhla. Výmluvné byly informace ze setkání Adama Michnika s představiteli Charty v Praze. V polovině roku 1989 A. Michnik informoval představitele Charty o vývoji vztahů politických kruhů států Varšavské smlouvy k událostem v roce 1968. Směřoval k přehodnocení událostí. Situaci v Praze A. Michnik viděl velmi příznivou pro uskutečnění společenských změn, kdyby opozice převzala moc. Naše opoziční kruhy byly v hodnocení situace opatrnější.

V roce 1987 však vývoj ještě stále neznamenal zásadnější změnu postavení opozičních proudů v zemi a řešení, odmyslíme-li si zahraničně politické činitele, bylo stále v rukou našeho politického vedení.

Nechci své tvrzení dokazovat čísly z průzkumu veřejného mínění. Příslušná čísla jednak nemám po ruce a vím také, že procenty lze libovolně manipulovat. Vůli lidí v roce 1987 mnohem lépe charakterizuje reakce občanů na návštěvu M. S. Gorbačova v Praze.

Přijetí generálního tajemníka občany bylo zcela odlišné od přijetí předešlých návštěv sovětských státníků po roce 1968. Bylo vyjádřením touhy lidí po přestavbě a dokazovalo, že občané neodmítají socialistickou cestu dalšího vývoje země. Jistě dnes mnozí tento postoj

změnili, tehdy však o něm kromě veřejných projevů občanů v ulicích, které, na rozdíl od různých příležitostí v minulosti, nemusely být organizovány stranickými výbory, výzvami či aparátem, svědčily i rozborů zpravodajských informací.

Lidé snad očekávali, že návštěva M. S. Gorbačova v Praze se stane jakýmsi antisrpnem. Je až s podivem, kolik bylo v tomto vědomém či podvědomém očekávání naivity. Jistě v tom sehrál svou roli kus vypěstovaného vědomí, že všechny změny musí přijít ze Sovětského svazu. Gorbačov však nemohl nový přístup Sovětského svazu k mezinárodní politice popřít otevřeným politickým nátlakem, třebaže by mu takový čin západní svět zřejmě prominul. Lidé nepochopili, že když M. S. Gorbačov přijal pozvání do Prahy, nemohl udělat nic jiného, než své hostitele podpořit. Zvláště když bývalé vedení státu také hovořilo o potřebě změn a zdůrazňování specifík československé situace mělo své důvody.

Ve skutečnosti však z více rozhovorů, které jsem měl v té době s významnějšími politiky státu, vyplývalo, že vedení strany má k politice Gorbačova odměřený postoj a převládaly spíše představy o neuskutečněné politice J. Andropova. Jeho předčasný odchod ze života však umožňoval výklad politické budoucnosti vývoje v Sovětském svazu podle jakýchkoliv subjektivních představ. Škoda, že J. Andropov nepřišel o pár let dříve.

Od M. S. Gorbačova jsem dostal dárek. Velký samovar. Umístil jsem ho v bytě sice tak, aby byl po ruce, ale hodně času na vychutnávání čaje ze samovaru jsem v roce 1987 neměl. Kromě velkého množství odborné práce na ministerstvu mne čím dál tím víc pronásledovaly myšlenky na budoucnost. Ukazovalo se, že otázka reformovatelnosti či nereformovatelnosti socialismu je špatně položenou otázkou. K uskutečňování základních ideálů lidí bylo zapotřebí zcela nových mechanismů. Neexistovala však ani teorie, ani praktická zkušenost. Navíc nebylo jednoduché odpoutat se od starých schémat. Vše komplikovala skutečnost, že každá představová aktivita *via facti* přehodnocovala události, které se staly před dvaceti lety a s nimiž bylo spjato politické vedení. Přitom v roce 1987 bylo již lhostejné, s jakými úmysly kdo vstupoval do období normalizace začátkem sedmdesátých let, co kdo tehdy zamýšlel a co chtěl.

Je snadné, ale sotva správné, problém odmítnout, nedokážeme-li se s ním vypořádat. Odmítnout ideály, když existuje problém s jejich uskutečňováním, nebo odmítnout představu, že je realizujeme špatně.

Věřil jsem, že ideály socialismu odpovídají citění a představám lidí o spravedlivé společnosti. Vždyť tolik nejrůznějších hnutí a politických stran na celém světě se hlásí k socialistickému nebo sociálnědemokratickému programu. Dokonce i J. Delors byl podezříván, že svou představou o řešení otázek budoucí Evropy chce zadními dvířky vpustit do západní Evropy socialismus. Život se však nedal zastavit, aby počkal, než bude cesta našeho dalšího vývoje teoreticky rozpracována. Řešení bylo nutné přijmout ihned.

Minulost nelze obejít. Tato skutečnost politické zátěže tvořila těžko řešitelnou situaci. Zvyšovala ve vedení strany napětí vzájemného podezřívání ze snahy distancovat se od oficiálního postoje k hodnocení let 1968/–1969. Proto zejména při personálních změnách víc než potřeby nové politiky rozhodovala představa věrnosti nových kádrů starým stanoviskům.

Bez ohledu na tyto komplikace bylo v roce 1987 zřejmé, že personální otázky je třeba řešit. Představ o tom, jakým způsobem, bylo více. Je samozřejmé, že jsem nemohl o tomto dění nemít informace, i když v nich bylo hodně „šumu“. Často se představy šířily mezi lidmi jako již připravovaná řešení.

Jaké to bylo tehdy informace, které se ke mně dostaly?

Jedno z řešení vycházelo z předpokladu, že Gustáv Husák setrvá ve funkci generálního tajemníka až do XVIII. sjezdu KSČ. Předsednictvo ÚV mělo být rozšířeno o další osoby, mezi nimiž byl B. Chňoupek a V. Vajnar. Některé informace svědčily o tom, že právě V. Vajnar by se po XVIII. sjezdu mohl stát generálním tajemníkem.

Druhá představa o personálním řešení strany předpokládala, že ještě v roce 1987 by ve funkci generálního tajemníka měl G. Husáka vystřídat L. Štrougal. Takové řešení podporovali pragmatici ve státním aparátě, ale také rozhodující osobnosti pražské politické scény. Mimo jiné také A. Kapek.

V podobných souvislostech se uvažovalo také o F. Pitrovi.

Myslím, že ani jedna ze zmíněných představ neměla podporu vlivných slovenských politiků, což nebylo bez významu.

Nakonec vektor politických zájmů a vlivů, jak to často bývá, vedl ke kompromisnímu řešení.

K výběru osoby, o které se jedni i druzí domnívali, že bude uskutečňovat takovou politiku, kterou považovali za správnou. Od Miloše Jakeše se tedy očekávala věrnost starým postulátům i přestavba.

Nepíši tyto řádky proto, že bych chtěl poukázat na jakési zákulisí mocenského boje ve vedení strany. Bylo objektivní skutečností, že lidé, kteří mohli věci ovlivnit, si nevyhnutelnost personálních změn uvědomovali. Proto je jen přirozené, že přitom docházelo ke vzniku různých názorů, které podporovaly různé skupiny ve straně.

Je po válce. Po válce je každý kaprál generálem. Nemá cenu uvažovat o tom, co by se stalo, „kdyby“. Je nesporné, že G. Husák intelektem i politickými zkušenostmi výrazně převyšoval ostatní členy předsednictva. Skutečností však také je, že mu rychle ubývalo fyzických sil a představa, že ve stále těžším období bude moci efektivně zastávat nejvyšší stranickou i státní funkci současně, nebyla reálná. S mou úvahou o uskutečňování nové politiky KSČ se nejlépe shodovala představa V. Vajnara ve funkci generálního tajemníka strany.

S L. Štrougalem jsem málokdy přicházel do osobního styku. Z jednání vlády jsem ho však znal jako velmi schopného pragmatika. Domnívám se, že svou politickou minulostí se zatěžoval nejméně. Podle mého názoru měl schopnost i vůli řešit problémy nové politiky. S jakým úspěchem, to je dnes již zbytečná otázka. Uvědomoval si vážnost situace, ale neztrácel optimismus. Jednou v mé přítomnosti prohlásil:

— Když tahle vláda padne, tak to bude rachot, jaký tady ještě nebyl.

Jeho slova jsem bral vážně, třebaže byla vyslovena položertem.

Miloše Jakeše jsem znal velmi málo. Víím však, že funkci převzal s úmyslem vyřešit otázky specifické československé přestavby. Výsledek je znám. Je ovšem jisté, že nebyl politikem, kterého v té době komunistická strana ve svém čele potřebovala, a takový úmysl nebyl podložen jeho možnostmi.

V této souvislosti je na místě uvést můj rozhovor s V. Bilakem.

Bylo to začátkem prosince osmdesátého devátého roku v budově parlamentu, o přestávce mezi jednáními, jichž jsem se zúčastnil místo ministra. V hale mne přepadl nějaký zahraniční televizní štáb.

What can you tell us about future role of the communist party in your country?

V prosinci 1989 jsem neměl náladu rozvíjet konverzaci o budoucí úloze KSČ, a tak jsem reportéry poslal za poslanci KSČ. Nedali se však tak snadno odbýt:

Yes, and what do you mean about attitude of hard liners to evolution of the political situation?

I'm afraid I can't answer your questions. I am not the member of parliament or hard liner, you should ask somebody else – ukončil jsem rozhovor s odmítnutím, že nejsem ani členem parlamentu, ani člověk tvrdé linie, a poohlédl jsem se po stolku s kávou. Otázkám jsem však neunikl, potkal jsem V. Bilaka:

Čo myslíš, je to len po..., alebo už pre...? – zauvažoval.

V každom prípade je to politická prehra, ktorej dôsledky ťažko odhadnúť, – odvětil jsem.

Nemyslím, že by som v politike urobil vela chýb, ale dve určite, Jakeš nemal byť generálnym tajomníkom, – dodal.

Jaká byla ta první chyba, mi ovšem neřekl.

Vzpomínkou na tyto rozhovory jsem předběhl sled událostí. K událostem konce roku však patří.

V šachové partii by za řešením personálních otázek ve vedení strany v roce 1987 byl jistě otazník. Tak se označují špatné tahy. Komunistická strana ve snaze zachovat si rozhodující roli v dalším společenském vývoji se, řečeno rovněž šachovým výrazem, dostávala do časové tísně. Vážným varováním měla být demonstrace za lidská práva převážně mladých lidí v Praze na Staroměstském náměstí 10. prosince. Hned v březnu 1988 to potvrdila protestní „svíčková“ akce v Bratislavě.

Nemám v úmyslu vyvolat dojem, že všechny problémy, o nichž píší, způsobilo nepochopení reality nebo neochota na místech, kde se politika tvořila. Ani že na FMV bylo všechno pochopeno a k problémům se přistupovalo jinak. Pravda je, že o potřebě změn v řízení státu, v hospodářství i společenském životě se vědělo na ÚV, FMV i v jiných ústředních orgánech státu. Existovala i vůle takové změny uskutečnit. Současně se však považovalo za nepřijatelné, aby se tyto změny prováděly bez ohledu na jejich politické důsledky. Mimo to i ty kroky, kterým se dostalo politického posvěcení, narážely na řetěz legislativních, technických i ekonomických problémů. Jejich řešení vyžadovalo čas.

Typickým příkladem toho bylo plnění závazků závěrečného dokumentu vídeňské schůzky Konference o evropské bezpečnosti a spolupráci.

Tyto závazky byly v souladu s potřebami změn nejen ve vývoji mezinárodních vztahů, ale také ve vnitřní politice. Nicméně všechno šlo příliš pomalu. Nebyl to úmysl a s tak zdoluhavým postupem jsme nebyli spokojeni. V resortu jsme vycházeli z přesvědčení, že všechno to, k čemu se náš stát zavázal, se uskuteční. Existovala však představa, že náhrada řady omezujících administrativních předpisů na ochranu státních zájmů, daných politikou i ekonomikou, může být provedena až po vytvoření podmínek jejich ochrany novým mechanismem, který bude v souladu s požadavky doby. To vyžadovalo čas pro změny v zákonech a normách, novou technologii práce i novou techniku.

Úkolem bylo také podstatně změnit a usnadnit cestování cizinců do republiky a zejména našich občanů do zahraničí. Nechci dokazovat snadno ověřitelnou skutečnost, že formality pro vstup cizinců do republiky byly již tehdy výrazně jednodušší než v jiných, mám na mysli západních, státech. Navíc cizinci již od začátku roku 1989 mohli československé vízum obdržet přímo na hranici. Problémem byly cesty do republiky pro občany zbavené československého občanství. Zejména pro ty, kteří byli pro trestný čin opuštění republiky odsouzeni.

Nejvíce však lidi pálily výjezdní doložky a vůbec značná omezení při jejich cestách do zahraničí. Jistě to nebyl pouhý administrativní problém, ale i ekonomická otázka. Šlo o valuty, ale také o administrativní ochranu státních zájmů, jejíž potřeba vyplývala z nepřekonaných důsledků minulých mezinárodních vztahů. Z rozboru všech souvisejících otázek vyplývalo, že není možné tento problém vyřešit dříve než v roce 1990, třebaže politická místa pomalý po-

stup řešení kritizovala. Úkoly při zrušování výjezdních doložek byly plněny podle vládou schváleného postupu.

Myslím, že mnohé z toho platí i pro postup jiných orgánů státu při jejich úsilí o změny. Ani představa, že na ÚV byl zájem na konzervování nezřídka staré politiky, není zcela objektivní. Chyběla ale odvaha překročit Rubikon.

Ztráta gravitace a imunity systému

Stává se, že k vítězným převratům se hlásí víc vítězů, než bylo bojovníků. Myslím ale, že jsme jedinou zemí, kde jsou hledáni viníci vítězného převratu. Lidé hledají odpověď na otázku, jak je možné, že vyhráli, a jiní, jak je možné, že prohráli. Více jich již pochybuje také o tom, zda vůbec vyhráli. Na všechno má dát odpověď objasnění pozadí událostí 17. listopadu.

Uvědomuji si, že není lehké pochopit, jak vůbec mohlo k převratu dojít, když zde byla víc než jeden a půl milionová politická organizace, jejíž činnost byla řízena principem demokratického centralismu a jejíž vedoucí úloha ve státě byla zakotvena v ústavě. Organizace, která kontrolovala celý politický, společenský i hospodářský život v zemi a suverénně řídila právní, mocenský, bezpečnostní i armádní mechanismus státu. Přitom v zemi nebyla opozice s vlastní politickou alternativou, s osobnostmi připravenými převzít vládu. Neexistoval ani otevřený politický boj o moc, ba ani silné ilegální odbojové organizace. Zkrátka, neexistovaly základní atributy politického převratu, známé z historie.

Marně je tedy stále hledána ta tajná lóže, která z pozadí všechno řídila; současně se objevuje stále víc odbojářů a hrdinů.

Mé úvahy o pozadí převratu vyústíují do prosté věty, kterou jsem uvedl v názvu kapitoly. Je vyjádřením názoru na podstatu vnitřních i vnějších příčin změn ve střední a východní Evropě. Tyto příčiny se plně potvrdily i v československých podmínkách.

Diskuse o tom, zda socialismus jako idea je slepou uličkou společenského vývoje, anebo naopak, zda je perspektivou, o kterou se některé národy pod vlivem konkrétních historických podmínek pokusily předčasně, či zda tyto podmínky určily pro takový pokus nesprávné místo na světě, přenechám jiným. Navíc, když na prahu třetího tisíciletí je obtížné definovat společenské řády a jejich -ismy. Rozlišovat společenské třídy. Když politické strany přestávají být reprezentanty pouze jedné třídy. Obzvlášť je to těžké, když prožíváme období společenské transformace a mnohé z poznaných skutečností jsou přechodným jevem, vzdáleným nejen bývalému společenskému systému, ale i představám o západních vzorech.

Zdroji přirozeného uznání každého společenského systému a akceptování jeho moci občany jsou uznané ideje, přesvědčení o racionálním řízení a fungující společenská komunikace. Zpochybněním těchto zdrojů ztrácí systém svou imunitu před rozkladem, i když vytvořená forma a struktury moci mohou ještě dlouho přetrvávat.

Základem zpochybnění předchozího režimu v myšlení lidí byla uvědomovaná nebo zprostředkovaně vnímaná rostoucí diference v produktivitě práce mezi zeměmi bývalé koalice ve střední a východní Evropě a vyspělými státy západního světa. Tato skutečnost a její důsledky, s nimiž se občané denně setkávali v nejrůznějších souvislostech, vedla ke ztrátě důvěry lidí ve správnost politiky státu. Narůstající přesvědčení o ideologických překážkách, které brání změně této politiky, vedlo k tím většímu zpochybnění idejí, čím víc se v neúčinné politice zdůrazňovaly. Takové procesy probíhaly zejména v myšlení inteligence a mládeže. Vůbec není podstatné, zda takové procesy v myšlení občanů byly vždy objektivně správné. Prostě se tak v psychologické rovině lidského uvažování projevovaly. Jakou odezvu v myšlení mohly nakonec zanechat reprízy pléna ÚV KSČ k řešení problémů vědeckotechnického rozvoje, které opakovaně přesvědčovaly o jeho významu pro zvyšování produktivity práce i pro celkový rozvoj společnosti a navzdory svým mobilizujícím usnesením nic podstatného nevyřešily? Automaticky se nabízelo vysvětlení, že nejde o technicko-organizační problém, ale o politické, nebo dokonce ideologické limity systému. Na tom propaganda nemohla nic změnit. Ani

argumenty o úspěších. V takových případech má mnohem větší váhu to, co se udělat nedokázalo.

Závažnou skutečností byla ztráta komunikace v systému. Existovaly sice funkční struktury společenské komunikace, ale jejich prostřednictvím nešly shora dolů přesvědčivé odpovědi na naléhavé otázky, které lidé očekávali. Na druhé straně vyžádaná, nebo dokonce organizovaná stanoviska zdola nahoru nebyla informací o tom, co si lidé ve skutečnosti myslí. Ty víc než o postojích lidí vypovídaly o společenské schizofrenii. Ostatně, není nejdůležitější to, co všechno si lidé mohou dovolit říci. Důležitější je, jaký to má vliv na dění.

Ztráta komunikace a neúčinné řízení vedly nejen ke ztrátě věrohodnosti politického vedení ve společnosti, ale i k faktické izolaci aparátu a vedení ve straně samé. Až po ten legendární kůl v plotě.

Tento problém nemohla řešit mocenská ani politická konfrontace. Řešení vyžadovalo naplnění formy novým obsahem, který by si automaticky vynucoval patřičné změny formy. Mám na mysli nový obsah a formu socialistické politiky. Protože se tak nedělo, vznikla zvláštní situace. Neexistovala opozice jako organizovaná síla, ale v lidech se stupňovala téměř všeobecná nespokojenost se stavem společnosti. Byla to vnitřní opozice v lidech. Nespokojeni byli nestraníci, ale i členové strany. Nespokojeni byli ekonomové, umělci a technická inteligence. Mládež i vysocí státní úředníci. Zní to paradoxně, ale vím, že nespokojeni byli i vysocí funkcionáři strany.

V této souvislosti si vzpomínám na „protistátní“ diskuse ve vládním letadle, které slovenské federální úředníky každý týden dopravovalo za prací do Prahy. Kritika hospodářských i společenských problémů na úrovni ministrů, náměstků ministrů a ředitelů odborů byla často ostřejší než na schůzkách chartistů či bývalých exponovaných členů strany, vyloučených z KSČ po roce 1968.

Politici činitelé a státní funkcionáři kladli v té době typické otázky:

Situácia je zlá, čo s tým budete robiť?

My? Bezpečnosť? Môžeme urobiť prevrat, – odpoveděl jsem ironicky.

Jiná vyjádření zněla logičtěji:

– Strana potrebuje čas, musíte jej k tomu pomôcť.

Strana si musí predovšetkým pomôcť sama.

Vznikl paradox: čím víc představových opatření politické vedení přijalo, tím víc přesvědčovalo lidi, že skutečné kvalitativní změny, které občané očekávali, udělat neumí, respektive nemůže. Byla zde ta minulost a až patologický strach z jejího přehodnocení.

Jako názorný příklad mohu uvést dvě reorganizace vlády v roce 1988, v nichž sotva někdo mohl spatřit personální základ nové politiky. Spíš naopak. Odstranění L. Štrougala, L. Gerleho a později B. Chňouпка i V. Vajnara svědčilo o opačných tendencích v politice.

Lidé toužili po změnách a očekávali někoho, kdo je osloví přesvědčivým programem.

V srpnu 1988 se po devatenácti letech uskutečnila první vážná demonstrace s otevřenými projevy nesouhlasu s politikou KSČ. Na tomto konstatování nic nemění ani skutečnost, že šlo o demonstraci proti vstupu vojsk pěti zemí Varšavské smlouvy 21. srpna 1968 do Československa.

Sama demonstrace neznamenalala politickou katastrofu. Zúčastnilo se jí ne víc než 5 tisíc lidí. Závažnější však byla skutečnost, že začal proces otevřeného společenského pohybu, který signalizoval ztrátu zábran lidí veřejně projevit nesouhlas. Nezávislé skupiny oznámily záměr organizovat na Václavském náměstí demonstrace každou poslední sobotu v měsíci.

Krátce po srpnové demonstraci mne navštívil mluvčí vlády M. Pavel. Měl nepříjemný úkol vyjádřit se k srpnové demonstraci na připravované tiskové konferenci se zahraničními novináři. Probírali jsme tedy spolu fakta a argumenty. Když jsem mu závěrem oznámil, že se k demonstracím bude muset pravděpodobně vyjadřovat již každý měsíc, položil mi otázku:

Co se s tím tedy dá dělat?

Myslím, že treba v Praze vyčlenit určitý priestor na vystúpenia rôznych nezávislých iniciatív a otázku demonštrácií upraviť v zákone novým spôsobom.

O našom rozhovore M. Pavel vypracoval informáciu pro predsedu vlády L. Štrougala. Nevím, zda Štrougal věc projednal s ministrem. Je však skutečností, že V. Vajnar uložil sekretariátu ministerstva vypracovat návrh novely zákona upravujícího shromažďovací právo.

Koncem srpna byla na ministerstvu celostátní porada vedoucích funkcionářů resortu až po náčelníky okresních správ SNB. Ministr pozval na poradu také generálního tajemníka M. Jakeše. Cílem porady bylo vysvětlit smysl reorganizace ministerstva a nové úkoly resortu, které navazovaly hlavně na organizační změny. Došlo i na hodnocení nedávných událostí v Praze. Generální tajemník vytkl bezpečnostním orgánům, že demonstraci nezabránili již v jejím zárodku.

Měli je vyzvat, aby se rozešli. (!?)

Dilema, které vzniká vždy, když se politické problémy řeší mocenskými prostředky.

Jednotlivé organizované projevy politického nesouhlasu, jejichž podoba byla nezákonná, byly již dávno potlačovány. Současně je ale otázkou, zda to politice víc pomohlo nebo uškodilo.

Rok 1988 byl již rokem zřetelné politické konfrontace.

V březnu církve organizovala pontifikátní mši v chrámu sv. Víta na Pražském hradě. Zpravodajské orgány získaly informace, že některé opoziční skupiny by tuto akci chtěly změnit na celonárodní protestní pouť před sídlem presidenta. Počítaly s účastí asi statisíce lidí z celé republiky. Možná, že v důsledku politických a bezpečnostních opatření, ale možná také přeceněním situace, k protestní akci fakticky nedošlo. Na pontifikátní mši se nakonec zúčastnilo na 6 000 osob, z toho přibližně 1 000 „organizovaných“ návštěvníků. Byli poučeni, že kardinál nesmějí pozdravit „čest práci“, ale pokleknout a zašeptat „pochválen buď Ježíš Kristus“.

V březnu byla v Bratislavě již zmíněná protestní svíčková akce. Její průběh je znám. Zúčastnilo se jí pár set lidí, ale snad tisícům přihlížejících bylo v přístupu na Hvězdoslavovo náměstí zabráněno. Akci nakonec potlačily pořádkové síly. Učinily tak na základě politického rozhodnutí. Z hotelu Carlton.

Celkově lze říci, že opoziční skupiny blízké církevním kruhům se v té době snažily o výraznou aktivizaci k demonstračním vystoupením. Vysoká církevní hierarchie nebyla však takovým tendencím nakloněna. Ze zpravodajských informací vyplývalo, že kardinál František Tomášek považoval takový postup za předčasný a obával se rizika tragických důsledků. Varoval před urychlováním procesů, pro něž ještě nedozrála doba.

Již začátkem roku 1988 aktivizovaly protestní činnost, zejména v Praze, Nezávislé mírové sdružení a České děti. K činnosti Charty zaujímalý kritický postoj. Považovaly ji za příliš intelektuální a snažily se o otevřenější projevy odporu. Před 21. srpnem se pomocí letákové akce pokusily veřejně obvinít vládu ze sabotáže národních zájmů, vyzvat ji, aby odstoupila, a podnítit lidi k masovému protestu. Letáková akce byla Státní bezpečností odhalena a zmařena. Ještě v bytě, kde se letáky rozmnožovaly. Podobně také v Brně se zabránilo rozšíření asi půl druhého tisíce letáků.

Do otevřených protestních akcí se však stále zapájelo málo lidí a převažující část akcí byla preventivně zmařena. Mimo Prahy o nich často nikdo nevěděl.

Snahy o podnícení aktivity občanů v protestech proti režimu byly také v zahraničí.

Před 21. srpem byla do Československa vyslána skupina 14 cizích státních příslušníků ze západní Evropy s úkolem podnítit naše občany k protestnímu vystoupení a současně vyvolat střet s bezpečnostními orgány. Ten by pak patřičně využili k zdiskreditování československých politických poměrů v zahraničí. Přivezli s sebou asi 15 000 letáků. Státní bezpečnost akci v podstatě v tichosti zmařila. Letáky byly zabaveny a cizí státní příslušníci vypovězeni ze země.

Takže není zcela pravda, že by orgány SNB vzniku demonstrace 21. srpna nebránily. Pravda je, že střetu pořádkových sil s demonstranty chtělo vedení resortu až do poslední chvíle zabránit. To se však, jak je známo, nakonec nezdařilo.

Blížilo se výročí vzniku republiky – 28. říjen. Předcházely mu již potlačené demonstrace každou poslední sobotu v měsíci a také vydání manifestu Hnutí za občanské svobody. Manifest byl z právního hlediska hodnocen jako pokus o podvracení republiky, a pobuřování. Po potlačených demonstracích v srpnu a v září byla důvodná obava z těžkých následků střetu pořádkových sil s demonstranty, a tak Státní bezpečnost přijala rozsáhlá opatření k preventivnímu zmaření masové demonstrace. Organizátory akce a osoby, které se na protestních akcích v předchozích případech aktivně zúčastňovaly, varovala a intenzivně zpravodajsky kontrolovala. Řadu lidí zadržela. Proti osobám, jež se zúčastnily na vypracování manifestu a jeho rozšiřování, začalo trestní stíhání. Demonstrace se však přesto konala a pořádkové síly musely zasáhnout.

Nebylo to řešení. Vedení resortu i kontrarozvědky proto přivítalo politický souhlas s organizováním prosincové manifestace ke Dni lidských práv na Škroupově náměstí v Praze. Organizovaly ji nezávislé skupiny.

Po manifestaci, na které vystoupil Václav Havel a L. Lis, bylo na oddělení ÚV u R. Hegenbarta provedeno politické zhodnocení manifestace.

Myslím, že manifestace neznamenal významný posun situace. Zúčastnil se na ní přibližně stejný počet lidí, jaký by byl přišel, i kdyby povolena nebyla. V Praze bylo v té době asi 5 až 6 tisíc převážně mladých lidí ochotných zúčastnit se jakékoliv akce protestního charakteru, ať již povolené státními orgány, nebo i s rizikem střetu s Bezpečností. Vystoupení řečníků byla rozpačitá a málo působivá. Dospěli jsme k názoru, že sestřih průběhu manifestace lze vysílat v televizi. S tím jsme se rozešli. Dodnes vlastně nevím, kdo rozhodl, že se nic nevysílalo. Začaly se ozývat hlasy, že povolení manifestace bylo politickou chybou. Od té doby již žádná akce nezávislých skupin nebyla povolena.

Tehdy jsem měl již nového ministra. Prožíval jsem snad nejtěžší dilema svého života. Do druhé reorganizace vlády jsem nepochyboval, že hegemonem dalšího vývoje v zemi bude KSČ. Nové pohledy na další rozvoj československé ekonomiky, které vypracoval prognostický ústav, se mi zdály logické a konstruktivní. Byl jsem přesvědčen, že z těchto dokumentů může strana odvodit další politický program. Nepochyboval jsem, že vystoupí-li s novým programem, lidé dostanou potřebný impuls, který přijmou, a opozice ztratí možnost získat na svou stranu rozhodující většinu. Zvláště kdyby takový postup znamenal nový přístup k hodnocení událostí ve straně po roce 1968. Bez toho to nešlo.

Reorganizace vlády však tyto mé představy silně zpochybnila. Nic na tom nezměnili ani „noví“ lidé ve vládě, kteří byli, podle mých poznatků, také reformě silně nakloněni. Byl to

především nový premiér L. Adamec. Nejvíce pochybností však vyvolalo jasné odstranění ministra V. Vajnara.

Vzpomínám si na náš rozhovor, když se vrátil z pohovoru u generálního tajemníka.

Musím ti říci, že v nové vládě již nebudu. Odcházím do diplomatických služeb. Navrhl jsem soudruhu Jakešovi, abys řízení resortu převzal ty. Nebylo to ale přijato s tím, že když ministrem národní obrany je Slovák, tak v čele ministerstva vnitra musí být člověk české národnosti. Ministrem bude tedy generál Sochor, náčelník rozvědky.

S generálem Sochorom sme priatelia. Myslím, že by sme mohli spolupracovať. Tu ale nejde o priateľstvo. Rezort v tomto čase potrebuje na čele politickú osobnosť. Považujem za chybu, že odchádzaš.

Asi odídem z funkcie aj ja...

S trpkostí jsem si uvědomil, že po J. Obzinovi odchází z politického vlivu již druhý člověk, o němž jsem byl přesvědčen, že do politiky strany může vnést to, co jsem považoval za nezbytné.

Skutečnost byla ještě horší než informace, se kterými jsem z ministrovy kanceláře odcházel. Po trapných situacích na ÚV, kdy už i do Moskvy bylo oznámeno nové složení vlády včetně budoucího ministra Karla Sochora, došlo ke změně a ministrem vnitra se stal František Kincl, jenž na takovou funkci vůbec nebyl připraven a také o ni nestál.

Nového ministra přišel uvést do funkce generální tajemník M. Jakeš a předseda vlády L. Adamec. Důvody odchodu V. Vajnara ani příliš nerozváděli. Jak to již v takových případech bývá, ocenili jeho práci a poděkovali mu. Pak M. Jakeš uvedl nového ministra, přičemž zvlášť vyzvedl jeho přednosti, které viděl v tom, že „ještě nenačichl ministerskými manýry“.

Pokaždé, když o tomto období přemýšlím, napadá mě otázka, proč jsem tenkrát vlastně odešel. Vždyť bylo jasné, že ministr V. Vajnar musel odejít proto, že neměl politickou důvěru nového generálního tajemníka. Jakou důvěru mohl tedy mít jeho první náměstek? Mluvil jsem tehdy o svém odchodu s více lidmi. Nakonec jsem zůstal. Proč?

Především jsem cítil odpovědnost za stabilizaci resortu, který se po reorganizaci v nové struktuře teprve rozbíhal a mnohé bylo třeba dořešit. Zůstal jsem ve vedení resortu vlastně jediný ze staré sestavy náměstků. Uvedl jsem nové lidi do odpovědných funkcí a zdálo se mi neseriózní je v tak složité situaci opustit. Měl jsem jasnou představu o další koncepci práce ministerstva a cítil jsem, že mám autoritu pro její uskutečnění.

Přiznávám, že jsem se také obával, aby můj odchod nebyl pochopen jako trapné gesto uraženého malicherného člověka. Ve skutečnosti jsem takové pocity neměl. Ministr F. Kincl byl můj dlouholetý přítel, a musím říci, že neexistuje nic, čím bych mu později jako ministru projevilo osobní neloajalitu.

Myšlenky se mi zastavily u otázky doby a jejích osobností. Promítám si, co o tom napsal B. Engels v dopise H. Starkenburkerovi, anebo spíše T. Paine ve Věku rozumu. Uvědomuji si, že T. Paine svůj *The Age of Reason* psal ve vězení. Každá doba si své osobnosti najde.

Ve snaze vyjádřit své myšlenky o věcech politických jsem se tak rozepsal, že by mohl vzniknout zkreslený dojem o těžišti mé osobní činnosti.

V roce 1988 a později jsem však víc než politikou byl zatížen osobní odbornou prací na koncepčních problémech práce kontrarozvědky. Mnohá fakta týkající se těchto otázek jsem již uvedl. Po reorganizaci bylo třeba vyřešit další problémy. Pokusím se je v krátkosti shrnout:

Prvním problémem byl úkol zredukovat přílišnou šířku práce kontrarozvědky. Řešení spočívalo především v podstatné redukci počtu kontrarozvědně chráněných objektů v národním hospodářství i v nadstavbové oblasti společnosti. Ještě důležitějším záměrem bylo přejít od

plošné, řekněme „statické“, práce kontrarozvědky v objektech, kde zpravodajsky působila, k ochraně konkrétních zájmů v celé jejich vertikální struktuře. V oblasti ochrany ekonomiky to znamenalo zdokonalení kontrarozvědné ochrany určité investiční akce nebo úkolu obranného průmyslu v celé jeho struktuře. Od procesu plánování, financování, výzkumu, vývoje až po výrobu a její kooperaci. Důležité informace, které bylo nutno chránit, mohla cizí rozvědka získat v kterékoli části tohoto řetězu, mnohdy na zcela „nevinném“ místě. A také narušit důležitý hospodářský zájem. Podobně se mělo postupovat i v jiných oblastech práce kontrarozvědky.

Vážným důsledkem takové koncepce práce bylo zvýraznění významu práce kontrarozvědky v zahraničí.

Týkalo se to všech třech linií její práce, které před reorganizací pokrývala 2., 10. a 11. správa.

Nebylo to nic neobvyklého. Prostudujeme-li vývojové tendence všech kontrarozvědných služeb, zjistíme, že v jisté fázi se v jejich činnosti vždy projevila potřeba aktivně pracovat mimo území vlastního státu.

Druhým problémem bylo, aby kontrarozvědka v souladu s předpokládanými změnami v politice omezovala prvky policejní praxe a výrazně zkvalitnila metody zpravodajské činnosti, získávání informací a vlivové působení. Takovou linii činnosti jsme naléhavě prosazovali. Vývoj vnitropolitické situace však současně způsoboval narůstání úkolů „neodkladného“ charakteru. Nezřídka mě ministr upozornil, že kontrarozvědka ponechává činnosti různých opozičních skupin příliš velký prostor. Nemyslím, že to byla pravda.

Třetím problémem, který jsem považoval za klíčový, bylo vybudovat podstatně kvalitnější systém analytické práce. Byl to problém organizační, kádrový a technický. Šlo o vytvoření moderního analytického centra kontrarozvědky.

Všechny tyto úkoly spolu s výběrem a přípravou lidí a s otázkami vědeckotechnického rozvoje činnosti byly zahrnuty v koncepčním dokumentu s třemi horizonty. Do roku 1990 a v dalších pěti letech. Některé náročnější úkoly spojené s investičními předpoklady měly být zabezpečeny po roce 1995.

Rok 1989 začal pro mne vcelku příjemnou služební cestou.

V Havaně byla oslava 30. výročí vítězství revoluce a vzniku Kubánské revoluční policie, na kterou jsem byl pozván. Protože již víc než dva roky jsem pro velkou zaneprázdněnost odkládal využití pozvání vedení ministerstva vnitra Kuby na pracovní návštěvu a osobní pozvání ministra J. Abrantése na dovolenou na Kubě, spojil jsem všechna pozvání do jedné návštěvy ve dnech 1. až 12. ledna 1989.

Oslavy a pracovní jednání v Havaně trvaly celý týden, a tak se má dovolená „scvrkla“ na čtyři dny. Havanu jsem znal již z mé předchozí návštěvy v roce 1983. Příliš se nezměnila. Snad jen Malecon, který jsem si oblíbil, byl ještě oprýskanější. Lidé na ulicích byli bezstarostní. Vystoupení Fidela Castra na obrovském mítinku bylo spontánní, čtyřhodinové. Lidé poslouchali a tleskali.

Velkým dojmem na mne zapůsobily pracovní návštěvy v útvech kontrarozvědky. Nebyl jsem návštěvou, které se ukazují připravené ukázky nebo síně tradicí. Můj partner mi poskytl možnost projít všemi základními pracovišti a diskutovat s řadovými příslušníky přímo při práci. Potkal jsem tam hodně mladých, vzdělaných lidí. Mohu říci, že vědeckotechnická úroveň i konkrétní zpravodajské úspěchy byly překvapující. Nebylo by solidní, kdybych uvedl podrobnosti. V každém případě tato návštěva pro mne znamenala zcela jiné poznání úrovně

práce kubánských partnerů, než jak se mi jevila z Prahy na základě cestovních zpráv delegací, které Havanu do té doby navštívily. Zejména systém kubánské radiorozvědky byl inspirující.

Spěchal jsem však do Prahy. Začátkem roku 1989 již nebyl čas na delší návštěvy. Navíc mne téměř okamžitě čekala cesta na druhý konec světa. Měl jsem se zúčastnit mnohostranné součinnostní porady kontrarozvědek v Pchjongjangu. Šlo o technickou pomoc korejským partnerům v oblasti zpravodajské techniky a o agenturní součinnost při ochraně Světového festivalu mládeže. Korejští partneři se obávali jeho narušení a žádali koaliční podporu ve vyhledávání signálů o připravovaných politických, nebo dokonce teroristických akcí proti festivalu.

Po příletu z Havany mne v Praze čekalo nemilé překvapení.

I když jsem věděl, že v souvislosti s výročí sebeobětování J. Palacha se budou organizovat různé pietní a současně protestní akce, přece jen informace, které mi hned na letišti oznámil náčelník kontrarozvědky plk. Vykypl a později na ministerstvu ministr F. Kincl, byly vážnější, než jsem očekával.

Ministr situaci osobně projednal na ÚV a politicky schválená opatření dal již provést. Vážná byla anonymní výhrůžka, že na Václavském náměstí opět dojde k sebeupálení mladého člověka. To se naštěstí nestalo. Demonstrace však trvaly celý týden. A to bez ohledu na to, zda orgány proti demonstrantům zasahovaly nebo nikoliv.

Koncem týdne jsem odletěl do Pchjongjangu. Dlouhá cesta a odstup od událostí doma mi umožnily přemýšlet, co se vlastně v uplynulém týdnu událo. Vzpomínám si, že jsem uvažoval o třech momentech, které byly charakteristické:

Za prvé, události byly v porovnání s předchozími demonstracemi ještě otevřenějším politickým vystoupením proti politice KSC a proti jejímu vedení. Týkalo se to zvláště M. Jakeše a M. Štěpána.

Za druhé, tato demonstrace neskončila jako ty předtím jednou akcí, což v minulosti překvapovalo i zahraniční zpravodaje, ale trvala celý týden. Snaha vyvolat řetězovou reakci zde byla zřejmá.

Třetím podstatným faktem bylo, že taková reakce mezi občany Prahy nevznikla a počet demonstrujících a jejich složení se prakticky neměnily.

Z toho jsem si udělal závěr, že nutno počítat se stále narůstajícím odhodláním opozičně nalděných lidí veřejně projevit politický odpor i s rizikem sankcí, avšak současně právě ta třetí skutečnost dávala naději, že KSC má ještě šanci udělat kroky, jimiž by mohla získat veřejnost na svou stranu.

Rozhodl jsem se, že po návratu z Koreje otevřeně promluví s R. Hegenbartem.

Návštěva Pchjongjangu byla pro mne novým poznáním. Samo jednání nebylo pro mne příliš náročné; vše bylo velmi dobře připraveno a věděl jsem přesně, k čemu mohu resort v operativní práci i v technické pomoci zavázat.

Přípravy na Světový festival mládeže byly velkorysé. Vznikalo mnoho nových objektů zajímavé architektury. Stadiony a ubytovací zařízení. Velké a ještě větší hotely. Celé ulice a čtvrtě moderních domů kontrastovaly s pozadím korejské reality, kterou jsme v Pchjongjangu a stejně tak při návštěvě demarkační linie v Pchammundžomu cítili.

Během mého korejského pobytu jsem měl celé noci volné a k dispozici bohatou knihovnu Kim Ir-sena a Kim Čong-ila. V ruštině i v angličtině. Tak jsem absolvoval „krátký kurs Cuč - che“.

Neobdivoval jsem, neodsuzoval. Zaujala mne především skutečnost, že vedení KILDR má pro svou politiku vlastní teoretické odůvodnění. Korejská realita musí člověka provokovat ke

snaze pochopit jevy, kterých je svědkem. To, co vidí na ulicích, i to, co vidí v lidech. Přitom to nemůže pozorovat z pohledu Středoevropana. Má jinou mentalitu, prožil jinou životní zkušenost. Nesnažil jsem se ani uvažovat nad tím, jak systém vyhovuje Korejcům. To vědí nejlépe oni sami. Myslím, že právě zde člověk pochopí prostou skutečnost, že ideologie, politika a psychologie patří k sobě, a nemají-li v politice vznikat vážné konflikty, to vše nesmí být ve vzájemném rozporu. Připadá mi to jako nějaký imunologický problém transplantace v politice.

Četl jsem tedy o ideologii Čuč-che a vzpomínal na období po lednu 1968, kdy lidé projevovali souhlas s politikou, která jim nebyla cizí. Přemýšlel jsem o těch demokratických, křesťanských, národních i socialistických proudech v nás. Nová politika by měla odstranit všechno implantované, co organismus nepřijal.

Korejští partneři nepozvali na jednání maďarskou kontrarozvědku. Důvodem pro to bylo, že Maďarsko navázalo styky s Jižní Koreou. Vytvořilo to dost delikátní situaci.

V Pchjongjangu mi partner z NDR také potvrdil, že mnohostranná porada kontrarozvědek, která měla být v Berlíně, se neuskuteční. Byl to další ze symptomů ztráty gravitace koaličního systému. Systém, ve kterém byla po celá desetiletí udržována jednotná vnitřní i vnější politika, propojená politickými, vojenskými, bezpečnostními i hospodářskými mechanismy, se přestával chovat jako homogenní celek a na povrch čím dál tím jasněji vystupovala jeho heterogenita. Ožila minulost, ožily nejrůznější odlišnosti psychologie národů. Různorodá byla vnitřní situace i zahraničně politické cíle. Zvýraznily se vlastní hospodářské zájmy.

Nebudu si dnes lámat hlavu nad tím, zda taková situace znamenala selhání koaliční politiky, anebo zda vyjadřovala umění možného v daném vývoji světa a Evropy. Je fakt, že ztráta gravitace koalice se stala vážným činitelem vnitřního vývoje států ve střední a východní Evropě.

Myslím, že zpravodajské služby tento rozpad koaličních vztahů pociťovaly především jako vývoj v politické oblasti. V letech 1988 a 1989 to nemělo podstatnější vliv na součinnost zpravodajských služeb států bývalé koalice. Nasvědčovala tomu dvoustranná pracovní jednání, kterých jsem se s partnery zúčastnil. Rovněž i pokračování vzájemných dvoustranných součinných akcí. Je však pravda, že v této součinnosti se kladl stále větší důraz na skutečný oboustranný zájem, na rozdíl od minulých koaličních zorných úhlů. Ještě v listopadu jsem byl pozván na pracovní setkání do Varšavy a na neoficiální návštěvu Budapešti. Nestihl jsem to již.

Tento zdánlivě paradoxní jev měl logický důvod. Střední a východní Evropa se začala atomizovat, aby mezi jejími národy a státními subjekty mohly vzniknout nové vztahy, v nichž pro vytváření vazeb budou podstatné nové, přirozené, politické, bezpečnostní a hospodářské zájmy. Zpravodajské služby na předpokládanou realitu nemohou nereagovat.

Po návratu z Pchjongjangu jsem se několikrát setkal s R. Hegenbartem, s prvním tajemníkem ÚV KSS I. Janákem i s vedoucím oddělení ÚV pro mezinárodní politiku M. Štefaňákem. Ne, žádné intriky. Jen výměna názorů na aktuální problémy. Názory R. Hegenbarta se v podstatě nelišily od hodnocení situace jinými politiky. Na rozdíl od jiných však projevoval konkrétní aktivitu směřující k jejímu politickému řešení, které v té době bylo již velmi naléhavé. Myslím, že jsme se shodli v názoru na nevyhnutelnost společenského dialogu, zejména v prostředí vědy, kultury a vysokoškolské mládeže. V potřebě zapojit do řešení politických problémů bývalé členy KSČ, vyloučené ze strany po roce 1968. Shodli jsme se rovněž na tom, že je třeba k řízení státu přizvat jiné politické strany. V té době jsem se s dalšími vedoucími pra-

covníky státních orgánů zúčastnil vypracování jakéhosi memoranda, které pro generálního tajemníka organizoval R. Hegenbart.

Mimo otevřeného hodnocení krizové situace byly v něm i konkrétní návrhy potřebných politických aktivit včetně vytvoření vlády za účasti představitelů jiných politických stran, jakož i odborníků bez politické příslušnosti.

Byli jsme přesvědčeni, že má-li být udržen významný politický vliv KSČ na další vývoj, jsou takové kroky nevyhnutelné. Jak mne však později R. Hegenbart informoval, návrh mu byl vrácen s poznámkou, že nová opatření není nutné přijímat.

Tehdy se významně změnila aktivita bývalých funkcionářů politického a státního vedení z roku 1968. Státní bezpečnost získala informace o připravovaném dopisu A. Dubčeka Ústřednímu výboru KSČ, o dopisech A. Dubčeka a O. Černíka parlamentům států, jejichž vojska v srpnu 1968 zastavila pokračování polednového vývoje, s výzvou přehodnotit tento akt. Známé byly kontakty A. Dubčeka s Komunistickou stranou Itálie.

Význam těchto informací byl v předstihu, v němž politické vedení státu mohlo učinit vlastní kroky.

Skupina lidí po roce 1968 vyloučených ze strany již dříve založila klub OBRODA. Zpočátku jejich činnost nepředstavovala vážnější problém. Kritické diskuse i zpracované materiály nebyly ničím novým a v mnohém se od názorů lidí ve státních a hospodářských strukturách ani nelišily. V polovině roku 1989 přišly informace o přípravě otevřeného dopisu OBRODY členům KSČ, v němž v podstatě vyzývala členy strany k prosazování politiky přestavby. Na takovou aktivitu bylo možno reagovat pouze přijetím vlastních politických opatření, jimiž by si vedení strany zachovalo iniciativu a předešlo by tak kritice své politiky. Vzpomínám si na zasedání sekretariátu ÚV, na které mne generální tajemník po obdržení této informace pozval v zastoupení ministra.

Soudruzi, dostal jsem z ministerstva vnitra informaci o připravovaném dopisu OBRODY členům základních organizací strany. Jde o vážný problém, na který bychom měli reagovat.

Dopis přečetl, členové sekretariátu se k němu vyjadřovali, poukazovali na jeho politickou nebezpečnost a možné důsledky ve straně. Nakonec M. Jakeš diskusi uzavřel. Tajemníci J. Fojtík a K. Hoffman měli připravit dopis, který by stranické organizace dostaly dříve než dopis z OBRODY.

To, pochopitelně, nic neřešilo, a navíc rozšíření takové důvěrně získané informace vážně ohrožovalo její zdroj. Proti tomuto opatření jsem protestoval, i když to nebývalo zvykem:

Súduh generálny tajomník, nemyslím si, že rozposlať takú informáciu do stranických organizácií je správne. Prídeme o zdroj informácií.

Nic nevykládej, vy budete dobře informováni až do převratu, zavtipkoval.

Přiznávám, že jsem si tehdy neuvědomoval, jakou pravdu M. Jakeš vyslovil.

Zřetelně jsem chápal skutečnost, že bez přehodnocení událostí, které se staly před dvaceti lety, nelze hovořit o nové politice.

Aktivita OBRODY byly pro další vývoj důležité. OBRODA sice neorganizovala demonstrace, ale její potenciální síla byla v tom, že myšlenky přestavby přijímala zejména převážná část mladých členů KSČ a podobnost přestavby s naším polednovým vývojem před dvaceti lety byla očividná. Pozice OBRODY, která neoponovala idejím, ale konkrétní politice, byla lidem srozumitelná.

V té době se začala měnit situace i na Slovensku. V první polovině roku 1989 již existovalo Slovenské fórum přestavby, v němž pracovali zejména H. Kočtúch a R. Kaliský. Vzniklo Hnutie za občianske slobody na Slovensku, které navazovalo hlavně na podobné hnutí v Če-

chách. V této iniciativě se nejvíc angažovali J. Čarnogurský, M. Šimečka a M. Kusý. Aktivizovala se také slovenská OBRODA.

Tyto iniciativy byly zpravodajsky kontrolovány. Podstatné bylo, že jejich činnost směřovala k otevření společenského dialogu a neprojevovala významnější tendence otevřené politické konfrontace.

O vývoji situace nejlépe vypovídají informace, které FMV předkládalo ÚV KSČ od poloviny roku 1988 do listopadu 1989.

Již v září 1988 obsahovala informace závěr, že politickou iniciativu přebírají opoziční síly a politické a státní orgány nedovedou této situaci účinně čelit. V prosinci bylo konstatováno, že tento vývoj pokračuje.

V dubnu 1989 bylo konstatováno, že pokračuje zostřování politické situace i mezi mládeží, v červenci informace uváděla, že v opozici vznikly dva proudy: seskupení usilující o dialog a křídlo, jehož cílem je vyvolávat konfrontace.

Dospělo se k názoru, že opozičním náladám je nakloněna značná část obyvatelstva.

S činnostmi zpravodajských služeb bývá vrchnost málokdy spokojena. Jednou jejich informace považuje za zkreslené nebo neúplné, jindy za opožděné. A také za nesprávně analyzované. Příklady takových kritik známe ze Spojených států, kde CIA je mnohdy považována za příčinu nejednoho zahraničně politického problému i debaklu. O práci BND se nepřiliš pochvalně zmiňuje ve svých vzpomínkách W. Brandt. Uvádím to zřejmě pro útěchu, protože s hodnocením StB to nebylo jinak.

Na celostátní poradě vedoucích pracovníků prokuratury, bezpečnosti, soudů, advokacie a arbitráže, konané 6. června 1989 v Praze, vedoucí oddělení ÚV KSČ R. Hegenbart konstatoval:

...neuspokojují ani výsledky na jednotlivých stěžejních úsecích činnosti StB. Nezbytnou úroveň nedosáhla dosud ofenzivnost boje s velmi intenzivním působením speciálních služeb protivníka i s jednoznačně konfrontačním kursem vnitřních nepřátelských a opozičních sil. Také v důležité oblasti kontrarozvědné ochrany naší ekonomiky nemáme výraznějších výsledků.

No comment. Je to obecně a téměř vždy platná pravda. O práci a problémech kontrarozvědky jsem napsal již hodně. Horší bylo, že v té době se začala objevovat nepříjemná podezření vůči ministerstvu.

Musím říct, ve vedení strany jsou názory, že některé informace jsou z ministerstva poskytovány jenom lidem, se kterými se stýkáš, – oznámil mi ministr.

?

— No, kupříkladu Lenártovi.

To je predsa nezmysel!

Dále je názor, že „někdo“ brzdí ofenzivní činnost kontrarozvědky a nejsou schvalovány návrhy na nasazování zpravodajské techniky.

To je vážné obvinenie, neviem, kto a odkiaľ má také informácie.

Vyvod' si z toho své závěry. Také je nespokojenost s tím, že kontrarozvědka není schopna zjistit, kdo rozmnožuje záznam z vystoupení generálního tajemníka v Červeném Hrádku.

Franto, si odborník, vieš, že taká úloha je nezmyselná. Myslím, že politik by mal byť rád, že sa jeho vystúpenia rozmnožujú. A keď ho to neteší, tak sa musí nad nimi zamyslieť...

Pokyn k pátrání jsem formálně vydal. Svému spolupracovníkovi jsem se za něj však omluvil. Nepátralo se.

V té době měla Státní bezpečnost zcela jiné starosti. O situaci jsem tehdy víckrát hovořil s R. Hegenbartem. Ujišťoval mne, že nejpозději do konce roku budou ve vedení strany přijaty zásadní změny. Státní bezpečnost nemohla učinit víc, než poskytovat informace. A snad přispět k tomu, aby na takové změny byl ještě čas.

Akutní hrozbu představovaly rostoucí snahy o politickou konfrontaci. Vznikaly a narůstaly v opozici a v politickém vedení nebyla přílišná ochota k dialogu. Nasvědčují tomu zcela jednoznačné diskuse o informacích, které FMV předkládalo politickému vedení. V podstatě až do října 1989.

Kontrarozvědka měla tehdy vážné signály o snahách zorganizovat v Praze masové vystoupení veřejnosti. Názory v prostředí opozičních proudů sahaly od organizování pokojného manifestačního korza, které po zkušenostech z minulého roku nemohly skončit jinak než masovou politickou demonstrací, až po vystoupení „s klacky a řetězy“, jak se vyjádřil jeden z organizátorů.

V srpnu 1989 se skutečně schylovalo k vážné konfrontaci. Státní moc i uvážlivější osoby z opozice se obávaly možných důsledků. Dialog se stále nekonal. Setkání vedoucího oddělení ÚV KSČ Bouchala s představiteli OBRODY anebo některá setkání zástupců ÚV KSČ nebo ÚV KSS s A. Dubčekem takovými dialogy nebyly. Napětí vzrůstalo. Byla přijata rozsáhlá bezpečnostní opatření k zabránění demonstrace. Takže zůstalo jen při pokusu a nejvíc vzruchu na Václavském náměstí způsobili zástupci maďarských opozičních skupin, kteří na demonstraci přijeli z Budapešti. Bylo to poslední vítězství politiky „ustupovat se nebude“. Průběh 21. srpna 1989 zaskočil zpravodajské kruhy ze Západu a neodpovídal ani odhadům KGB.

Ve vzpomínkách jsem dospěl k jednání delegace FMV, vedené ministrem Kinclm, s vedením KGB v Moskvě na přelomu srpna a září. Toto jednání se později stalo předmětem spekulací, proto se při něm zastavím:

Bylo to již déle naplánované a několikrát odložené jednání o další součinnosti, které bylo pak zakončeno podepsáním meziresortní dohody.

Jednání, jak bývalo zvykem, bylo zahájeno informací vedoucích delegací o bezpečnostní situaci. Předseda KGB V. Krjučkov informoval o vývoji v Sovětském svazu a ministr Kincl o situaci u nás. Nemyslím, že by v těch informacích bylo něco, co není známo, nebo něco, o čem jsem ještě nepsal. Z informací předsedy KGB V. Krjučkova vyplývalo, že KGB má přes složitou vnitřní situaci o jednotlivých problémech dobrý přehled. Více než o starostech s opozičními proudy v zemi hovořil o činnosti zahraničních zpravodajských služeb a hlavně o hospodářském vývoji a jeho důsledcích na kriminalitu v Sovětském svazu, jejíž rozsah a charakter nabyt již státně bezpečnostního významu.

O tom, že vnitropolitických problémů nejrůznějšího druhu muselo být hodně, nám víc než vystoupení V. Krjučkova pověděly opakované telefonáty M. S. Gorbačova, k nimž byl předseda KGB během jednání odvoláván, i několik letných postřehů, které jsme mohli zaznamenat v ulicích Moskvy, dokonce i v chrámu, který jsme navštívili v Zagorsku.

Ve vystoupení ministra F. Kincla bylo nejpodstatnější vyjádření základní politické linie „ustupovat se nebude“.

Pak následovalo jednání.

Mým cílem bylo seznámit se s prací sovětské kontrarozvědky. Bylo to důležité pro plnění úkolů vyplývajících z nové dohody mezi resorty.

Problémy, které řešila sovětská kontrarozvědka na úseku práce proti cizím zpravodajským službám, vůbec nenasvědčovaly tomu, že by snahy o zmírňování politického napětí ve světě měly vliv na snižování intenzity práce cizích rozvědek proti SSSR. To, samozřejmě, nikdo

nečekal. Výhledově byly pro nás zajímavé informace o úkolech při ochraně ekonomiky. Šlo o boj proti organizovanému zločinu v hospodářské oblasti, rozmáhalo se organizované vydírání. V případě, že se podnikatel nedal vyděrači za příslušnou částku „ochraňovat“, riskoval existenci svého podniku.

Nejsilnější dojem jsem měl ze snahy o nový přístup kontrarozvědky k rozlišování problémů zpravodajských a problémů politických. Ty druhé měly být ponechány politikům.

Z jednání jsem získal dojem, že KGB vcelku respektuje politickou linii přestavby a svou činnost přizpůsobuje jejím potřebám. Nevyplývalo to pouze z oficiálních, ale také ze soukromých rozhovorů, které jsem měl se svými partnery. O problémech v zemi hovořili otevřeně, ale v jejich vyjádřeních jsem nepocítil nic, čím by zpochybňovali potřebu nové politiky.

Naši situaci nekomentovali, i když o její závažnosti byli dobře informováni. Vladimír Krjučkov otevřeně řekl, že KGB v srpnu 1989 očekávala v Československu vznik vážných problémů, a přiznal, že mírným průběhem událostí byl překvapen.

Na těchto jednáních nikdo nikomu neradil, jak by se vnitřní problémy Sovětského svazu a Československa měly řešit. Ministr mi uložil zvláštní úkol. Prý jej dostal od generálního tajemníka. Měl jsem od svého partnera zjistit, zda Sovětský svaz nepřipravuje přehodnocení stanoviska ke vstupu vojsk do Československa v roce 1968.

Byl to pro mne dost trapný úkol, ale při jednání s prvním místopředsedou KGB jsem tuto otázku nadhodil. Z jeho odpovědi vyplývalo, že on nevidí důvod, proč by SSSR měl v této věci projevovat iniciativu, když to záleží především na postoji našeho politického vedení.

Dohodu o spolupráci jsme podepsali. Formálně vše proběhlo jako obvykle. Musím říci, že můj pocit ztráty gravitace koalice potvrdilo i toto jednání – jeho věcnost a projev respektování zájmů a menší zdůrazňování koaličních hledisek. Přitom to všechno vůbec neznamenal rozpor nebo oslabování součinnosti. Spíš naopak, cítil jsem, že všechno má přirozenější charakter.

Ve vile na Kolpačnom pereulke, kde jsme byli ubytováni, jsem se tentokrát v Moskvě příliš nevyspal. Myšlenky po jednáních, moskevské ulice, kde víc než fronty před obchody zapůsobila na mne apatie lidí i zvláštní ovzduší v Zagorsku, kde jsem poprvé viděl tolik mladých věřících obracet se k Bohu, mi nedovolily usnout.

Agónie moci

Agónie moci ve střední Evropě začala exodem Němců z NDR do Německé spolkové republiky. Praha byla plná trabantů. Žádná opatření nemohla zabránit masové okupaci velvyslanectví NSR. Byla to přímo instruktáž odporu občanů vůči svému státu.

Po pádě E. Honeckera se do čela politického vedení NDR dostal mladší politik Egon Krenz. Příliš rychle však vyšlo najevo, že problém NDR nemůže vyřešit pouhé odstranění E. Honeckera. Naopak, přes sliby E. Krenze, že bude uskutečňovat novou politiku, demonstrace pokračovaly s narůstajícími požadavky. Lidé dávali zřetelně najevo, že nechtějí vyměnit pouze Honeckera, ale také politické poměry, avšak v korunním princí Krenzovi záruky nové politiky neviděli.

Další podstatnou skutečností byl postoj Sovětského svazu k událostem v NDR. Sovětský svaz v nejcitlivější otázce Evropy neudělal nic, čím by zpochybnil svou novou zahraniční politiku nezasahování. Vůbec není podstatné, s jakými pocity sovětské vedení vývoj v Německu sledovalo. V politice rozhodují zájmy a respektuje se realita. V daném případě realita vztahů Východ – Západ, realita vnitřní situace v Sovětském svazu a, samozřejmě, také vnitropolitická situace v NDR.

Proč jsem se vlastně rozepsal o všech těchto otázkách, které se ve vývoji NDR do října 1989 tak jasně projevíly? Zřejmě proto, že tyto události podzimu 1989 přesvědčivě ukazovaly, že i vývoj v Československu bude skutečně naší vnitřní záležitostí. Začátkem listopadu existovaly už jen dvě otázky:

Za prvé, zda vývoj, který začne nejpozději v lednu 1990, proběhne tak, aby co nejméně zatížil budoucnost společnosti. Za druhé, jaké reálné politické pozice si v příštím vývoji může zachovat KSČ. Tyto dvě otázky spolu úzce souvisely.

Na tuto vážnou situaci jsem se díval jakoby zvenku, jako kdyby se mne osobně netýkala. Obával jsem se pouze, aby v dalším nejistém vývoji nedošlo k lidským tragédiím. Jejich příčinou mohl být stejně tak agresivní radikalismus, jako obyčejný lidský strach.

V listopadu 1989 vznikla pro naše dějiny typická situace. Vnitřní nespokojenost lidí čím dál tím víc vystupovala na povrch. Vznikla otázka, kdo a jak společenský pohyb konstruktivně usměrní. Zdálo se mi, že v mnoha aspektech je situace podobná té z roku 1918 nebo situaci z roku 1945. Vůdcové revolucí u nás často revoluci dobíhají.

Přiblížil se 17. listopad 1989. Počátkem týdne jsme v Praze přivítali delegaci sovětské kontrarozvědky, vedenou místopředsedou KGB generálem V. Gruškem. Tato návštěva byla již dávno naplánována. Jejím účelem bylo projednat konkrétní součinnostní úkoly sovětské a naší rozvědky proti cizím zpravodajským službám. Jednání proběhla mezi náčelníky jednotlivých specializovaných odborů a, samozřejmě, i já jsem s generálem Gruškem posoudil souhrnné otázky další spolupráce. Žádná z těchto jednání se netýkala způsobu řešení jakýchkoliv vnitřních problémů Československa. Na 17. listopad bylo naplánováno podepsání závěrečného protokolu.

Kontrarozvědka již nejméně čtrnáct dní před 17. listopadem měla informace o tendencích nezávislých skupin opozičního hnutí využít výročí 17. listopadu k politické demonstraci. O zjištěných skutečnostech objektivně informovala politické vedení státu. Vzpomínám si na jistý pocit úlevy v té napjaté době, kdy bylo rozhodnuto, že manifestace se ujmou oficiální mládežnické organizace. Do politického jednání ministra vnitra s M. Jakešem a M. Štěpánem, kde se posuzovalo, co má a nemá být povoleno, jsem nebyl zainteresován. Rovněž jsem se nezúčastnil žádných přípravných opatření bezpečnostních sil v Praze. Byl jsem informován,

že manifestaci na Albertově a Vyšehradě, která měla proběhnout podle schváleného programu, se ponechá volný průběh a pořádková opatření jsou připravována pouze pro případ, že by po ukončení manifestace vznikl pokus o demonstraci ve středu Prahy, kde, jak známo, v té době nebylo organizování demonstrací povoleno.

Pro řízení pořádkových sil vydal ministr vnitra rozkaz, kterým náčelníkovi Správy SNB hlavního města Prahy a Středočeského kraje uložil zřídit vlastní štáb.

Cíle bezpečnostních opatření nevyžadovaly, abychom na FMV vytvořili řídicí nebo koordináční štáby. Je však pochopitelné, že v situaci, která v té době v Praze byla, měla kontrarozvědka během manifestace zajišťovat zpravodajské a dokumentační úkoly. Šlo o intenzivní získávání aktuálních agenturních informací o situaci na manifestaci a také o činnosti vedoucích osobností opozičních skupin. Dále o zajištění živého vyhodnocování informací získávaných zpravodajskou technikou, zejména z odposlechu určených telefonů, a zhotovení videozáznamu z průběhu manifestace.

Jakékoliv úvahy o existenci takzvaného druhého centra, které by postup pořádkových sil usměřovalo mimo řídicí štáb Správy SNB v Praze, nejsou opodstatněné.

Sešmáctý listopad byl pátek. Ministr potřeboval odjet do Ostravy k rodině a mne pověřil, abych ho po 16. hodině na ministerstvu zastupoval. Před odletem ještě řídicímu funkcionáři SNB v Praze potvrdil úkol nepřipustit rozšíření případné demonstrace na Václavské náměstí.

V odpoledních hodinách jsem se zúčastnil na podepsání protokolu s delegací KGB. Pak jsem se vrátil na své pracoviště, abych získal informace o průběhu manifestace. Bylo nutné je oznámit M. Jakešovi a L. Adamcovi.

Zjistil jsem, že manifestace má politický charakter. Skandovaná hesla a nápisy na transparentech byly namířeny proti KSČ a státním orgánům. Rovněž proti Jakešovi a Štěpánovi. Některé z nich tehdy znamenaly porušení platných zákonů. Získané informace jsem oznámil M. Jakešovi a L. Adamcovi s tím, že bezpečnostní orgány proti manifestaci nezakročí. Oba s takovým postupem souhlasili.

První část manifestace skončila na Albertově. Podle programu měl průvod odejít na Vyšehrad a tam manifestaci ukončit. Protože nálada byla dost výbušná, souhlasil jsem s návrhem náměstka českého ministra vnitra generála Nováka, že v případě, kdyby se manifestující rozhodli místo na Vyšehrad přejít do Opletalovy ulice, nebudou jim v tom pořádkové síly bránit.

Zpravodajskými prostředky byla získána informace, že se organizuje improvizované vystoupení A. Dubčeka na této manifestaci.

— ... byl zachycen telefonický rozhovor. Dubček je v Praze a má přijít na Vyšehrad promluvit na manifestaci. Situace je tam pro jeho vystoupení velmi vhodná...

V dané situaci takové vystoupení mohlo zvýšit již beztak explozivní atmosféru manifestace, a tak jsem považoval za správné zabránit mu v tom. Domníval jsem se, že A. Dubček po vysvětlení situace a požádání sám od takového vystoupení upustí. Skutečností zůstává, že A. Dubček byl příslušníky zadržen na celé tři hodiny.

Po ukončení manifestace na Vyšehradě část účastníků, asi 5 000 osob, pokračovala v demonstraci pochodem Prahou. Pořádkové síly je zastavily na Národní třídě.

Tehdy již probíhal můj další oficiální program s delegací KGB ve vile na Břevnově. Během večera jsem měl několik telefonátů. Pouze část z nich jsem absolvoval osobně, ostatní dle mých pokynů za mne vyřizoval plk. Vykpěpěl.

Šlo o informace o průběhu demonstrace. V každém případě jsem k nim zaujal jasné stanovisko. Demonstraci nerozhánět násilím a zakročit jen tehdy, kdyby došlo k otevřenému napav-

dení příslušníků SNB. Tyto pokyny plukovník K. Vykypěl z mého pověření oznamoval řídicím funkcionářům na Správě SNB v Praze.

Představoval jsem si, že demonstrace nakonec sama skončí a lidé se rozejdou. Nebylo přece důležité, jak dlouho potrvá, již nic nového na ní nemohlo být řečeno. Záleželo jenom na tom, aby nedošlo k jejímu rozšíření. Takový byl pokyn.

O situaci jsem opět informoval generálního tajemníka M. Jakeše a předsedu vlády L. Adamce.

Moje telefonáty s M. Jakešem byly stručné:

Je tam asi pět tisíc lidí, demonstrácia má politický charakter. Proti KSČ, predstaviteľom strany, proti štátnym orgánom, ľudovým milíciám aj proti ŠtB. Zasahovať nemá zmysel. Ničomu by sa nepomohlo.

Dobře. Odcházím na Slapy, kdyžtak mě zavolej tam. Volal také M. Štěpán:

Je potřeba obnovit veřejný pořádek, co s tím uděláme?

Nič. Informoval som takto súdruha Jakeša aj premiéra Adamca. Vedia, aký to má charakter.

Co na to řekl Adamec?

Súhlasí so mnou, že je už jedno, či tie heslá, ktoré skandovali cestou na Vyšehrad, zopakujú aj na Národnej triede.

Po chvíli zavolal primátor Hořčík:

Co s tím, prosím tě, uděláme?

Nič.

Když se situace na Národní třídě neuklidňovala, asi v půl deváté jsem se generálu V. Gruškovi omluvil. Náš rozhovor byl neustále přerušován. Stejně jako členové naší i sovětské delegace stal se nechtěně svědkem mých stanovisek. Nikdo je ovšem nekomentoval a nic jsme v této souvislosti společně neprobírali. Později, při loučení, mi kolegiálně řekl, že kdyby byl na mém místě, měl by na věc stejný názor.

S plukovníkem K. Vykypělem jsme odjeli k Národnímu divadlu, abychom se o situaci přesvědčili na místě. Zdálo se, že demonstrace již skončila. Když jsme projížděli kolem budovy ÚV KSČ, rozhodl jsem se zastavit u M. Štěpána, odkud jsem chtěl telefonovat odpovědným funkcionářům SNB v Praze a o situaci informovat také ministra v Ostravě.

V pracovně M. Štěpána bylo víc lidí, které jsem víceméně znal jen od vidění. Nic již neřešili. Plukovník Bytčánek mě telefonicky informoval, že demonstrace byla rozptýlena bez většího zákroku, a uvedl, že přitom došlo k 15 lehkým zraněním, která si vyžádala jen ambulantní ošetření. To jsem také oznámil ministrovi a později, již ze svého pražského bytu, M. Jakešovi a L. Adamcovi.

O tom, že všechno bylo jinak, mne informoval náčelník kontrarozvědky až v sobotu ráno na letišti. Loučili jsme se s delegací KGB. Uvedl, že zákrok Bezpečnosti byl tvrdý a že zraněných lidí je víc. Dvě osoby měly být hospitalizovány.

V sobotu ráno byl v Praze klid. Pověřil jsem náčelníka kontrarozvědky, aby zabezpečil aktivní zpravodajskou činnost s tím, že o poznatcích mne bude průběžně informovat. Mrzelo mne, že se věci mají jinak, než jsem večer oznámil generálnímu tajemníkovi a předsedovi vlády, a tak jsem jim zatelefonoval a upřesnil nové informace. Po rozloučení se s delegací KGB jsem odjel do Bratislavy. Zpravodajská činnost běžela na plné obrátky. Krátce po příjezdu do Bratislavy volal náčelník kontrarozvědky a oznámil mi závažné zprávy.

Po Praze se šířily zvěsti, že při potlačení demonstrace došlo k usmrcení studenta. Pražská divadla vstupovala do protestní stávk.

Informaci o údajné smrti studenta jsem oznámil M. Jakešovi s tím, že jsem vydal pokyny k ověření té hrozné zprávy a že se v nejbližších hodinách vracím do Prahy. Pokusy spojit se s ministrem byly neúspěšné, neboť nebyl ve svém bytě.

Můj bratislavský byt se změnil v pracovnu. Vydával jsem upřesňující pokyny pro postup kontrarozvědky, hodnotil získané informace. Pracoval jsem celou noc. Během noci se zjistilo, že usmrceným studentem má být Martin Šmíd, jakož i to, že jde o dezinformaci.

Stávka v divadlech byla výlučně politickou záležitostí a nedělní založení Občanského fóra ani první prohlášení, která se připravovala, nehrozila vznikem dramatické situace. Víc jsem se obával nebezpečí živelné reakce v Praze a důsledků takového vývoje. Jistě bylo možné reagovat na situaci mocensky. Ale za jakou cenu, s jakou zátěží pro budoucnost? Řešení bylo již skutečně jen v politice.

O vážnosti situace již nebylo pochyb. V neděli jsem proto svolal své kolegy náměstký na pracoviště. Po několika neúspěšných pokusech spojit se s ministrem jsem mu již nevolal.

Později vznikly sklony k tvrzení, že politické vedení nebylo o vážnosti situace objektivně informováno. Není to pravda. Kdyby to tak bylo, sotva by ještě v neděli večer zasedalo předsednictvo ÚV KSČ. Na toto zasedání pozval generální tajemník i mne, abych podal informace o situaci.

Řekl jsem, jaký měla charakter manifestace i po ní následující demonstrace, kterou pořádkové síly potlačily. Z informací, které jsem tehdy měl, vyplývalo, že zraněných osob bylo 35. K dispozici jsem měl seznam hospitalizovaných lidí. Informoval jsem dále, že zpráva o smrti studenta M. Šmída byla dezinformací. Že pražská divadla stávkují, že existují určité požadavky politického charakteru a také požadavek prošetřit zákrok na Národní třídě. Byly to informace, které již měli koneckonců z jiných zdrojů i přítomní M. Štěpán, ministryně školství Synková a ministr kultury Kymlička. O zraněných osobách měl generální tajemník informaci i od ministra zdravotnictví Prokopce.

Faktem zůstává, že existovaly skutečnosti, které jsem 19. listopadu večer neznal. Ještě před zasedáním předsednictva mi náměstek plk. Sedlák tvrdil, že na Národní třídě žádné „červené barety“ nepůsobily. Podléhaly mu, a tak jsem o jeho vyjádření neměl důvod pochybovat. Zřejmě to také nevěděl. Později se vyjasnilo, že k jejich vyčlenění k dispozici Správě SNB mohlo dojít na základě předchozího rozhodnutí ministra dohodou mezi náčelníkem Správy SNB Praha a náčelníkem Správy vojsk ministerstva vnitra, kterému útvar zvláštního určení patřil.

Pokud jde o následky zákroku příslušníků SNB, nutno říci, že také nezávislá studentská vyšetřovací komise ještě měsíc po událostech uváděla, že zraněných bylo 66. Ovšem do března 1990 jejich počet vzrostl na několik set.

Diskuse potvrdila, že předsednictvo považovalo situaci za velmi vážnou.

Při posuzování požadavku vyšetřit zákrok příslušníků vystoupil předseda parlamentu A. Indra s názorem, že by v takové vážné situaci nebylo správné zpochybnit činnost SNB.

Nejvíce protirečení bylo kolem návrhu, aby někdo z vedoucích představitelů vlády ještě v neděli vystoupil v televizi. Nikdo se do toho nehrnul. Posléze generální tajemník rozhodl, že vystoupí předseda české vlády F. Pitra.

Dále vzniklo usnesení, aby Rudé právo přineslo v pondělí úvodník k událostem a pro krajské výbory strany měla být vypracována vnitrostranická informace.

Miloš Jakeš se rozhodl svolat na 22. listopadu Národní frontu a předsedové vlád L. Adamec a F. Pitra mimořádné zasedání federální a české vlády.

M. Štěpán navrhl celý soubor opatření. Mezi nimi organizování manifestací na podporu politiky KSČ, svolání aktivů na vysokých školách, v divadlech i v pražských podnicích. Nepamatuji se již, jaké závěry k tomu všemu byly přijaty.

To všechno v souhrnu rozhodně nenavštěvuje, že by situace byla jakkoli zlehčována. Naopak, vyjadřuje to plné pochopení skutečnosti, že začala otevřená politická konfrontace.

Byl jsem toho názoru, že další vývoj lze řešit jen politickými prostředky. Proto jsem na předsednictvu žádná opatření pro ministerstvo vnitra a SNB nenavrhoval. Nebyla ani uložena.

Vzpomínám si, že jsem byl pouze požádán, abychom zabezpečili ochranu skutečného M. Šmída, aby se mu doopravdy něco nestalo. Po takové hazardní dezinformaci to nebylo vyloučeno. Zajistili jsme to.

V mém přesvědčení, že vzniklou situaci lze řešit jen politickými, a nikoli mocenskými prostředky, mne upevnil krátký rozhovor s L. Adamcem těsně před zasedáním předsednictva.

Lidi mohou být rozehnáni, ale nebudou spokojeni, pokud neodejdeme, – řekl předseda vlády.

Je to zřejmě tak, – odpověděl jsem.

Po návratu na ministerstvo jsem svolal své kolegy a informoval je o jednání předsednictva. Krátce nato přišel ministr a převzal řízení ministerstva. V televizi vystoupil předseda české vlády a příští den zasedala federální i česká vláda. Rozhodla o prošetření událostí generální prokuraturou.

Pro další vývoj událostí byl rozhodující týden po 19. listopadu. Všechno, o čem jsem v předchozích kapitolách psal, postupně vystoupilo na povrch.

Ministr vnitra vyhlásil mimořádná bezpečnostní opatření na celém území státu. Pověřil mne řízením štábu, který měl realizaci těchto opatření zajistit a současně koordinovat plnění jednotlivých úkolů Státní a Veřejné bezpečnosti v celém resortu.

Nebyl to snadný úkol. Neurčitost vývoje byla velká a každá aktivita měla smysl jen souběžně se zásadními politickými kroky. Již v prvních dnech po 17. listopadu sa ukázalo, že vyvrácení záměrné dezinformace o smrti M. Šmída, ani rozhodnutí o prošetření zákroku příslušníků SNB generální prokuraturou situaci vůbec nezklidňuje. Začal proces, jehož vyústění bylo mlhavé.

Úkolem štábu na FMV nebylo rozhodovat o způsobu řešení dané politické situace! Na to štáb neměl politické ani právní zmocnění. Byl to vysloveně profesionální orgán. Proto jakékoliv představy o tom, že připravoval politické nebo mocenské (rozuměj násilné) řešení, jsou nepodložené.

Vůbec nemám v úmyslu tajit, že hlavním úkolem resortu v těch dnech bylo podpořit vliv KSČ na vývoj událostí. Mimo to však resort musel počítat i s takovou možností, že vývoj povede k potřebě chránit životy lidí i majetkové hodnoty v případě, že by byly ohroženy násilím. Profesionální organismus, jakým byla Státní bezpečnost, nemohl neuvažovat také o perspektivě nových politických poměrů.

S jednotlivými opatřeními, které byly na štábu posuzovány, a vyjádřeními, které odzněly, lze jistě libovolně manipulovat a tak dokazovat to, co se dokázat chce. Podstatné je ovšem to, co se skutečně stalo. Je skutečností, že po 17. listopadu nebyly použity žádné mocenské prostředky proti žádné aktivitě opozičních skupin ani proti jakémukoli shromáždění občanů, bez ohledu na tehdejší právní kvalifikaci těchto akcí.

O několik dní později mne ministr pověřil, abych vystoupil před výbor parlamentu pro zahraniční politiku. To již na Václavském náměstí probíhaly masové demonstrace. Nebylo proto divu, že poslanci se víc zajímali o postoj FMV k domácím událostem, než o činnost FMV

týkající se mezinárodních otázek. Jeden z nich mi položil přímou otázku, co s tím Václavákem míníme dělat. Moje odpověď byla prostá:

— My nič.

Jedním z „odhalení“ týkajících se těchto dní bylo mé setkání s náčelníkem generálního štábu armády generálem M. Vackem. Jak to tedy bylo?

Dvacátého čtvrtého listopadu mi ministr F. Kincl, který v té době působil v nějakém politickém štábu na ÚV KSČ, uložil, že mám počkat na zavolání generála M. Vacka, který mne bude informovat o opatřeních armády. Mělo jít o zabezpečení vysílání rozhlasu a televize pro případ, že by jejich provoz byl narušen, a o prozkoumání součinnostních úkolů, které byly v plánech pro vyšší stupně mimořádných bezpečnostních opatření.

Takových stupňů bylo již léta naplánováno asi sedm, každý podle konkrétní vnitřní situace a potřeb ochrany veřejného pořádku. Šlo o možnost vytvoření společných pořádkových hlídek, o účast armády na ochraně určených budov a na zajištění veřejného pořádku při masových nepokojích.

V těchto dnech byl vyhlášen třetí stupeň, který takovou součinnost neobsahoval. Ale vzhledem k rostoucímu napětí, přípravě dalších masových vystoupení, k nejrůznějším zpravodajským poznatkům o stávce v rozhlase i v televizi, o možném ohrožení presidentova sídla, a také vzhledem k přípravě mimořádného pléna ÚV KSČ nebyla vyloučena potřeba vyhlášení vyššího stupně opatření, který nebyl vyhlášen ani štábně procvičen již celých dvacet let. Navíc zabezpečení vysílání televize a rozhlasu armádou bylo novou věcí. A tak mi úkol, jímž mne ministr pověřil, nepřipadal nějak zvláštní.

Za pár hodin mi generál Vacek skutečně telefonoval. Na jednání jsem vzal s sebou náčelníka odboru obrany ministerstva, který znal plány součinnosti za mimořádných bezpečnostních opatření, a náčelníka kontrarozvědky vzhledem k tomu, že jeho správa měla k rozhlasu a televizi operativní vztah a chtěl jsem, aby byl informován z první ruky.

Domnívám se, že ani jeden z nás toto setkání nechápal jako přípravu tvrdého řešení. Generál Vacek opatření, o kterých informoval, označil jako technickou přípravu akce, o níž by v případě aktuálnosti musely rozhodnout ústavní orgány státu. Ostatně, ve světě není žádnou výjimkou, když při vážném narušení funkce důležitých odvětví státu zabezpečuje jejich činnost armáda.

Také akce NORBERT si zřejmě vyžaduje komentář. O této akci již bylo popsáno hodně stránek a vyřčeno neméně slov. Jsou pravdivá i nepravdivá. Pravdou je, že taková akce existovala. Není pravda, že by o jejím zahájení na FMV bylo vážně uvažováno.

O co vlastně šlo?

Akce NORBERT vznikla ještě v šedesátých letech. Konečnou podobu dostala po roce 1970. Mohla být uskutečněna pouze v případě mimořádné bezpečnostní situace státu a vážného ohrožení společenského zřízení, především však za branné pohotovosti. V každém případě až po schválení vládou, Radou obrany státu a po přijetí zákonného opatření předsednictvem parlamentu. Akce znamenala izolaci osob, které byly považovány za důvodně podezřelé z páchání kriminální a protistátní činnosti v období mimořádné bezpečnostní situace v zemi. Zajistit ji měly FMV, ministerstva spravedlnosti i národní výbory.

V celostátním měřítku bylo evidováno asi 9 000 takových lidí, z toho nejméně dvě třetiny z podnětu Veřejné bezpečnosti. Šlo o recidivisty kriminálních činů, víckrát trestané osoby, zvláště ty, na které se vztahovalo rozhodnutí soudu o ochranném dohledu.

Státní bezpečnost v rámci akce evidovala přes 2 000 lidí, kteří byli již trestáni pro trestné činy proti státu anebo u kterých takovou činnost důvodně předpokládala na základě získaných zpravodajských poznatků.

Je skutečností, že FMV nikomu žádný podnět na jakoukoliv represivní akci nedalo a ani jednou jsme ve vedení nejednali o zvýšení stupně mimořádných bezpečnostních opatření. Všechna přijatá opatření v rámci FMV měla výlučně administrativní charakter. Pochopitelně, resort musel být připraven na všechny možnosti vývoje, i na ty, které v té atmosféře nemusely vzniknout jenom rozhodnutím té či oné strany, ale i živelně. Vzpomínám si na informace o možnosti pochodu demonstrantů k budově na Veleslavíně, kde probíhalo jednání mimořádného pléna ÚV KSČ, anebo na signály ohrožení presidentova sídla. Dovede dnes někdo odhadnout všechny možné události, které se tehdy mohly stát?

Sám jsem považoval za nejdůležitější v situaci vzrůstajícího napětí udržet organizovanou činnost SNB a jeho akceschopnost pod pevným řízením. Ani v resortu nebylo možné vyloučit spontánní iracionální konání.

Vzpomínám si také, že v den mimořádného zasedání pléna ÚV KSČ mne vedoucí tajemník Hlavního výboru KSČ naléhavě žádal, abych vystoupil na aktivu zástupců stranických organizací útvaru ministerstva a vysvětlil situaci. Aktiv, na němž se zúčastnilo asi dvě stě příslušníků, byl v objektu FMV na Olšanské ulici.

Měl bouřlivou atmosféru, plnou emocí.

Mé vystoupení trvalo víc než hodinu. Vysvětlil jsem vlastní názor na příčiny politické krize a uvedl jsem, že jsou jen dvě možnosti jejího řešení. Buď politické, nebo mocenské. Přihlásil jsem se k politickému řešení. Zdůvodnil jsem to tím, že příčiny politické krize a to, co je potřebné řešit, prostě mocenskými prostředky řešit nelze. Jako příklad jsem uvedl vývoj v Polsku po roce 1981.

Účastníci aktivy mé stanovisko přijali s jasným souhlasem. Stejně otevřeně jsem prohlásil, že kdyby došlo k útokům na lidi nebo k ničení majetku, splníme své poslání. Potlesk nebyl slabší.

Uprostřed týdne po 26. listopadu se ministr vnitra dostal do stavu úplného psychického vyčerpání. Jednou ráno mne navštívil v pracovně v přesvědčení, že proti němu existuje spiknutí a že jeho pracovna je již nějakou dobu odposlouchávána. Odposlouchávací zařízení mělo být v sošce K. Gottwalda, kterou ministr dostal darem. Když ji ale rozbili, nic v ní nenašli! Prosil mne, abych s ním zašel k novému generálnímu tajemníku K. Urbánkovi, jemuž chtěl toto vážné podezření oznámit. Nevěřil jsem ministrově informaci o spiknutí, bylo to všechno velice trapné, ale nemohl jsem takové přání odmítnout. Jeho představy mohly v resortu způsobit skutečně vážné důsledky. Proto jsem s ním šel.

Jestliže ministr v té době hledal na ÚV uklidnění, pak jsme nebyli na správné adrese. Na sekretariátě nového generálního tajemníka ÚV KSČ to vypadalo jako ve štábu uprostřed bojové operace. Plný sekretariát lidí, z nichž každý chtěl generálního tajemníka o něčem, v té chvíli zcela nepodstatném, informovat anebo žádal rozhodnutí ve věcech, o nichž měl generální tajemník menší představu než žadatel. Do toho všeho jsme přišli ještě my dva.

Karel Urbánek ministra kupodivu vážně vyslechl, dokonce v klidu. Ministrovo zdraví však již nevydrželo, dostal srdeční kolaps.

Na ministerstvo jsem se tedy vrátil sám. Zůstala mi obrovská odpovědnost a příliš mnoho problémů, o nichž bylo zapotřebí okamžitě rozhodovat.

Dvacátého devátého listopadu zasedala federální vláda. Ve snaze pomoci premiéru L. Adamcovi odpoutat se od tlaku událostí a předejít požadavkům, které bylo nutno od veřejnosti

očekávat, navrhl jsem mu, aby vláda přijala rozhodnutí o okamžitém zrušení výjezdních doložek a současně aby se rozhodlo o odstranění drátěných zátarasů na státní hranici s Rakouskem. Návrh přijal.

Již v prologu této knihy jsem se přiznal k normální lidské, ale hříšné touze poznat hranice svých možností. Domnívám se, že v jisté dimenzi jsem se k nim v onom týdnu po 19. listopadu a v dalších dnech přiblížil. Meze možností člověka jsou asymptotou.

„Dosáhneš všeho, po čem toužíš, nešťastníku,“ s nádechem ironie cituji Platóna.

Do vzpomínek se mi tedy vnucuje osobní otázka. Jaké jsem měl v té době vlastně vnitřní pocity? Zvláštní, vůbec si na ně nevzpomínám. Pro uvědomování si pocitů zřejmě nebyla vhodná chvíle. Pokouším se tedy problém vyřešit vyloučením pocitů, které jsem určitě neměl. Vylučuji strach o sebe nebo o mé blízké v Bratislavě. Vzpomínám si, že jsem manželce jen suše, bez jakéhokoli vzrušení, oznámil:

Je to štátny prevrat, domov neprídem.

Manželka to přijala tak, jak to u nás bývalo zvykem:

Dobre, sme zdraví, všetko je v poriadku.

Vůbec netvrdím, že jsem svoji úlohu v té době splnil dobře. Nedovedu to posoudit. Nicméně vím, že jsem udělal všechno, co bylo v mých silách a co jsem považoval za nezbytné. Vylučovací metodou jsem dospěl ke dvěma pocitům, jež mi zůstaly: pocit odpovědnosti a pocit povinnosti.

Přestávám tedy rozjímat o vlastních pocitech a pokračuji v rekapitulaci událostí, pro které jsem byl v souhrnu mnohem déle vyslýchán než kvůli věcem týkajících se mého obvinění.

V pátek 1. prosince jsem byl předvolán před parlamentní komisí pro dohled nad vyšetřováním 17. listopadu.

Do budovy parlamentu jsem sice vstoupil v obleku staromódního střihu, jak píše Václav Bartuška ve svém Polojasnu, ale s dobrým úmyslem komisí v její práci pomoci. Necítil jsem se být vyšetřován. Úkol komise jsem považoval za velmi významný a chtěl jsem s ní spolupracovat.

O vyšetřování událostí bylo rozhodnuto prokuraturou. V resortu ministr uložil náměstkovi plk. Sedlákovi a inspekci, aby soustředili všechnu dostupnou dokumentaci.

Na chodbě parlamentu mne již očekával televizní štáb. Ochetně jsem poskytl krátké, jistě však neuspokojivé interview. Mohl jsem publicisty pouze ujistit, že i já mám zájem na tom, aby bylo „jasno“. A že to, co v té věci mohu udělat, jistě udělám.

Vstoupil jsem do místnosti, kde pracovala komise. Dostal jsem kávu a „zkoumavě“, tak to píše pan Bartuška, jsem se „rozhlédl po členech komise“.

Byli tam poslanci, které jsem znal z jednání parlamentních výborů. Byli tam agenti StB, které jsem znal pouze z agenturních záznamů. Byli tam studenti.

Rozvážně působící J. Bubeník, V. Bartuška v slušivém svetru a s výrazem tváře, který lze těžko zapomenout (parafrázuji Polojasno). Byl tam poznání chtivý R. Kříž. Byli mi určitě sympatičtější než já jim.

Vysvětlil jsem komisí základní fakta týkající se přípravy a průběhu událostí, jak jsem je znal. Jednotliví členové komise chápali její úkol různě a někteří víc než fakta o události chtěli znát skutečnosti týkající se organizace resortu a jeho intimností. Všechno ovšem souvisí se vším. Někteří chtěli dohlížet nad vyšetřováním, jiní vyšetřovat. V přístupech jednotlivých členů jsem nepostřehl větších rozdílů. Někteří se ptali víc, jiní méně. Myslím, že všichni vnímali vážnost situace i svého poslání a chtěli znát pravdu. Poslanci, studenti i lidé z opozice. Agenty do komise nikdo speciálně nevášoval. Život je nejlepším režisérem.

Vše, co jsem před komisí řekl, napsal V. Bartuška ve své knize. Pravdou je také to, že jsem si nemohl odpustit i obhajobu příslušníků SNB a vyjádřit vlastní politické postoje. I to přece s událostmi souviselo.

Nyní přeskočím určité období, k němuž se ještě vrátím, a budu pokračovat vzpomínkami na mou druhou návštěvu v parlamentní komisi. Bylo to až 18. prosince.

Před parlamentem mne vítala hudba a mladé děvče v kroji s chlebem a solí. Žádalo mne, abych do funkce presidenta volil Havla. Vysvětlil jsem jí, že nejsem poslanec, a tak mne požádala, abych to poslancům pověděl. Usmál jsem se a slíbil jí to.

Život vytváří paradoxní a někdy i úsměvné situace. Po necelé hodině se mne jeden z poslanců se skutečnými rozpaky zeptal, zda má volit Havla. Rozdíl byl v tom, že to děvče jistě nevědělo, s kým hovoří, ten poslanec ano. Odpověděl jsem mu, aby se rozhodl sám podle toho, co chtějí jeho voliči. Konec konců, co jiného jsem mu měl říci?

Před komisí jsem mluvil otevřeně. Odmítl jsem pouze otázky, které s objasněním událostí na Národní třídě nesouvisely, anebo ty, na které jsem skutečně neznal odpověď. Ne já jsem se změnil, jak píše pan Bartuška. Postoj komise se změnil. Část jejích členů měla již vytvořenou nějakou apriorní představu a byla ochotna věřit pouze tomu, co se do této představy vešlo. Nesoulad považovali za promyšlený manévr, ne-li lež. Časové souvislosti byly chápány jako souvislosti příčinné. Nesmyslná hypotéza o úloze KGB a přesvědčení o policejně-politickém puči měly oporu v náhodných detailech, které považovali za přesvědčivé důkazy.

Myslím, že se mi je nepodařilo přesvědčit ani o tom, že generál Teslenko nepatří ke KGB, ale v Praze dlouho působil jako představitel sovětského ministerstva vnitra. Měl na starosti součinnost po linii Veřejné bezpečnosti. Nevěděl jsem, že v průběhu demonstrace navštívil řídicí štáb. Neměl tam co dělat. Byl zvědavý. Vidět v tom však součást nějakého plánu bylo nesmyslné. Mlýn politikaření a fantazírování se již roztácel.

V sobotu 2. prosince podala vláda demisi a v neděli prezident G. Husák jmenoval novou vládu premiéra L. Adamce. S procesem sestavování nové vlády jsem byl obeznámen s odvoláním se na „dobře informované zdroje“. Byl plný improvizací ve výbušném ovzduší. Největším problémem bylo budoucí nové ministry zastihnout telefonem. A pak je přesvědčit, aby to vzali.

Ředitel elektrárny v severních Čechách Ing. František Pinc se dověděl, že se má stát ministrem vnitra, 30. listopadu večer. Přesvědčován byl téměř celou noc.

Nového ministra přišel do resortu představit nový první místopředseda vlády B. Urban. Bylo to poprvé v historii ministerstva, kdy ministra vnitra neuvedl do funkce generální tajemník strany a dokonce ani premiér vlády. Na shromáždění funkcionářů resortu jsem novému ministrovi představil náčelníky správ a pokračovali jsme v práci.

Hned první úkoly nebyly příliš příjemné. Vlastně, jak by takovými mohly být? Bylo třeba upevnit politickou pozici resortu i nového ministra, s nímž Občanské fórum nebylo spokojeno. Žádalo, aby ministrem vnitra byl nestraník a civil. Kompromis jim nestačil.

Ministr Pinc udělal všechno, co bylo v jeho silách, aby zmírnil politické útoky proti resortu. S klidným svědomím mohu říci, že všichni náměstkové jsme mu v tom pomáhali.

V tom týdnu jsem vystoupil na zasedání Československého výboru pro lidská práva a humanitní spolupráci v Riegrových sadech. Šlo o informaci týkající se nové koncepce postavení resortu ve státě, jeho řízení a kontroly prezidentem, parlamentem a vládou. Nebyla přijata špatně. Ve stejném duchu jsem poskytl také interview rozhlasu.

Již v prvních dnech toho týdne však bylo zřejmé, že nová vláda dlouho nevydrží. Nepočítal s tím ani ministr Pinc. A skutečně: již krátce po ohlášené demisi premiéra Adamce přišly in-

formace, že jeho místo v další vládě bude na ministerstvu paliv a energetiky. Tedy jedinou pro F. Pince užitečnou věcí celé té týdenní anabáze na ministerstvu vnitra bylo, že se o svém novém pověření dověděl dřív, než byl o výkon nové funkce oficiálně požádán.

V neděli 10. prosince byla na ministerstvu poslední konference stranické organizace. Politice bývalého stranického vedení se dostalo ostré kritiky a obvinění, že způsobila politickou krizi. Diskutující nevybírali slova. Nejlépe bylo přijato vystoupení ministra Pince. Mluvil rozvážně, bez emocí. Věcně. Nic nesliboval. Jeho slova nebyla pro lidi sedící v sále povzbudivá. Ale oni realitu chápali. Necítili potřebu poukázat pouze na to, kdo to všechno způsobil, však to v té chvíli ani nebylo podstatné. Zajímala je hlavně budoucnost, jakkoli nepříjemná.

V tomto ovzduší probíhala tajná volba delegátů na mimořádný sjezd KSČ. A také návrh nové kandidátky do ústředního výboru, jenž měl být na sjezdu zvolen. Pocítil jsem jisté uspokojení, že po tom všem jsem byl v tajném hlasování velkou většinou hlasů zvolen do obou kandidátek i já. To, že mi lidé v resortu důvěřovali, má pro mne dodnes velký morální význam.

Sjezdu KSČ jsem se zúčastnil. Byl to již sjezd strany poražené politiky, která pro svůj další vývoj vytvářela novou politickou platformu. Vlastně již na sjezdu se jich rýsovalo několik. Upustilo se již od rituálních projevů a hlasování. Byli hledáni viníci. Zdá se mi, že byli příliš rychle nalezeni a vyhozeni z koše, jako když z balónu uniká plyn.

Možná jsem nesplnil očekávání těch, kdož doufali, že konečně osvětlím, jak to bylo se Zifčákem anebo s paní Dražskou. Že napíšeš, kdo vymyslel fámu o mrtvém studentovi a odhalím pikle StB, KGB nebo CIA, či dokonce Mossadu. Ale já jsem téměř celý rok bojoval proti nesmyslům.

O sebe jsem nebojoval. Víc než osobní důsledky, které z nejrůznějších „odhalení“ pro mne vyplynuly, se mě dotýkala skutečnost, že naše národy, vzdělané a kulturní, se ve světě, na rozdíl od Maďarů, Poláků nebo Němců, jejichž země prošly podobným vývojem, prezentují jako národy, které nevěří ve svou vnitřní schopnost v určitých mezinárodních podmínkách rozhodnout o vlastní budoucnosti. Dostali jsme se do zvláštní situace, kdysi dávno vyjádřené T. Jeffersonem. Člověk, který o události nepřečetl nic z novin, je blíže pravdě než ten, kdo zná všechno, co o události bylo napsáno. Lidé byli nebo ještě jsou manipulováni nejrůznějšími analýzami a „polojasny“. Marxisti jsou téměř ochotni neuvěřit faktu, že vzdor úloze nahodilosti rozhodují o vývoji zákonitosti. Exaktně uvažující lidé jakoby odhodili logiku a chytají se nepodložených výmyslů a falešných interpretací. Filozofové zapomínají na paradox, že pravdivé bývá jen zřídkakdy nové a nové zřídkakdy bývá pravdivé. Historici zapoměli, že pro naše národy, ať již v roce 1918 nebo 1945, měli vůdcové hnutí hlavní zásluhy na jejich usměrnění, a ne na jejich rozvinutí. Takže jaký důkaz bude dostatečně silný pro to, aby dokázal nesprávnost toho, čemu chceme věřit? Nevím, možná skutečně v otázce pozadí projevují nepatřičnou povrchnost. Zůstává ale faktem, že na celém převratu mě od začátku víc zajímaly jeho zákonitosti než nahodilosti. Jestliže by totiž neexistovala nevyhnutelnost, kterou jsem se pokusil vysvětlit, žádná z nahodilostí by neměla potřebnou sílu, aby se stalo to, co se stalo.

Přece alespoň několik slov k těm nahodilostem:

Klíčovou nahodilostí byla úmyslná dezinformace o smrti studenta M. Šmída. Položím-li si otázku Cui bono?, vychází z toho celkem slušná kombinace. Jde však o něco zcela jiného, než o to, co se kolem toho napsalo a navymýšlelo.

Především StB se v narůstajícím společenském napětí všemi prostředky snažila potlačit jakékoli tendence politické konfrontace. Je to v rozporu s představou, že by byla v pozadí dezinformační akce se zabitým studentem.

Dále se domnívám, že je prokázáno spojení paní Dražské s osobami, které rozhodně nepatří k StB či k agentům Státní bezpečnosti. Přesto, že matka M. Šmída, osoby, které fámou rozšířily, upozornila, že její syn žije, nikdo mimo StB a státní Správy se nenamáhal dezinformaci vyvrátit. Naopak, i s tímto vědomím byla dále rozšiřována. Ještě několik dnů po poznání pravdy zahraniční masmédia přinášela „informace“ dokonce až o čtyřech usmrčených studentech. V době, kdy již bylo skutečně všechno jasné, se jeden z bojovníků o novou morálku vyjádřil: „My přece nějakou tu mrtvolu potřebujeme.“

Objevilo se i mylné tvrzení, že demonstraci 17. listopadu příslušníci či agenti StB záměrně zmanipulovali na Národní třídu, kde již předem počítali s tvrdým zákrokem. Ovšemže nemohu vyloučit možnost, že příslušníci či agenti StB skutečně chtěli ovlivnit demonstranty, aby se jejich průvod nedostal na Malou Stranu, k předsednictvu vlády nebo dokonce na Pražský hrad. Taková aktivita, i když ji nemohu potvrdit, by mohla mít svou logiku. Za vyloženou spekulaci však považuji tvrzení o předem rozhodnutém zásahu.

Ne, Státní bezpečnost žádný brutální zákrok nepotřebovala. A již vůbec ne horor o mrtvém studentovi.

Proč je tedy národ zesměšňován tím, že se hledají viníci vítězného převratu? Není to těžké pochopit. To hledání pozadí má pozadí. Jakkoli je důležité poznání minulosti, v tom hledání pozadí jde o budoucnost. Je třeba zúžit okruh vítězů. Nepřipustit, že status quo si v podstatě nepřál celý národ. Ani většina členů KSČ či lidových milicí. Státní bezpečnost ani armáda se proti změně nepostavila. Nechtěla vedoucí úlohu strany bránit za každou cenu. Ani její vedení. Zvítězil zdravý rozum.

Sedmnáctý listopad nebyl způsoben nezdařeným pokusem o vnitropolitický puč, jenž se prý „vymkl z kontroly“. Pro krach politiky by to bylo příliš snadné ospravedlnění.

ROK JEDNA

Národní porozumění?

Desátého prosince vznikla vláda národního porozumění. Po dalším kole jednání premiéra L. Adamce s představiteli Občanského fóra a po jeho demisi.

Jestliže v prvním kole jednání měl premiér u jednacího stolu alespoň trochu rovnoprávné postavení, a to mohlo vyvolat iluzi o možnosti jakéhosi „polského“ kompromisu, ve druhém kole se již o takovém postavení a iluzích nedalo mluvit. Šlo již jen o formu státního převratu.

Ponechám historikům, aby dali odpověď na otázky, zda postavení jednajících stran skutečně odpovídalo objektivnímu poměru sil. A také zda vláda, která vznikla po prvním kole jednání, byla politicky dobře sestavená. Jisté je, že pro politiku jsou prvořadé zájmy a síly, které za těmi zájmy stojí.

Společenský pohyb má tendenci pronikat stále do větších hloubek. Hluběji, než si někteří protagonisté dovedou představit a přejít. Někteří se tlaku přizpůsobí, nebo mu ustoupí. Mnoho z nich lavina smete, přesto, že ji sami vyvolali. Z včerejších spolubojovníků či partnerů se stávají protivníci. Není velkým uměním vyvolat společenský pohyb, jsou-li pro to objektivní podmínky. Větším uměním je dosáhnout, aby nevedl k destrukci.

Národní porozumění bývá odrazem poměru sil, které si mají rozumět. Anebo bývá politikou osvícenců, kteří chápou zájmy národa hlouběji než možnost využít politického vítězství či převratu k prosazení individuálních, případně skupinových zájmů.

Politici národního porozumění své vítězství nevidí jako porážku těch druhých. Uvědomují si, že k uskutečnění smyslu politického vítězství potřebují i ty poražené, avšak víc než lidí porážet chtějí je získat.

Účtování s politickými protivníky jim není blízké. Jsou to politici, jejichž jednání neovlivňuje pocit strachu a malé sebedůvěry.

Naše politika národního porozumění se začátkem prosince 1989 mohla opírat o uvědomění si její nevyhnutelnosti k překonání všech problémů, které po 17. listopadu bylo třeba řešit. Neměl jsem iluze, že po událostech posledního půlstoletí bude porozumění k porozumění zcela samozřejmou záležitostí. Ve společnosti byli vždy radikálové – z přesvědčení, pro křivdy v minulosti, ze strachu o budoucnost. Hodně lidí se snažilo dohonit, co zameškali. Jejich radikalismus nahromadil vnitřní odpor, který z různých příčin neprojeví dříve. Radikalismus ve snaze odčinit či před sebou ospravedlnit nedostatek předchozí odvahy a předešlé projevy konformnosti. Vrátili se také emigranti ze zahraničí i ti, kteří emigrovali jen do sebe.

To všechno najednou vystupovalo na povrch, a jak to již v revolucích bývá, bylo nemálo sansculotů a jakobínů, kteří se domnívali, že převrat všechno sám vyřeší, jakmile se budova předchozího státu nejdříve zbourá. A že je možné, tak jak to před dvěma lety napsal jakobín Edmont Dubois Crancé, držet pilíře společenského řádu ve vzduchu, dokud tato budova nebude rekonstruována.

Doufal jsem však, že snad právě poučení z minulosti nám pomůže, abychom ji nemuseli prožívat znovu a znovu. A uvědomění si skutečných zájmů národa nakonec ve společnosti prosadí politiku národního porozumění. Avšak mimo víry v rozum nebylo příliš argumentů pro takové naděje.

Vzpomínám si na jeden ze svých prvních rozhovorů po vzniku vlády národního porozumění. Kde a s kým není důležité:

Dovol, aby som ti zagrataloval a úprimne zaželal úspech.

Robíš si srandu?

Vöbec nie, k náročným úlohám sa gratuluje.

Ja sa bojím...

...?

Veď kto za mnou je... len tá stená. Ako ste mohli dovoliť, že sa do vlády dostal Čarnogurský...

...?

Nebyl to jediný rozhovor, který jsem v té době absolvoval a který nepůsobil příliš povzbudivě. Ze všech mi zůstal v paměti základní vjem. Ničeho se není třeba tolik obávat jako vystrašených lidí. Nic není tak nebezpečné jako strach, který získá politický rozměr.

Po vzniku vlády národního porozumění se resort dostal do složité situace.

Ministerstvo nemělo ministra. To znásobovalo stav neurčitosti a s ním spjatá rizika. Byl jsem přesvědčen, že důležité jsou dva úkoly: resort neměl ztratit akceschopnost a příslušníci SNB se nesměli dostat do bezvýchodné situace. Oboje bylo v zájmu aktuální situace i budoucnosti.

Při prvním setkání s novým premiérem Mariánem Čalfou jsem ho ujistil, že na ministerstvu nevzniknou žádné aktivity proti politice národního porozumění. Že resort je schopen transformace na nové poměry právního státu. Požádal jsem ho, aby všechny kroky, které při tom bude potřebné udělat, měly charakter systémových změn a nebyla v nich politická odvěta. Vznikající problémy řešit s přihlédnutím k přirozeným lidským zájmům příslušníků jejich rodin. Takový příslib jsem tehdy dostal.

Nebyl jsem nadšen kompromisem, který byl ve věci vnitra učiněn při sestavování vlády. Poukazoval na politický boj o resort. Na nebezpečí, že ministerstvo bude vtaženo do krystalizace nových politických proudů a jejich zájmů. Obával jsem se situace, kdy každý významnější politický proud bude chtít mít na ministerstvu své želízko a těžít z jeho pozice. Považoval jsem to za nebezpečnější než důsledky politické příslušnosti ministra.

Nestraníci v té době neexistovali. Každý někam patřil. Byl jsem přesvědčen, že je důležité, aby do čela resortu přišel co nejdříve člověk s odvahou a pochopením pro akceschopnost resortu, který svou loajalitu nebude muset dokazovat neustálými kompromisy ve snaze vyhovět tu jednomu, tu druhému politickému proudu.

V týdnu následujícím po vzniku vlády jsem spolu s dalšími náměstký, generálem S. Nezvalem a plk. O. Sedlákem, byl přijat předsedou vlády a jeho dvěma prvními místopředsedy J. Čarnogurským a W. Komárkem. Na tomto setkání bylo rozhodnuto, že dr. Ivan Průša bude vyslán na ministerstvo jako zmocněnec vlády s tím, že výkonnou funkci v řízení resortu mám nadále plnit já.

Přestože spolupráce s dr. Průšou byla oboustranně korektní, bylo nám jasné, že takový způsob řízení resortu je dočasným řešením. Domnívám se, že oba jsme měli zájem na organizované činnosti bezpečnostních složek a na úplném respektování potřeb nové politické situace. Myslím také, že nám společně záleželo na tom, aby každé přijaté opatření bralo v úvahu i lidské problémy příslušníků SNB. To umožnilo, abych bez rozpaků zastavil činnost útvarů vnitřního zpravodajství, jejichž orientace neodpovídala politice národního porozumění, a vydal pokyn k ukončení činnosti organizace KSC v resortu. Nechápal jsem to jako politické gesto, ale jako racionální kroky, které přímo vyplývaly z reality.

Nepočítal jsem s tím, že ve vedení resortu zůstanu. Chtěl jsem zůstat pouze tak dlouho, dokud bude moje práce pro vládu národního porozumění prospěšná. Cítil jsem také odpovědnost vůči lidem, které jsem řídil. Uvažoval jsem v jiných dimenzích, v jiném rozměru, než člověk,

jemuž jde jen o osobní postavení. Proto jsem různým zákulisním aktivitám lidí, jimž ani dnes nechci dávat známky z charakteru, nevěnoval příliš velkou pozornost.

A tak jsem ve vzpomínkách dospěl k dalšímu rozhovoru s premiérem M. Čalfou a jeho prvními místopředsedy J. Čarnogurským a W. Komárkem.

Smyslem rozhovoru byly systémové problémy týkající se další činnosti resortu. Otevřená byla také otázka mého odchodu z funkce prvního náměstka ministra. Náměstek plk. O. Sedlák měl odejít do důchodu.

Neměl jsem v úmyslu odporovat zájmu na mém odchodu z funkce, dokonce i z resortu. Napsal jsem premiérovi dopis, jímž jsem mu dal svou funkci k dispozici. V žádném případě jsem se necítil odpůrcem politiky národního porozumění, proto jsem chtěl své schopnosti využít na místě, kde se to bude považovat za prospěšné. Nenapadlo mne ovšem, že to bude nakonec na Pankráci. Na cestu z ministerstva na Pankrác však zbývalo ještě pár měsíců, proto nebudu předbíhat.

Myslím, že 21. prosince přinesl tisk krátkou zprávu o mém odvolání z funkce, jakož i o tom, že prvním náměstkem byl jmenován dr. Průša. Já jsem byl ustaven do funkce poradce ministra, který v té době však ještě nebyl jmenován. Protože jsem neměl komu radit, vzal jsem si dovolenou, kterou jsem si během rušného roku 1989 nestihl vyčerpat.

Byla krátká. Navíc rušena událostmi v Rumunsku. Prožíval jsem pocity člověka, který si až po jisté velmi nebezpečné události uvědomí, co všechno se mohlo stát. Po jmenování dr. Richarda Sachra do funkce ministra vnitra jsem spěchal do Prahy.

Pár dní po jmenování mne nový ministr přijal. Dostal jsem možnost vyložit mu své názory na mnohé otázky. Diskutovali jsme o politice, o resortu i o mé budoucnosti. Ukázalo se, že, nehledě na ideologické rozdíly, které jsme si hned v úvodu vyjasnili, nemáme protichůdné názory na přístupy k řešení aktuální situace ve státě a v podstatě i v resortu. Realita nám byla oběma jasná. Dospěl jsem k názoru, že dr. Sachrovi jde skutečně o politiku národního porozumění, a zdálo se mi, že je to člověk, jakého resort v dané situaci potřebuje.

Myslím, že chápal mé obavy z kritického období, které po převratech vždycky nastává v době mezi uchopením moci a uvědoměním si politické odpovědnosti. Rovněž z krystalizace politických proudů a jejich zájmů, jakož i z nebezpečí, které hrozí z boje o politickou moc mezi vítězi.

Diskutovali jsme i o volbách. Shodli jsme se v tom, že podstatou dalšího dění by neměla být snaha o politickou odvetu, ale řešení problémů, které vlastně převrat vyvolaly. Odraz tohoto faktu jsme oba viděli v tom, že víc než politická příslušnost by při posuzování využitelnosti lidí měly rozhodovat jejich skutečné odborné kvality a, samozřejmě, nepochybný zájem na budování právního státu. Periodické politické čistky, které dosud každých dvacet let oslabovaly naši společnost, jsme považovali za nesmyslné poškozování zájmů českého a slovenského národa.

Nabídl jsem ministrovi svou práci. Otevřeně jsem však řekl, že s žádnou vedoucí funkcí nepočítám. Dohodli jsme se na tom, že nejlépe bude, když odejdu pracovat do zahraničí.

Náš dialog byl korektní a otevřený. Mrzelo mne, když jsem se později v jeho interview dočetl, že na ministerstvu úřadoval s nabitou pistolí v zásuvce psacího stolu. Nemyslím, že se skutečně bál. Nepůsobil na mne takovým dojmem. Bylo to pravděpodobně politické gesto. První náměstek dr. Průša svého ministra překonal tvrzením v parlamentu, že když po mně převzal funkci, nedaleko mého pracovního stolu našel bednu granátů. To již ovšem patří k science fiction. Lidé, kteří se mnou spolupracovali, vědí, že jsem ve své pracovně nikdy zbra-

ně neměl a že mne také nikdy nikdo se zbraní neochraňoval. Byl jsem totiž toho názoru, že nepatří k mé profesi být ověšen zbraněmi.

Namluvilo se toho hodně. O mém údajném pokynu „červeným baretům“, aby zasáhly na Národní třídě, o mém setkání s ministrem Kinclem v Ostravě. Dokonce o puči v únoru 1990, připravovaném temnými silami.

Vznikla paradoxní situace. Čím méně odporu některé nové politické síly cítily, tím víc jim tento odpor chyběl. Nechtěly se smířit s „laciným“ politickým vítězstvím, neustále potřebovaly někoho porážet. Myslím, že nejvíc chtěli bojovat ti, kteří čtyřicet nebo dvacet let vůbec nebojovali.

Na ministerstvu vznikly očistné občanské komise. Dostali se do nich i lidé, kteří v StB prožili padesáté roky. Lidé vyloučení z KSČ a propuštění z SNB po roce 1968. Začali prověřovat své o dvacet let mladší nástupce. Byl jsem ministrovi vděčen, že od těchto komisí nemusím požadovat svůj *certificats de civisme*.

Ve snaze pomoci dr. Sachrovi, jenž byl okolnostmi stále více veden ke gestům, která nemohla zcela odpovídat jeho vlastním záměrům v resortu, požádal jsem, abych stejně jako lidé z útvarů Státní bezpečnosti, i já nemusel dojíždět na pracoviště a abych na konečné rozhodnutí o mém dalším zařazení mohl počkat ve svém bytě v Bratislavě.

Ministr souhlasil. Pár dnů poté mi byl z podnětu parlamentní komise poslán dopis, v němž mne žádal, abych v co nejkratší době odešel ze služeb SNB. Odepsal jsem obratem. Ponechal jsem na něm, aby rozhodl.

Na koho ta vina padne

Třetí duben začal pěkným jarním ránem. Manželka se připravovala do práce, syn a dcera za školními povinnostmi. Já jsem měl spoustu času. Nikde jsem nechyběl, byl to pro mne výjimečný stav. Kupodivu jsem si vůbec nepřipadal jako nezaměstnaný. Měl jsem o čem přemýšlet. Můj smysl pro povinnost, jenž mne provázel po celý život, nabyl nové podoby. Do té doby jsem skutečně málo patřil rodině a konec konců i sobě. Povinnost vůči zájmům státu, společnosti, vedla mé kroky z Brna do Prahy, z Prahy do Bratislavy a opět do Prahy. Určovala způsob trávení víkendů i mé myšlenky ve volném čase. Nyní jsem pocítil povinnost, kterou jsem si předtím jen matně uvědomoval. Povinnost vůči sobě a svým blízkým.

Neměl jsem pocit ztroskotance. Nebál jsem se nové země, na které jsem přistál. Propuštění ze služby nezměnilo mé přístupy k zásadám, mé sebevědomí, ani schopnosti. Se zadostiučiněním jsem si uvědomil, že funkce či hodnosti netvoří skutečný cíl mého života, ale byly jen důsledkem. Novou situaci jsem vnímal jako novou výzvu života. Opět jsem stál před problémem dokázat si to, co jsem si vlastně dokazoval po celý život. Zda jsem schopen bez ohledu na okolnosti učinit to, co je učinit třeba.

Zazvonil telefon. Náměstek ministra A. Sámel se mnou z pověření ministra potřebuje hovořit. Osobně. Je v Bratislavě, ale neví, kde bydlím.

Tak jsem tedy A. Sámelovi popsal cestu k nám. Přišel. S konvojem aut a průvodem lidí z odboru zvláštního určení. Čekali před domem. Auta byla pěkná, šestsettřináctky. Nasedli jsme.

Pán generál, musíte íst' s nami do Prahy, pán minister má dnes tlačovku a potrebuje s vami hovorit'..., vysvětloval v rozpacích. Víc než jeho slova vysvětloval účel jeho návštěvy ten konvoj a třesoucí se hlas A. Sámela. Nebylo mu to moc příjemné. Uklidnil jsem ho:

Pán námestník, som profesionál, tak načo to divadlo? Viem, o čo ide. Nemusíte sa obávať, že vám úlohu skomplikujem. Chcem iba zavolať manželke, kam idem.

Souhlasil. Nakonec jela manželka s námi. Měl jsem v Praze ještě osobní věci a obávali jsme se, že je sám již do Bratislavy nepřivezu. Právem.

Vyrazili jsme. V prvním autě já s manželkou. V dalším náměstek A. Sámel.

Život dělá naschvály. Sámelův automobil se cestou porouchal. Protože úkol zněl: do dvanácté hodiny být u ministra, nechali jsme porouchané auto i A. Sámela svému osudu a pokračovali v cestě.

Pocity? Nic zvláštního. Až to ve mně vyvolalo obavy, že si manželka neuvědomuje, o co jde. Pro jistotu jsem jí položil otázku, zda ví, co to bude za tiskovku. Samozřejmě věděla. Byla to zbytečná otázka. Nesla to statečně a její klid mi dodával jistoty, kterou jsem v té situaci potřeboval. Strach jsem neměl, starost o rodinu však velkou.

Tak jsme přijeli do Prahy. Manželka vystoupila u Domu potravin a já jsem na náměstka A. Sámela počkal u kávy v jeho pracovně.

Přijel asi za hodinu. Vzдор našim odlišným perspektívám nebylo mu co závidět. Před několika dny řídil potlačení vzpoury vězňů v Leopoldově, co, jak známo, skončilo zničením leopoldovské věznice; pak ta nepříjemná mise v Bratislavě, kde měl zadržet generála, o němž nevěděl, kde bydlí, a ještě k tomu to porouchané auto. Měl jsem dojem, že je nervóznější než já.

Přebral mi magnetofonový pásek z akce v Leopoldově. Příliš jsem to nekomentoval. Měl jsem přece jen trochu jiné starosti, a pak již po televizní besedě o akci jsem jejím aktérům udělil cenu Růžového pantera. Nevím, zda by náměstka potěšilo hodnocení, že inspektor

„Kluzó“ by to nezvládl lépe. Tehdy vlastně vznikla tato cena, kterou jsem později, ne s potěšením, několikrát udělil mému bývalému resortu za různé akce.

Odpoledne mne můj bývalý šofér v průvodu Sámelova spolupracovníka dopravil na vojenskou prokuraturu. Tam mi bylo oznámeno obvinění a zahájen výslech.

Byl jsem obviněn z toho, že na můj pokyn došlo 17. listopadu k omezení osobní svobody A. Dubčeka. Okolnosti jsem popsal. Další obvinění bylo složitější. Postup, jímž jsem 8. prosince nařídil nahradit pokyn ke skartaci vyříděných materiálů kontrarozvědky jiným pokynem, který moji spolupracovníci považovali za přesnější, byl označen za protizákonný. V obou obviněních viděla prokuratura zneužití pravomoci veřejného činitele.

Kolem skartací se toho již hodně namluvilo v tisku, rozhlasu i v televizi. Nikde nečekali na výsledky vyšetřování. Je tedy třeba se k věci vyjádřit.

Koncem listopadu 1989 vznikla v resortu obava z důsledků, které hrozily v případě zneužití materiálů StB ke kompromitování lidí. Byly obavy z násilností, jímž by v napjaté atmosféře bylo možné jen těžko zabránit. Týkalo se to lidí v resortu i mimo něj. Varovné byly příklady z NDR i Polska, kde byly některé materiály zveřejňovány. V SNB vládla vzrušená atmosféra, téměř hysterie. Začínaly se množit sebevraždy a vznikly požadavky, aby vedení ministerstva vytvořilo předpoklady k ochraně rodin příslušníků. Byla tu i hrozba zneužití materiálů kontrarozvědky k politikaření různých proudů, které se v dalším vývoji mohly legálně nebo nelegálně k těmto materiálům dostat.

Ministr Kincl proto 27. listopadu na poradě se svými náměstky uložil vypracovat postup pro vyřídění materiálů Státní bezpečnosti a pro ochranu toho, co má být uchováno. Šlo o jejich mikrofišování a případnou evakuaci. Současně bylo uloženo zajistit zvýšenou ochranu objektů SNB.

Příslušným funkcionářům ministerstva jsem uložil, aby připravili konkrétní návrh k vyřídění materiálů na ty, které se mají uchovat a na určené ke skartaci.

Prvního prosince večer byl pokyn vydán mým jménem. Vedl jsem resort. Před jeho vydáním jsem ale neměl možnost prozkoumat jeho obsah a pokyn schválil funkcionář, který mne v té době na ministerstvu zastupoval.

Na konci týdne jsem byl upozorněn, že v závěrečné části pokynu je formulace, která prý umožňuje širší výklad toho, co bylo v pokynu jinak přesně specifikováno. Proto jsem rozhodl o jeho přepracování.

Dne 8. prosince ráno jsem opravený pokyn schválil s tím, že ten původní má být na podřízených útvarech skartován. Jeho originál i několik kopií zůstalo však na ministerstvu zachováno.

Za pár hodin byla jakákoli skartace materiálů v celém resortu zakázána mým dálnopisným rozkazem.

Podnětů k takovému kroku bylo více. Úkol od nového ministra Pince, telefonát J. Stanka z parlamentu, požadavky studentů.

V době od 24. listopadu do 10. prosince jsem přijímal informace v kanceláři, na chodbách, cestou z auta, v bytě, prostě všude. Tam všude jsem také přijímal rozhodnutí a schvaloval návrhy. Vrcholil státní převrat. Musím říci, že celá záležitost skartace byla jen jedním z rutinních úkolů, do kterých jsem byl zainteresován. Vyřešit jsem jich musel hodně. Ani v jednom případě jsem nekonal v úmyslu poškodit zájem státu a jeho občanů. Taková představa odporuje mému chápání povinností. Šlo mi o osudy lidí a také o pokojný vývoj situace.

Skartace materiálů kontrarozvědky byla upravena normou schválenou ministrem. V té době, po jeho onemocnění, jsem ho v plném rozsahu zastupoval, takže...? Vydané pokyny ale navíc nebyly s touto normou v rozporu.

V přesvědčení, že mé jednání nebylo protiprávní, jsem tedy obvinění odmítl a současně vyjádřil zájem spolupracovat na jeho objasnění.

Mé stížnosti proti obviněním byly zamítnuty. Prokurátor rozhodl, že další dny budu trávit na Pankráci. Tento fakt byl v televizi oznámen ještě dřív, než jsem se to od prokurátora dověděl já.

Tak pro mne končil hezky začínající den. Nechval dne před večerem!

Vstoupil jsem do cely pankrácké věznice. Do té chvíle jsem vlastně ještě žádnou celu neviděl. Ty pankrácké asi nepatří k těm nejhorším. Pět kroků dlouhé, tři kroky široké. Klenutý strop ve výšce tři a půl metru. Masívní plechové dveře s bufetovým okénkem a průzorem. Pod stropem naproti dveřím zamřížovaný otvor asi metr krát metr s posuvným oknem.

Myslím, že životopisy lidí, kteří na Pankráci strávili své dny a někteří právě zde skončili svou životní pout', by mnoho vypověděly o dějinách našich národů. Nyní jsou zde samí obyčejní lidé.

Tamhle je márnice, byl v ní Hácha. Teď tam takřka nikdo není, – informuje mne příslušník cestou na vyšetření v pankrácké nemocnici. Beru tedy jako fakt, že na Pankráci jsou zejména lidé živí. Později jsem poznal, že někteří zde i žijí.

Absolvoval jsem přijímací interview:

Jste tetován?

...?

Bral jste drogy?

...?

— Neléčíte se z pohlavních nemocí?

Protože jsem nepatřil do žádné kategorie osob, o které byl zájem, vrátil jsem se do cely. Ani jeden list na stromě nezežloutne bez tichého souhlasu celého stromu, opakoval jsem si v duchu slova Chalíla Džibrána z jeho Proroka. Ve věznici je hanba lidí a hanba celé společnosti.

Věznice žije svým vnitřním životem. Má svůj jazyk i specifickou měnu.

Via díra pod stropem pronikají ke mně dialogy. I silně otrlý voják si zde musí připadat jako slečna z penzionu v přístavní putice. Většina dialogů má však obchodní význam.

„Dám tři kolečka za pět kulatých,“ zní nabídka k výměně tří diazepamů za pět cigaret.

„Jo, pošlu ti to koněm.“

Obchod je uzavřen a zboží putuje v balíčku přivázaném k lasu z cely do cely. Vzdálenost téměř nerozhoduje. Občas lasa létají jako na rodu.

Tak postupně vnikám do vězeňské konverzace. A beru jako fakt, že bengó je příslušník, chalka jídlo a sovelit znamená spát. Opravuji si názor, že kérovat znamená řídit; zde jde totiž o tetování.

V prvních týdnech jsem měl v cele spoluvězně Roberta. Uměl hrát šachy, proto byl celkem příjemným partnerem. Ve věznici se nic neutají. Ticho z cely nese informaci. Netrvalo dlouho a Robert musel „přiznat barvu“. Vzápětí byl ze vzdálené cely vyzván k šachové partii. O dvacet startek, jak jinak.

Hrálo se. Byl jsem Robertovým Kempelenovým strojem. Škoda, že v to odpoledne nenavštívila pankráckou věznici některá z prověřkových komisí. Nejlépe ze zahraničí. Obchodní

komunikace i vyřizování si vzájemných „poct“, v nichž názvy pohlavních orgánů patřily k nejslušnějším výrazům, ztichly. Po věznici se rozléhalo:

D2 na d4...

Kůň b8 na c6...

Nakonec jsme vyhráli. Z některých cel, kde zápas sledovali, se ozval i potlesk. Startky přišly „koňmo“.

Nu, dost bylo veselí. Ono mi zase tak moc veselo nebylo.

V mých pocitech převládal smutek z toho, že jsem přišel o možnost plnit úkol, který muži mého věku přináležejí: starat se o rodinu.

Zažil jsem ve věznici mnoho paradoxů. O některé se s vámi podělím. Lépe je o nich slyšet, než je prožít.

Ve věznici existuje paradox pohody. Vše, co člověku nepříjemnou vězeňskou realitu příjemňuje, přináší mu současně smutek. Dopis z domova, hezká melodie, píseň: Návštěva příbuzných, balík. Dokonce i hezké počasí. Užité hodnota i ve vzpomínkách zaplacená cena jsou vyšší než na svobodě.

Na svobodě lidé vítají každý den. Ve věznici se hodně lidí těší na noc. Ráno bývá nálada na bodu mrazu.

Mnoho vězňů má, podle jejich tvrzení, významné známosti. Když ne politiků, tak alespoň hereček nebo zpěvaček. Kdyby člověk všechny ty příběhy sepsal, vznikla by bohatá kniha snů a iluzí. Téměř všichni jsou nevinní. Do vězení se dostali omylem nebo zvláštních bezpečnostních orgánů, prokuratur a soudů. Potkal jsem i člověka, který na Pankráci trávil již čtvrtý rok. Ztěžoval si, že jej tam dostali komunisté. Chtěl jsem ho utěšit, že nyní ho nová vrchnost jistě propustí. Příslušník ostrahy mne později poučil, že dotyčný zavraždil svou manželku. Asi měli odlišné světonázory. Byli tu však i lidé, kteří doopravdy nebyli zločinci. Potkalo je lidské neštěstí. Věznice je různorodá komunita. Dnes v jeho chodbách potkávám bytí, které je odrazem vědomí, ale i vědomí odrážející bytí. Není snadné určit, co je příčinou a co následkem. Není jednoduché poznávat znečištěná zákoutí v lidech a mezi lidmi a ještě těžší je vyčistit je.

První svobodné volby jsem prožil na Pankráci. Zaměstnanci věznice mne odvedli do volební místnosti. Byl jsem v tomto zvláštním volebním obvodu prvním voličem. Volil jsem KSČ. Nevolil jsem politiku, nýbrž ideály. Příště budu volit tu stranu, která je bude ve svém programu nejlépe vyjadřovat. Chci, aby demokracie byla u nás principem. U posledních voleb byla spíše politickým heslem. Dokazuje to nemálo politických faulů proti některým stranám těsně před volbami. Aféry kolem dr. J. Bartončíka, J. Budaje i kolem zákazu městské organizace KSČ v Praze.

Dvacátého července mi obhájce přinesl radostnou zvěst. Byl jsem propuštěn z vyšetřovací vazby.

Měl jsem obyčejnou lidskou radost. V mém propuštění jsem však neviděl pouze osobní naději. Domníval jsem se, že to vyjadřuje i prosazování politiky národního porozumění.

Doma mě sousedé přivítali květy a přípitky. A také dobrým slovem.

Bratislavě jsem byl přivítán i změnami. V ulicích hamburgery, erotika, politika i politikaření. Lakovky i nalakované krpce. Již žádné pobouření z „Digitálštrase“. Nový slovník. Nezní špatně, když použité zboží je „second hand“.

Před lidmi jsem se neskrýval. Potkávali mě, zdravili jsme se, rozmlouvali. Víc věřili svému poznání než tomu, co se již o mně napsalo a namluvilo. Získal jsem dokonce nové přátele. K pozdravům, na víc jsem v minulosti často neměl čas, přibýlo i kus řeči. Celkově jsem ale v lidech pozoroval hodně zklamání a nejistoty.

Očekávali, že v roce jedna najdou víc ctností a kompetentnosti než v minulosti. Zatím jednoho i druhého nacházeli příliš málo.

Tak jsem žil. Neutíkal jsem, neschovával se, neovlivňoval svědky. Pak ale přišel dvacátý pátý říjen.

EPILOG?

Dospěl jsem k závěru svých vzpomínek. Od 25. října opět trávím čas na Pankráci. Ve světě i doma se rychlým tempem odvíjejí nové události. Svět je zkušenější o válku v Perském zálivu, naše společnost o lustrační politickou válku a o vládní krizi na Slovensku. Hodně se toho odehrálo v mém bývalém resortu. Nové a ještě novější organizace, noví a ještě novější lidé. Každý se obeznámil s tím, s čím se obeznámit dalo. A také vzal, co se vzít dalo. V kuloárech i mimo ně se hovoří a píše, kdo všechno byl a nebyl agentem. Parlament vyslechl historickou zprávu Komise pro vyšetřování událostí 17. listopadu. „History“ ale není „his story“.

Každý den přibývá spousta materiálu ke komentování a k přemýšlení. Potkávám další lidi, vznikají nové zážitky a témata. Lidského charakteru, lidské a profesní cti. Oportunismu. Anatomie strachu. Nového vědomí podřízenosti v člověku, který má sebevědomě vstoupit do Evropy. O tom, jak touha po dobru snadno plodí zlo. O nebezpečí odcizení se ideálům.

Vzdálen každodenním problémům lidí i politické pragmatičnosti doby jsem si snad mohl lépe uvědomovat jevy a jejich podstatu než předtím. Nerozčiloval mne politický boj nad i pod hladinou mravního a etického standardu, byl jsem stranou. Všechno vnímám jako proces přerodu, jako krystalizaci, o níž není třeba činit kategorické soudy.

Současnost má všechny příznaky období po světové válce. Atomizují se vztahy mezi národy a mezi lidmi, aby se po čase objevily nové vztahy, které budou přirozenějším způsobem odpovídat nové době a jejím problémům. Tato válka se naštěstí odehrála pomocí ekonomických zbraní. Municí byla i morálka. Odehrála se však i v každém z nás. Každý se v rozhodujících chvílích musel rozhodnout. Většina z těch, kteří jsou dnes považováni za poražené, to prostě vzdala. Je pravda, že nechtěli bránit status quo. To vím jistě. Otázkou zůstávají jejich představy o budoucnosti. Ty byly různé.

Problémy současného světa však tato válka nevyřešila. Propast mezi vyspělými a rozvinutými zeměmi se stále zvětšuje. Vznikají nové mezilidské i vnitřní lidské konflikty. Mravní krize dnešního světa, která se netýká jenom středoevropských společností, nebyla vyřešena.

Vztahy mezi zdroji stávajících a vznikajících ekonomických gravitačních polí nebudou bez politických konfliktů. Mnoho z toho, co dosud spájelo, začne rozdělovat.

To všechno vytvoří nové zájmy a podněty pro politiku a podmínky pro existenci a činnost zpravodajských služeb. Kromě otázek vojensko-politické bezpečnosti vystoupí na povrch význam ekonomické i ekologické bezpečnosti a zájmy o státní, regionální, národní i skupinový profit.

Základním faktorem třetí průmyslové revoluce je rozvoj informatiky. Informace se podstatně více, než tomu bylo dosud, staly surovinou, produktem, zbožím.

O potřebě komplexní ochrany informací v počítačových sítích před odcizením bylo napsáno již hodně. Bude narůstat potřeba tyto systémy chránit před cizími vstupy. V cizím zájmu mohou být informace ničeny, měněny nebo také vloženy.

Ve zpravodajské práci se zvýší význam oficiálních zdrojů informací získaných diplomatickými, hospodářskými, vědeckými, kulturními i společenskými styky. Agenti však nevymřou. Významná bude jejich úloha při získávání informací, které by se pomocí jiných zdrojů zjistily podstatně později, nemluvě o informacích, které jinak než agenturní cestou zjistit nelze. Důležitá bude činnost agentů ve významných funkcích, kde budou moci svým rozhodováním nebo návrhy mnohé věci ovlivňovat.

Pro činnost zpravodajských služeb se bude využívat všeho, co moderní věda a technika poskytnou. Důležité bude využívání vědeckých metod a prostředků ke komplexnímu zpracování spektra informací, k jejich analýze i k prognózování.

Není třeba pochybovat o úloze zpravodajských služeb v oblasti tvorby i zabezpečování politických cílů a zájmů.

Zpravodajská práce bude potřebná i k účinnému boji s organizovanou kriminalitou. Zvláště v zemích, kde teprve vznikají nové společenské poměry a zatím neexistují přirozené, zaběhané systémy ochrany soukromých i společenských zájmů. Převrat neodstranil ekologické problémy v lidech a současnost i blízká perspektiva jsou velmi úrodné na neúčtyhodné nabývání ctihodnosti podle nových kritérií. Velká korupce, finanční podvody, drogy a další nemoci společenského života soudobého světa vyžadují prevence, diagnózy i terapie. V nich má zpravodajská práce své nezastupitelné místo.

V našich podmínkách nebude snadné docílit skutečného odpolitizování zpravodajských služeb. Přitom bez vyřešení tohoto problému nemůžeme mluvit o demokracii. Z ryze profesionálního hlediska je rovněž zřejmé, že jejich práce vyžaduje jistotu a dlouhodobou stabilitu. Nelze je reorganizovat a kádrovat od voleb k volbám. Ani jejich případný neúspěch se nemůže pro některý politický proud stát vítanou záminkou k zemětřesení.

Tyto myšlenky mne přivedly k mým vlastním problémům. Co však o nich napsat? Vždyť smysl toho, co člověk řekne, se doví vlastně až tehdy, když zjistí, jak to adresát pochopil. Ze všeho nejvíc se obávám, aby se toto mé uvažování nechápalo jako póza. Je lhostejné jaká. Pózy mi byly vždy cizí. Proto mnoho z toho, co bych chtěl říci, si raději odpustím.

Musím však napsat, že svou vlast a její lidi mám rád. Nejsem nepřitelem principů demokracie. Oceňuji to, co v současnosti ocenění objektivně zasluhuje. Problémy mne trápí. Cítím se spoluodpovědným za minulost.

Nechci si připisovat vymyšlené činy jako Don Quijote nebo si stěžovat. Sloužil jsem společnosti, v níž žili titíž lidé jako ve společnosti dnešní. Profesionálně, ale bez nároků na osobní zisk nebo výhody. Zatýkali a vyšetřují mne lidé, kteří skládali tutéž přísahu jako já, a vůbec nepředpokládám, že přísahali méně upřímně. Pracoval jsem v přesvědčení, že mé ideály jsou objektivním zájmem lidí našeho státu. Viděl jsem hodně rozporů mezi myšlenkami a realitou, jako jistě mnozí další. Nedokázal jsem pro jejich řešení udělat víc, než jsem udělal.

Mé vzpomínky přerušila epizoda, na kterou nerad vzpomínám. Ke vzpomínkám ale patří.

Šestého února mne vyšší vojenský soud opět propustil na svobodu. Sedmého jsem byl znovu zatčen. Již potřetí, bez nového obvinění. Posloužila k tomu lež, rozšířená oficiálními orgány, o mém setkání s agentem.

Tak tedy jak to bylo?

Z věznice mne odvezl přítel, kterého na mé požádání zavolal příslušník věznice konající službu. Měl jsem hodně osobních věcí a postrádal jsem také oblečení do zimního počasí. U vchodu do věznice mne očekával redaktor ČSTK s fotografem. Nejsem si jist, zda se v přítomnosti redaktorů a fotografů konají schůzky s agenty nebo zda je organizují službu konající příslušníci.

Přespal jsem v bytě mého přítele. Naše rodiny se znají již dvacet let. Na druhý den mi umožnil z jeho pracoviště zatelefonovat rodině, kdy přijedu. Pomohl mi se zavazadly k autobusu. Naši cestu dokumentoval fotograf z dobře informovaných pražských novin.

Doma jsem se stihl pouze navečeřet. A opět, stejně jako v dubnu a v říjnu 1990, přišli neznámí hosté. Tentokrát kávu odmítli. Já jsem také neměl chuť. Nahromaděná únava a nová situace vykonaly své.

Srdeční kolaps, ARO v nemocnici na ulici Fraňa Krále. Převoz do vězeňské nemocnice na Pankráci. Korektní zacházení ve zcela nekorektní situaci. Pak již jenom dobře známá cela.

Ani po této příhodě jsem vůči nikomu necítil hněv. Spíš mi bylo líto lidí, kteří nepochybně jednali v rozporu se svým profesionálním i lidským svědomím. Moc jsem si přál, aby v úsilí o budování právního státu byla tato záležitost výjimkou, která potvrzuje pravidlo.

Posilou mi byl otevřený protest mého přítele, který v rozhovoru pro Lidovou demokracii přesně popsal průběh událostí. Jeho odpor ke lži a přátelství byly silnější než lidská slabost, a to ani v dnešní době není běžným jevem.

Dost již vzpomínání. Vzpomínky, alespoň pro tuto chvíli, končím. I když život, i můj, pokračuje...